

STUDII ȘI CERCETĂRI ȘTIINȚIFICE

SERIA *FILOLOGIE*

**Nr. 48
2022**

Copyright 2022, Editura „Alma Mater”, Bacău, România
ISSN 2559 - 3455
ISSN-L 1224 - 841X
All rights reserved

Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău

Facultatea de Litere

**STUDII ȘI CERCETĂRI ȘTIINȚIFICE
SERIA *FILOLOGIE***

Plurilingvism și interculturalitate

*Stelian Dumistrăcel.
Memorie, restituire, omagiu*

2022
Editura „Alma Mater”, Bacău

STUDII ȘI CERCETĂRI ȘTIINȚIFICE. SERIA *FILOLOGIE*

Revistă a Facultății de Litere, Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău

Redactor-șef: Vasile Spiridon

Comitet editorial: Nicoleta Popa Blanariu, Violeta Popa, Adrian Jicu, Petronela Savin, Florinela Floria, Mihaela Hriban

Redactori de număr: Petronela Savin, Florinela Floria

Coordonator de număr: Petronela Savin

Comitetul științific

Eugen Simion, Academia Română

Simona Bealcovschi, Université de Montréal, Canada

Florica Bodiștean, Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad, România

Mihaela Cernăuți-Gorodețchi, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași, România

Tatiana Ciocoi, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Daniel Cristea-Enache, Universitatea București, România

Mircea A. Diaconu, Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava, România

Liviu Dospinescu, Universitatea Laval, Québec, Canada

Stelian Dumistrăcel, Institutul de Filologie „A. Philippide” Iași, Filiala Academiei Române

Cristina Florescu, Institutul de Filologie „A. Philippide” Iași, Filiala Academiei Române

Alexandru Gafton, Universitatea „Al. I. Cuza” Iași, România

Gabriela Haja, Institutul de Filologie „A. Philippide” Iași, Filiala Academiei Române

Luminița Hoartă-Cărăușu, Universitatea „Al. I. Cuza” Iași, România

Till R. Kuhnle, Université de Limoges, Franța

Asun López-Varela, Universitatea Complutense Madrid, Spania

Doris Mironescu, Universitatea „Al. I. Cuza” Iași, România

Antonio Patraș, Universitatea „Al. I. Cuza” Iași, România

Lăcrămioara Petrescu, Universitatea „Al. I. Cuza” Iași, România

Ștefana Pop-Curșeu, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj, România

Ioan Pop-Curșeu, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj, România

Constantin Schifirneț, Școala Națională de Studii Politice și Administrative, București, România

Geoffrey Sykes, University of New South Wales, “Southern Semiotic Review”, Australia

Ioan Dănilă, Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău, România.

Coperta: Anca Mihăilă

Adresa redacției: Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău

Facultatea de Litere, str. Spiru Haret, nr. 8, Bacău, România, Tel. / fax: 0234 – 588884

e-mail: studiisiceretari3@yahoo.com

<http://studiisiceretari.ub.ro/>

<https://sites.google.com/site/studiisiceretari/>

Cuprins

<i>Stelian Dumistrăcel. Profesorul nostru (Petronela Savin)</i>	9
<i>Stelian Dumistrăcel. In memoriam</i>	11
Monica-Geanina Coca <i>Stelian Traian Dumistrăcel – itinerarul unei vieți puse în slujba limbii române</i>	15
Florinela Floria <i>Stelian Dumistrăcel – forme de comunicare</i>	21
<i>„Să păstrăm nivelul de elită al limbii române” – Stelian Dumistrăcel</i> intervievat de Ioan Dănilă	27
<i>Articole. Studii. Note</i>	31
Cristinel Munteanu <i>Minciuna și înghețatul apelor. Despre originea unei expresii românești</i>	33
Aura Comorașu <i>Biografia unei expresii: „A fi bun de dus la balamuc”</i>	39
Ciprieana Bâclea <i>Stelian Dumistrăcel. Viziune și metodă în cercetarea stilului operei lui Marin Preda</i>	47
Tincuța Horonceanu-Bernevic <i>Stelian Dumistrăcel. Glasuri, tonuri, sonorități în opera lui Marin Preda</i>	53
<i>Restituiri. Stelian Dumistrăcel, despre Marin Preda</i>	61
<i>Antimimetismul lingvistic al lui Moromete</i>	63
<i>Marin Preda: expresia lingvistică a fascinației orașului</i>	65
<i>Marin Preda: forma și semnificația neologismului</i>	71
<i>Oameni și locuri la Marin Preda</i>	75
<i>Socoteala ciobanului e achitată</i>	81
<i>Un motiv din „Povestea vorbii”</i>	87
<i>Moromeții: momentul psihologic al parimiei și statutul personajelor</i>	91

<i>Marin Preda: în căutarea semnificațiilor originare</i>	99
<i>Pretexte antonpannești la Marin Preda: „O adunare liniștită”</i>	105
<i>Marin Preda: jocul periculos cu fetișurile și cuvintele fetișizate</i>	119
<i>Marin Preda în perspectiva temei „rurale”</i>	123
<i>Marin Preda dinspre retorică</i>	131
<i>„Mai înghețat decât gerul”. Sunete și sonorități ale vorbirii la Marin Preda</i>	133

Recenzii 135

Doina Cmeciu, <i>Glosar englez-român de termeni și nume biblice. Semnificații în discursul literar</i> , Bacău, ROVIMED, 2022 (Adrian Jicu)	137
Cătălina Bălinișteanu-Furdu, <i>Old and Middle English Literature. The Literature of the Renaissance</i> , Bacău, Alma Mater, 2021 (Veronica Grecu Balan)	139
Luminița Drugă, Nadia-Nicoleta Morărașu, <i>Creativitate onomastică în spațiul cultural românesc</i> , Bacău, Alma Mater, 2022 (Petronela Savin)	142
Irina Petraș, <i>Eminescu – începutul continuu</i> , Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2021 (Vasile Spiridon)	143

Content

<i>Stelian Dumistrăcel. Our Professor (Petronela Savin)</i>	9
<i>Stelian Dumistrăcel. In memoriam</i>	11
Monica-Geanina Coca <i>Stelian Traian Dumistrăcel – A Life-long Journey dedicated to the Romanian Language</i>	15
Florinela Floria <i>Stelian Dumistrăcel – Forms of Communication</i>	21
<i>“Let us Preserve the Highest Standard of the Romanian Language”–</i> Stelian Dumistrăcel interviewed by Ioan Dănilă	27
<i>Articles. Studies. Notes</i>	31
Cristinel Munteanu <i>On Lies and Frozen Waters. On the Origin of a Romanian Idiom</i>	33
Aura Comorașu <i>The Biography of a Phrase: „A fi bun de dus la balamuc” [to be worth being put to a mental disease hospice]</i>	39
Ciprieana Băclea <i>Stelian Dumistrăcel. Visions and Methods in the Research of Marin Preda’s Style</i>	47
Tincuța Horonceanu-Bernevic <i>Stelian Dumistrăcel. Voices, Tones, Sounds in Marin Preda’s Work</i>	53
<i>Restitutions. Stelian Dumistrăcel, about Marin Preda</i>	61
<i>Moromete’s Linguistic Antimimetism</i>	63
<i>Marin Preda: the Linguistic Expression of the City Fascination</i>	65
<i>Marin Preda: the Form and the Significance of the Neologism</i>	71
<i>People and Places in Marin Preda’s Creation</i>	75
<i>The Sheperd Reward is Done</i>	81
<i>A Motive of “Povestea vorbii” [“The Story of the Spoken Word”]</i>	87
<i>The Novel “Moromeții”: the Pschycological Moment of the Proverbs and the Status of the Characters</i>	91

<i>Marin Preda: in Search of the Origin of the Meanings</i>	99
<i>Anton Pann Types of Reasons in Marin Preda's Short-story "O adunare liniștită" ["A Silent Reunion"]</i>	105
<i>Marin Preda: the Dangerous Game of the Fetish and the Fetishized Words</i>	119
<i>Marin Preda in the Perspective of the "Rural" Theme</i>	123
<i>Marin Preda. On the Rhetoric Side.</i>	131
<i>"More Frozen than Frost." Sounds and Sonorities of Speech in Marin Preda's Creation</i>	133
Book reviews	135
Doina Cmeciu, <i>Glosar englez-român de termeni și nume biblice. Semnificații în discursul literar</i> , Bacău, ROVIMED, 2022 (Adrian Jicu)	137
Cătălina Bălinișteanu-Furdu, <i>Old and Middle English Literature. The Literature of the Renaissance</i> , Bacău, Alma Mater, 2021 (Veronica Grecu Balan)	139
Luminița Drugă, Nadia-Nicoleta Morărașu, <i>Creativitate onomastică în spațiul cultural românesc</i> , Bacău, Alma Mater, 2022 (Petronela Savin)	142
Irina Petraș, <i>Eminescu, începutul continuu</i> , Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2021 (Vasile Spiridon)	143

STELIAN DUMISTRĂCEL. PROFESORUL NOSTRU

(cuvânt-înainte)

Petronela Savin

Acest număr de revistă apare în cinstea memoriei Profesorului nostru Stelian Dumistrăcel, în anul trecerii sale în neființă, când s-ar fi împlinit 85 de ani de la naștere. Numărul 48 al revistei „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie” vine în descendența unui legături apropiate pe care Profesorul a avut-o cu această publicație din al cărei comitet științific făcea parte. Numărul 28 al revistei, din 2012, *Plurilingvism și interculturalitate. Stelian Dumistrăcel – 75*, a omagiat Profesorul la împlinirea a 75 de ani, iar numărul 38, din 2017, a găzduit o secțiune dedicată Profesorului cu prilejul decernării titlului de „Doctor Honoris Causa” de către Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău.

Numărul prezent, dedicat memoriei Profesorului care ne-a părăsit pe 18 martie 2022, lăsându-ne o moștenire fără preț, este în primul rând un semn de profundă recunoștință. Fiecare dintre autorii care au semnat în acest număr, într-un fel sau altul, au fost discipoli ai lui Stelian Dumistrăcel, învățând de la Domnia Sa despre fascinația în fața cuvântului.

Prima secțiune a numărului este una omagială și e deschisă de Monica Coca, fostă doctorandă a Profesorului, acum conferențiar la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, care trece în revistă itinerarul unei vieți dedicate științei. Floria Florinela, lector universitar la Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău, specialist în științele comunicării, insistă în articolul său omagial asupra firii dialogice a Profesorului, care, în ultima parte a vieții, a dus comunicarea despre știința limbii în mediul on line prin podcastul *Dialoguri lingvistice*. Această secțiune se încheie cu vocea Profesorului Stelian Dumistrăcel intervievat de conferențiarul Ioan Dănilă asupra unui subiect arzător, soarta limbii române în școală.

Secțiunea a doua este una de articole și studii, fiind deschisă prin contribuția lui Cristinel Munteanu, fost doctorand al Profesorului Stelian Dumistrăcel, actualmente conducător de doctorat la rândul său, care oferă, în spiritul tehnicii Magistrului, o decriptare a originii și evoluției expresiei *minte de îngheață apele*. O viziune critică asupra biografiei unei expresii prezintă și doctoranda Aura Comorașu de la Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău, analizând metoda lui Stelian Dumistrăcel de tratare lexicografică a expresiilor. Ultimele două articole ale secțiunii, *Stelian Dumistrăcel. Viziune și metodă în cercetarea stilului operei lui Marin Preda*, realizat de doctoranda Ciprieana Băclea, și *Stelian Dumistrăcel. Glasuri, tonuri, sonorități în opera lui Marin Preda*, de Tincuța Horonceanu-Bernevic, propun o perspectivă critică asupra unui subiect care l-a preocupat îndelung pe Stelian Dumitrăcel și anume, matricea stilistică a operei lui Marin Preda.

Secțiune a treia a numărului, *Restituiri. Stelian Dumistrăcel, despre Marin Preda*, oferă prilejul recitirii operei Magistrului, de această dată punând împreună articolele sale despre opera lui Marin Preda. Această secțiune vine ca răspuns la dorința Profesorului mărturisită în 2007, într-un interviu acordat lui Cristinel Munteanu pentru revista „Limba română” de la Chișinău (nr. 7-9, anul XVII, 2007, p. 101): „Nu

m-a părăsit gândul de a aduna în volume tematice studiile și articolele consacrate elementelor autohtone din vocabularul limbii române, ca și pe cele privind matricea stilistică a debutului lui Marin Preda...”.

La îndemnul acestei dorințe, republicăm astfel, în această secțiune, 13 articole ale Profesorului, apărute între 1981 și 2013 în diferite reviste de cultură sau publicații științifice. Cum Stelian Dumistrăcel nu era un om superstițios, așa cum reiese din corespondența sa cu Eugeniu Coșeriu (vezi, ALIL, t. LI, 2011, p. 52), credem că i-ar fi plăcut această adunare a articolelor sub semnul numărului 13. Textele pe care le republicăm sunt următoarele: *Antimimetismul lingvistic al lui Moromete*, „Cronica”, XVI, 24, 1981, p. 8; *Marin Preda și expresia lingvistică a fascinației orașului*, „Convorbiri literare”, 8, 1981, p. 12; *Marin Preda: forma și semnificația neologismului*, „Cronica”, XVII, 18, 1982, p. 5; *Oameni și locuri la Marin Preda*, „România literară”, XV, 20, 1982, p. 8; *Socoteala ciobanului e achitată*, „Convorbiri literare”, 8, 1982, p. 6; *Un motiv din „Povestea vorbii”*, „Cronica”, 1982, 32, p. 1, 7; *MOROMETII: momentul psihologic al parimiei și statutul personajelor*, în vol. *Profesorul Gavril Istrate la 70 de ani*, Iași, Centrul de multiplicare al Universității „Al.I. Cuza”, 1984, p. 151-167; *Marin Preda: în căutarea semnificațiilor originare*, „Convorbiri Literare”, 1984, 7, p. 5; *Pre-texte antonpannești la Marin Preda: O ADUNARE LINIȘTITĂ*, „Anuarul de lingvistică și istorie literară”, XXIX, 1983-1984, B. Istorie literară, p. 93-106; *Marin Preda: jocul periculos cu fetișurile și cuvintele fetișizate*, *Cronica*, XXV, 1990, 21, p. 8; *Marin Preda în perspectiva temei „rurale”*, „Limba română”, 4, 1992, p. 75-82; *Marin Preda dinspre retorică*, „Convorbiri literare”, CXXXVI, 2002, nr. 8, p. 125-126; *Sunete și sonorități ale vorbirii la Marin Preda*, „Dacia literară” (serie nouă), XXIV, nr. 7-8, 2013, p. 106-108.

Cum aceste articole au fost răspândite pe o perioadă de peste trei decenii în diferite publicații, punerea lor împreună în acest număr omagial reprezintă o modalitate de a oferi acces la o temă de cercetare care l-a preocupat intens pe Profesor. Cu atât mai mult, în anul 2022, când se împlinesc 100 de ani de la nașterea lui Marin Preda, republicarea acestor articole reprezintă un omagiu deopotrivă pentru scriitor și pentru omul de știință.

Îi mulțumesc aici doamnei Irina Dumistrăcel, fiica Profesorului Stelian Dumistrăcel, pentru acordul oferit pentru republicarea articolelor din secțiunea a treia a acestui număr. De asemenea, mulțumim colegului prof.univ.dr. Cristinel Munteanu pentru ajutorul dat în identificarea tuturor textelor semnate de Profesor și răspândite în diferite jurnale.

Recunoștință datorăm, de asemenea, colaboratorilor care au primit cu entuziasm misiunea tehnoredactării articolelor republicate: Denisa-Claudia Antăluță, Simona-Elena Apetrei, Ciprieana Băclea, Cristina Magdalena Bogdan, Aura Comorașu, Codruța Iliescu, Tincuța Horonceanu-Bernevic, Iuliana Niță, Larisa Purice-Fetescu, Loredana Tebeică, Doina Sîrbu, Denisa Zaldea.

Stelian Dumistrăcel.
In memoriam

Stelian Dumistrăcel (1937-2022)



Născut la Zvoriștea, Suceava, pe 19 august 1937, Stelian Traian Dumistrăcel este unul dintre cei mai importanți lingviști români. A avut contribuții importante în domeniile: dialectologie, lexicologie, terminologie, frazeologie, teoria și practica discursului jurnalistic.

Din 1958 până în 2019 a fost cercetător științific principal la Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” al Academiei Române; între anii 1997-2000, profesor titular la Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați; între 2000-2006, profesor titular la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași; între 2004-2005, profesor asociat la Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău. A fost conducător de doctorat în specialitatea „filologie” la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, formând doctoranzi din centrele universitare Iași, Galați, Bacău, Suceava, Brașov și Timișoara. A ținut prelegeri la Friedrich Schiller-Universität Jena (1995, 1996) și Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg (1996); a fost profesor invitat la Friedrich Schiller-Universität Jena (1996/1997) și la Universitatea „Alecu Russo”, Bălți, Republica Moldova (mai, 2003). La Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”, a fost coordonator al temei *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Moldova și Bucovina*, din planul de cercetare prioritar al Academiei Române. A fost membru în Comitetul Național Român pentru *Atlas Linguarum Europae* (ALE) și *Atlas Linguistique Roman* (AliR) și colaborator la aceste proiecte internaționale.

Este autor a numeroase articole apărute în publicații științifice de referință, din țară și din străinătate, în domeniile dialectologie, terminologie, frazeologie, stilistică, pragmatică. A publicat următoarele volume: *Influența limbii literare asupra graiurilor dacoromâne*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978 (premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Române); *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980; *Lupta în jurul literei â*

și demnitatea Academiei Române, Iași, 1993; *Sate dispărute – sate amenințate*, Iași, Institutul European, 1995; *Expresii românești. Biografii – motivații*, Iași, Institutul European, 1997; *Ancheta dialectală ca formă de comunicare*, Iași, Editura Academiei Române, 1997 (în colaborare); *Până-n pânzele albe. Expresii românești*, ediția a doua, revăzută și augmentată, Iași, Institutul European, 2001; *Limbajul publicistic românesc din perspectiva stilurilor funcționale*, Iași, Institutul European, 2006; *Discursul repetat în textul jurnalistic. Tentația instituirii comuniunii fatice prin mass-media*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2006; *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*. Ediția a doua, cu un Supliment de analiză din perspectivă pragmatică, Iași, Casa Editorială „Demiurg Plus”, 2011; *Cuvintele, încotro? Lingvistică pentru toate televiziunile*, Iași, Polirom, 2017, *Spații pragmatico-discursive*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2017. Asociația Studenților Jurnaliști din Iași i-a închinat volumul aniversar *Împotriva derivei*, Iași, Adenium, 2017.

I s-a decernat titlul de Doctor honoris causa al Universităților „Dunărea de Jos” (Galați, 2011), „Alecru Russo” (Bălți, 2012) și „Vasile Alecsandri” (Bacău, 2017). A fost membru al Uniunii Scriitorilor din România și declarat Cetățean de onoare al municipiului Iași (2020).

STELIAN TRAIAN DUMISTRĂCEL – ITINERARUL UNEI VIEȚI PUSE ÎN SLUJBA LIMBII ROMÂNE

Stelian Traian Dumistrăcel – A Life-long Journey dedicated to the Romanian Language
The article represents a tribute to an exceptional scientific authority of the Romanian philology, Professor Stelian Traian Dumistrăcel. His scientific activity included several fields of the language sciences, standing out due to his deep, rigorous and original contribution. His prodigious work includes substantial contributions in dialectology, lexicology, lexicography, stylistics, textual linguistics, history of literary language, Romance linguistics, ethnolinguistics, sociolinguistics, pragmatics. All these represent the fruitful activity of a lifetime devoted to science, both as an emeritus researcher at the “Alexandru Philippide” Romanian Institute of Philology, Iași, as well as a Professor at the Department of Journalism of the Faculty of Letters of the “Alexandru Ioan Cuza” University of Iași as well as at the Faculty of Letters of “Dunărea de Jos” University of Galați.

Key-words: *tribute, scientific authority, language sciences, researcher, professor*

Cu puține luni în urmă, pe 18 martie 2022, a plecat pe neașteptate din viața pământescă o personalitate de excepție, respectată și recunoscută de școala lingvistică din România și de peste hotare, distinsul și îndrăgitul profesor universitar doctor Stelian Traian Dumistrăcel. Spirit erudit, rafinat și novator, a fost un neobosit cercetător pe terenul limbii române, pe care a inspectat-o cu pasiune atât teoretic, cât aplicativ, prin angajarea unor perspective poliedrice asupra fenomenelor lingvistice. Este autorul unei opere științifice, care cuprinde lucrări de o impresionantă anvergură, ce au devenit adevărate repere în literatura de specialitate și care reprezintă rodul unei vieți întregi puse în slujba științei. A acoperit, prin preocupările sale, extinse și variate, multe domenii ale științelor limbii, precum dialectologia, lexicologia, lexicografia, stilistica, lingvistica textului, istoria limbii literare, romanistica, etnolingvistica, sociolingvistica, pragmatica, impunându-se, în fiecare dintre ele, prin perspectivele originale și multilaterale.

S-a născut în comuna Zvoriștea, județul Suceava, la 19 august 1937, iar curiozitatea, dragostea pentru lectură, ce l-au caracterizat încă din copilărie, din clasele primare, au fost însoțite de o inteligență sclipitoare de la cea mai fragedă vârstă, care s-a potențat și în anii următori, la Școala Normală din Șendriceni-Dorohoi, județul Botoșani, apoi la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, pe care a absolvit-o ca șef de promoție în anul 1958. Iată ce mărturisea în acest sens într-un interviu acordat în 2007 profesorului universitar doctor Cristinel Munteanu, fost student, masterand și doctorand al Domniei Sale:

Începând din clasele primare, am citit foarte mult (cam tot ce îmi cădea în mână): de la povești la «doxuri» (Aventurile submarinului DOX) și romane de aventuri din colecția «15 lei», la textele din vechile manuale de geografie de liceu (extrase

¹ Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava.

din operele lui Simion Mehedinți și G. Vâlsan) și, apoi, multe cărți ale lui Sadoveanu și majoritatea romanelor lui Cezar Petrescu, dar și ale lui Jules Vernes, sau proze ale lui H. G. Wells! În timpul studiilor medii am citit aproape toate traducerile din limba rusă (și sovietică!) apărute în acei ani la Casa Rusă (cărțile vechi din fosta bibliotecă a Școlii Pedagogice de la Șendriceni fuseseră arse din rațiuni de cenzură!). În timpul facultății am citit mult din marea literatură: împrumutam de la Biblioteca Centrală, pe Buletine ante-semnate (în alb) de profesorul Al. Dima, cărți de la «Fondul S» [= „secret”] pe care acest adevărat Magistru le folosea pentru cursurile de literatură universală și de teoria literaturii².

La construcția erudiției sale, un rol important l-au avut diferitele specializări și stagii de pregătire în străinătate, unde a întâlnit lingviști de notoritate, care i-au marcat, într-o măsură mai mică sau mai mare, traiectoria științifică ulterioară. Ca bursier DAAD în Germania, în 1967 și 1969, la Berlin, l-a cunoscut pe Werner Bahner; în 1975, la Tübingen, l-a întâlnit pe Eugeniu Coșeriu; la Heidelberg, pe K. Baldinger; la Bonn, pe H. Meier; la Marburg/Lahn, pe L. E. Schmidt; la Paris, în 1977, l-a cunoscut pe M.-R. Aurembou; la Lyon l-a întâlnit pe Gaston Tuaillon, iar la Toulouse, pe J.-L. Fossat și X. Ravier. În următoarele șase decenii a fost un neobosit cercetător și coordonator al Departamentului de lexicologie, dialectologie și toponimie (1970-1974), al celui de dialectologie din cadrul Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” din Iași (1990-2010), iar în perioada 1975-1984 a fost director onorific al Centrului de lingvistică, istorie literară și folclor. A deținut, de-a lungul timpului, mai multe funcții în colectivele de redacție ale unor reviste științifice: secretar științific de redacție (1962) și redactor-șef (din 1990) al „Anuarului de lingvistică și istorie literară”, membru în colectivul de redacție al revistei „Limba Română” (Chișinău), precum și membru în consiliul academic al publicației „Philologica Jassyensia”. A fost preocupat, de asemenea, și de popularizarea cunoașterii în rândul publicului larg, fapt care l-a motivat să îngrijească, între 2007 și 2011 rubrica „Lumea cuvântului” în ziarul „Lumina”, dar și alte rubrici în periodice, precum: „Iașul literar”, „Cronica”, „Convorbiri literare”, „Semn” (Bălți), „Dacia literară”, „Revista română”, „Contemporanul”, „Monitorul”, „Ziarul de Iași” etc. În perioada 1995-1997 a avut calitatea de realizator al unor emisiuni de profil, precum „Limba ce-o vorbim”, la „Europa Nova”, și a avut colaborări fructuoase și cu Studioul de Radio Iași și cu Radio România Cultural.

Formația enciclopedică, forța impresionantă de muncă, vivacitatea de care a dat dovadă emeritul cercetător Stelian Dumistrăcel s-au concretizat într-o prodigioasă operă, iar lungă listă a publicațiilor Domniei Sale numără o multitudine de lucrări ce au ca notă comună trasarea unor linii de forță, deschiderea spre nou, autenticitatea, calitatea argumentației și capacitatea, de a „favoriza cititorului lecturi de conștientizare, pe diferite planuri, a însăși condiției umane”³.

Stau dovadă cele zece cărți ca autor unic, douăsprezece în calitate de coautor, peste trei sute de studii și articole științifice în domeniul științelor limbii și limbajului. Tradiția funcționării limbii, atât a celei vorbite, cât și a celei scrise, descrierea varietății acestora prin analiza diferitelor registre de utilizare, cercetarea limbii ca

² Stelian Dumistrăcel, „Cercetarea lingvistică îi poate favoriza cititorului lecturi de conștientizare, pe diferite planuri, a însăși condiției umane”, interviu luat de Cristinel Munteanu lui Stelian Dumistrăcel, „Limba română”, Chișinău, nr. 7-9, XVII, 2007, p. 100.

³ *Ibidem*, p. 105.

depozitară a mentalului primar din perspectivă socio- și psiholingvistică sunt doar câteva direcții care evidențiază că ne aflăm în fața unei personalități științifice de o extraordinară complexitate, care a reușit să acopere o diversitate de domenii conexe ce și-au găsit „împăcarea”, după cum mărturisea Domnia Sa în interviul menționat mai sus, „sub eticheta unui fișier tematic «viziune de antropologie culturală»”⁴

Vorbea cu pasiune de „prima dragoste, care nu se uită niciodată”, *dialectologia*, pe care nu o percepea „ca pe un recensământ, ci ca pe o convenție de colaborare, o formă de comunicare reală”, cu un anumit specific, ce presupune nu numai identificarea informatorului potrivit, obligat să dețină „pe lângă cunoașterea lucrurilor și plăcerea exprimării”, ci și tact, „talentul de a putea scoate lucruri interesante, lucruri adevărate în legătură cu obiectul de studiu”⁵. Rămâne de referință în dialectologie lucrarea scrisă în colaborare (cu Doina Hreapcă și Ion-Horia Bîrleanu), *Ancheta dialectală ca formă de comunicare*, apărută la Editura Academiei Române, 1997, căreia i se adaugă și alte contribuții substanțiale în domeniu, elaborate în cadrul unor proiecte naționale și internaționale, în care a avut calitatea de coordonator sau de colaborator: *Atlasul lingvistic român pe regiuni, Moldova și Bucovina (1987-2005)* (coordonator și colaborator), *Dicționarul limbii române*, serie nouă (1987, 1992 – unde a fost revizor pentru trei volume).

În semn de recunoaștere și de prețuire în spațiul lingvistic european, a fost invitat să participe, în calitate de membru, în Comitetul Național Român pentru *Atlas linguarum Europae* (ALE), *Atlas linguistique roman* (AliR) și a susținut mai multe conferințe la universități din străinătate, precum „Friederich-Schiller-Universität Jena” (1995, 1996, 1997), Heidelberg (1996), Universitatea „Alec Russo” (Bălți, Republica Moldova). A primit, de-a lungul timpului, numeroase premii: premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Române (pentru volumul *Influența limbii literare asupra graiurilor dacoromâne*), premiul pentru cercetare al revistei „Cronica” (pentru volumul *Sate dispărute – sate amenințate*; Marele Premiu „Coresi” la Salonul Internațional de Carte SIC (pentru *Dicționarul explicativ ilustrat al limbii române*, 2007); Premiul „Bogdan Petriceicu Hasdeu” al Academiei Române (pentru volumul IV din NALR. Moldova și Bucovina, coordonat în 2014). Tot ca răsplată a meritelor sale, în anul 2009, a primit „Diploma de onoare” a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” din București al Academiei Române, cu prilejul împlinirii a 60 de ani de la înființare; în anul 2011 i s-a decernat titlul de Doctor Honoris Causa al Universității „Dunărea de Jos” din Galați, în 2012 al Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova, iar în anul 2017 a primit aceeași distincție din partea Universității „Vasile Alecsandri” din Bacău. Începând din anul 2010, a fost membru al Uniunii Scriitorilor din România, filiala Iași, și în anul 2020, la inițiativa Asociației Studenților Jurnaliști (ASJ), a Asociației ARTIS, cu sprijinul Academiei Române, Filiala Iași și al Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide”, a primit distincția de Cetățean de Onoare al Municipiului Iași.

Ca om de litere, Stelian Dumistrăcel a fost interesat de modul în care își trăiește viața limba română, pe care a radiografiat-o în profunzimea ei, iar pasiunea, entuziasmul, ingeniozitatea cu care erau investigate faptele de limbă aveau menirea

⁴ *Ibidem*, p. 103.

⁵ Stelian Dumistrăcel, *Ancheta dialectală „nu este un recensământ, ci este o convenție de colaborare, o formă de comunicare reală”*, interviu cu Stelian Dumistrăcel, realizat de Ioan Dănilă, „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, 28/2012, p. 13-18.

de a transforma interlocutorul într-un observator activ și sensibil la transformările acesteia, după cum mărturiseau colegii și colaboratorii Domniei Sale de la Institutul de Lingvistică:

Mereu lângă noi și aproape de noi, lipsit de complexe inhibitoare, deși aflat în contradicție cu mediocritatea, nu pare să fi ținut niciodată transformarea mai tinerilor săi colegi în performeri ai științei reci, ci în primul rând sensibilizarea lor la viața limbii, de a le transmite emoția, fascinația pe care o trăiește la observarea fenomenelor acesteia.⁶

Aceleași trăiri le experimentează și cititorii celor 240 de articole ale insolitului *Dicționar de expresii românești „Până-n pânzele albe”* (Editura Institutul European, 2001), iar fascinanta incursiune în viața expresiilor, care surprinde cititorul prin subtilitatea, ingeniozitatea și originalitatea explicațiilor etimologice propuse n-ar fi fost posibilă în absența unui fin observator al limbii române. Adresată atât specialiștilor în filologie, cât și publicului larg, interesat de modul în care s-au fixat în limbă diferite mentalități, „reflectând orientarea în spațiu și perceperea timpului, ocupațiile primordiale (de la stadiul de «prădători» la cel de producători), practicile magice și credințele religioase, vechile obiceiuri familiale, dreptul cutumiar și, în sfârșit, confruntarea cu alte etnii și civilizații”), lucrarea este unică în spațiul lingvistic românesc prin orientarea spre domeniul etimologiei frazeologismelor, „ținut la distanță în lucrări recente, cu preocupări de repertoriere sau chiar de sinteză”, după cum atrăgea atenția chiar autorul în prefața celei de a doua ediții a dicționarului⁷. Rigoarea științifică se îmbină în mod fericit cu stilul fermecător și accesibil de prezentare a informațiilor (unele de strictă specialitate), astfel încât cititorul nu rămâne doar încântat să descopere istoria din spatele unei expresii idiomatice, ci își poate evalua cunoștințele lingvistice pe care le deține.

În ceea ce privește diversitatea profesională a formației sale, Domnia Sa mărturisea, în alocuțiunea după acordarea titlului de Doctor Honoris Causa din partea Universității „Vasile Alecsandri” din Bacău (2017), că aceasta este rezultatul „presiunii epocii”, care l-a forțat să devină „un *generalist*, cu posibilități de adaptare”. Reflecția, „revenirea la fondatori”, efortul de revizuire și de regândire a contribuțiilor anterioare au fost stimulatoare și s-au soldat adesea cu remanierea unor definiții, cu remodelarea descrierilor taxonomice în alt domeniu în care a avut contribuții substanțiale, *lingvistica textului jurnalistic*. Investigarea mecanismelor de funcționare a limbii din perspectiva relației dintre emițător și receptor, analiza tipului enunțării, a intertextualității de tip „discurs repetat” au avut ca rezultat, în cele trei lucrări, *Limbajul publicistic românesc din perspectiva stilurilor funcționale* (Editura Institutul European, 2007), *Discursul repetat în textul jurnalistic* (Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2006), *Cuvintele încotro? Lingvistica pentru toate televiziunile* (Editura Polirom, 2017), nu numai retușarea, cu argumente solide, a structurii stilistice a limbii române, ci reîncadrarea, într-o manieră proprie, a poziției

⁶ Luminița Botoșineanu, Florin-Teodor Olariu, Veronica Olariu, în articolul *Primus inter pares. Ipostaze ale unui altfel de lider*, în *Verba et res. Studia linguistica in honorem magistri Stelian Dumistrăcel*, număr special al revistei „Anuar de lingvistică și istorie literară”, t. LVII, 2017, volum îngrijit de Luminița Botoșineanu, Daniela Butnaru, Florin-Teodor Olariu, p. 58.

⁷ Stelian Dumistrăcel, *Până-n pânzele albe. Expresii românești*, ediția a II-a, Iași, Institutul European, 2001, p. 20.

pe care îl ocupă limbajul publicistic ca specie a discursului public (în cadrul subgenului stilului comunicării publice și private literare). Raportul de complementaritate, mai ales la nivel aplicativ, menționat chiar de autor în prefața primei lucrări citate mai sus, se regăsește în altă cercetare în care marele lingvist a cartografiat spațiul public al comunicării mediatice, din perspectiva tradiției retoricii clasice. Dedicată Magistrului de la Tübingen, monografia *Discursul repetat în textul jurnalistic. Tentația instaurării comuniunii fatice prin mass-media* este structurată în trei părți (*Scurt istoric al problemei, Destructurarea și restructurarea enunțului aparținând discursului repetat în textul jurnalistic și în discursul public, Tentația instituirii comuniunii fatice prin mass-media*) și cuprinde mai multe subdiviziuni, pe parcursul cărora autorul realizează o riguroasă tipologizare a „enunțurilor aparținând discursului repetat”, care este urmată apoi de analiza variației acestora după regulile „quatripartita ratio” sistematizate de Quintilian.

A fost nu numai un cercetător științific erudit, rafinat și respectat, o autoritate în domeniul științelor limbii, recunoscut atât în țară cât și în străinătate, ci și un profesor cu vocație, carismatic, prețuit de studenți, un foarte competent specialist în arta discursului public, binevoitor, dar și exigent în același timp, care știa să impresioneze publicul tânăr prin exprimarea clară, elegantă și nuanțată, prin umor fin și subtilă ironie. Contactul permanent cu limba vorbită și scrisă (atât cu cea veche, cât și cu cea contemporană), înțelegerea profundă a lucrurilor, subtilitatea analitică au fost admirate de generațiile de studenți care au avut șansa de a-i asculta prelegerile atent elaborate și convingător prezentate. O contribuție substanțială a adus-o consolidării specializării Jurnalism și Științe ale Comunicării de la Facultatea de Litere a Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, unde a ținut cursuri de retorică, pragmatică, stilistică, în care le-a transmis studenților „principiile lingvisticii ca știință a culturii” și care, îmbinate cu valorificarea „marilor posibilități pe care ți le oferă munca”, i-ar putea sprijini pe studenți „să se orienteze eficient ca să-și găsească un drum, să răzbească, ba chiar să aibă succes, eventual în condiții mai puțin favorabile”⁸. Activitatea didactică desfășurată în cadrul Facultății de Jurnalism a adus în centrul atenției studenților un spirit tânăr și modern, care se dorea a fi, după mărturisirile profesorului Stelian Dumistrăcel, „un instructor, nu un propovăduitor sau un activist”⁹. În semn de recunoștință pentru dezbaterile profitabile pe marginea problematicei spinoase a folosirii corecte a limbii române în spațiul public, studenții Domniei Sale i-au dedicat mai multe volume omagiale, dintre care amintim: *Împotriva derivei. Volum omagial Stelian Dumistrăcel '80. Cu 30 de scrisori ale omagiatului către revista Timpul* (ASJ – Iași, editor Corina Giurgiu), lansat pe 19 august 2017.

Respectul profund și admirația față de marele lingvist Eugeniu Coșeriu, cu care a avut o relație apropiată și cu totul specială de prietenie, l-au marcat profund și au fost în mod creativ imprimare tuturor doctoranzilor. Într-un interviu amintit mai sus, acordat lui Cristinel Munteanu¹⁰, mărturisea cu satisfacție și mândrie două validări ale valorii privind propria cercetare primite de la magistrul din Tübingen: prima, despre dicționarul de expresii, parcurs într-o noapte de Eugeniu Coșeriu,

⁸ Stelian Dumistrăcel, *Alocuțiune după acordarea titlului de „Doctor Honoris Causa”*, din partea Universității „Vasile Alecsandri” din Bacău, publicată în „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, 38/2017, p.15.

⁹ Stelian Dumistrăcel, „Cercetarea lingvistică...”, *op. cit.*, p. 102.

¹⁰ *Ibidem*, p. 109.

despre care a afirmat: „Frumoasă carte ai scris!”, iar a doua apreciere a fost primită la un colocviu dedicat lui Eugeniu Coșeriu, la Galați, în 2001, unde, după prezentarea unei lucrări pe tema variației enunțurilor aparținând discursului repetat din perspectiva „quadripartita ratio”, marele lingvist a exclamat: „Domnule Dumistrăcel, ne-ai coplesit!”. În calitate de model paideic, mentor și formator al școlii lingvistice coșeriene „Tehnica liberă a discursului și discursul repetat”, a asimilat multe dintre teoriile magistrului de la Tübingen, pe care le-a continuat și le-a aplicat în calitate de coordonator a numeroase teze de doctorat (12 doctorate susținute și recunoscute), inclusiv ale unor cadre didactice de la universitățile din Iași, Bacău, Galați, Suceava și Timișoara.

Personal, dacă ar fi să schițez un portret al magistrului, așa cum l-am cunoscut eu, aș începe cu imaginea de la prima întâlnire, așa cum o păstrez în suflet și în minte: în biroul său de lucru de la Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide” din Iași, înconjurat de cărți vechi și îndelung folosite, așezate într-o ordine știută cu precizie. În ceea ce privește latura umană a omului de știință, portretul este conturat de un chip plăcut, de un mod distins de a se îmbrăca, de un farmec personal, o eleganță aparte, care era transpusă și în gesturi. Eram întâmpinată întotdeauna cu bunătate și sollicitudine, imprimate pe fața primitoare și eram conștientă de privilegiul că mă puteam îmbogăți de la o sursă valoroasă, avizată, capabilă să-mi orienteze eforturile de cunoaștere în teritoriul pe care îl sondam atunci, terminologia creștină. Am învățat, pe de o parte, ce înseamnă adevărata acribie, rigoarea, tactul, implicarea, (auto)exigența, tenacitatea, temeinicia, avantajele pe care le aduce disciplina muncii și, pe de altă parte, am înțeles care este maniera în care trebuie să te raportezi la faptele de limbă: cu pasiune și entuziasm.

Anvergura științifică, amploarea preocupărilor în domeniul științelor limbii, profunzimea, varietatea, bogăția și originalitatea studiilor elaborate conturează în tușe distincte efigia unui exeget al științei, o personalitate rară și complexă, care va rămâne în memoria celor care l-au cunoscut ca o autoritate științifică și un model moral greu de atins și de depășit.

BIBLIOGRAFIE

- Botoșineanu, Luminița, Florin-Teodor Olariu, Veronica Olariu, *Primus inter pares. Ipostaze ale unui altfel de lider, în Verba et res. Studia linguistica in honorem magistri Stelian Dumistrăcel*, număr special al revistei „Anuar de lingvistică și istorie literară”, t. LVII, 2017, volum îngrijit de Luminița Botoșineanu, Daniela Butnaru, Florin-Teodor Olariu, p. 59-62.
- Dumistrăcel, Stelian, „Cercetarea lingvistică îi poate favoriza cititorului lecturi de conștientizare, pe diferite planuri, a însăși condiției umane”, interviu cu Stelian Dumistrăcel, realizat de Cristinel Munteanu, „Limba română”, Chișinău, nr. 7-9, anul XVII, 2007, p. 99-112.
- Dumistrăcel, Stelian, *Alocuțiune după acordarea titlului de „Doctor Honoris Causa”*, „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, 38/2017, p. 9-15.
- Dumistrăcel, Stelian, *Ancheta dialectală „nu este un recensământ, ci este o convenție de colaborare, o formă de comunicare reală”*, interviu cu Stelian Dumistrăcel, realizat de Ioan Dănilă, „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, 28/2012, p. 13-18.
- Dumistrăcel, Stelian, *Până-n pânzele albe. Expresii românești*, ediția a II-a, Iași, Institutul European, 2001.

STELIAN DUMISTRĂCEL – FORME DE COMUNICARE

Stelian Dumistrăcel – Forms of Communication

This article focuses on the dialogic personality of Professor Stelian Dumistrăcel, on the forms of communication who define him. The “Linguistic Dialogues” podcast is an expression of the *referential dialogue* (Francis Jacques) and *substantial dialogism* (Augusto Ponzio) that characterizes communication method of Professor Stelian Dumistrăcel.

Key-words: *Stelian Dumistrăcel, communication, linguistics, dialogue*

S-au scurs 10 ani de când profesorul Stelian Dumistrăcel era omagiat la Facultatea de Litere din cadrul Universității „Vasile Alecsandri” la cea de-a VII-a ediție a „Dialogurilor academice”, din 23 noiembrie 2012. Peste timp, la finele anului 2021, Stelian Dumistrăcel a început o altă serie de dialoguri, „Dialoguri lingvistice”, desfășurate online, având-o ca parteneră pe distinsa cercetătoare și colaboratoare a sa de la Institutul de Filologie Română „A. Philippide al Academiei Române – Filiala Iași, Gabriela Haja. După 11 ediții, dialogul a luat sfârșit, în luna martie a anului 2022, deși realizarea și difuzarea online îl plasează într-un prezent continuu. Rândurile care urmează sunt inspirate de spiritul dialogic al Profesorului.

Articole științifice, cărți de referință în câmpul unei lingvistici a „vorbirii”, conferințe, articole de factură lingvistică pentru publicul larg în presa de informare generală („Ziarul de Iași”, de exemplu), intervenții pe teme lingvistice în mediul audio-vizual – iată o mare diversitate de forme de expresie alese de Stelian Dumistrăcel pentru a (se) comunica, adică pentru a intra într-o relație autentică cu publicul său situat în perimetrul academic sau în rândul vorbitorilor obișnuiți. Ne vom opri, în continuare, asupra câtorva aspecte din această ultimă categorie, reflectate în „Dialogurile lingvistice” din mediul online.

„Spațiul rostirii devine un loc al permanentei expunerii de sine, supusă evaluării prin adăugarea parametrilor *ce / cui / cum / când* spui versus *nu spui*.”². Considerăm că „spațiul rostirii” este un indiciu revelator pentru personalitatea de comunicator a lui Stelian Dumistrăcel, marcată de „faticitate” și dialogism.

Podcastul – un spațiu pragmatico-discursiv

„Dialogurile lingvistice” i-au adus împreună, în mediul online, pe cei doi lingviști a căror discuție spectacularizează, pentru publicul acestui nou mediu,

¹ Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău.

² Gabriel Mardare, *Arca lui Noica, luntrea lui Cioran (Registre de bord)*, Iași, Editura Cronica, 2003, p. 29.

informație lingvistică de interes larg. Emisiunea este descrisă astfel pe canalul dedicat de pe platforma YouTube:

Cu umor savuros și sancționând greșeli, nu oameni, magistralul dialog între doi filologi reputați este începutul unei serii de lecții despre limba română predate altfel, pentru toate vârstele. Urmăriți canalul de promovare a limbii române și pledoaria pentru corectitudine în exprimare într-o serie de dialoguri între Gabriela HAJA, cercetător la Institutul „A. Philippide” din Iași și prof. dr. Stelian-Traian DUMISTRĂCEL, reputat cercetător al aceluiași institut, senior al didacticii lingvistice la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

Unul dintre cele mai populare tipuri de new media, podcastul reprezintă, la origine, varianta digitală a unei emisiuni de radio, fiind asimilat, între timp, unei largi categorii de produse online audio-video apropiate de blogging sau video blogging. Etimologic, termenul a apărut ca o combinație între *iPod* (engl. “portable music player”) și *broadcast* (engl. “live streaming”, transmisiune în direct). A fost introdus în limbajul media în 2004, jurnalistul Hammersley asociind acest termen cu „libertatea de a alege timpul și locul ascultării unei anumite înregistrări” de tipul unei emisiuni de radio³. Podcastul presupune „o experiență de ascultare la cerere, mediată prin platforme audio sau video, care implică formate eterogene și designuri tematice generoase care pot fi scrise de producători de mai multe medii”⁴.

Considerăm că „Dialogurile lingvistice” pot fi încadrate în ceea ce Stelian Dumistrăcel numește „spațiu pragmatico-discursiv”. Figura 1 conține o reprezentare grafică a acestui concept descris de Stelian Dumistrăcel în raport cu două coordonate ale comunicării: datele obiective (A) și datele subiective (B), sub semnul adecvării discursului la mediul comunicării și la personalitatea interlocutorilor.

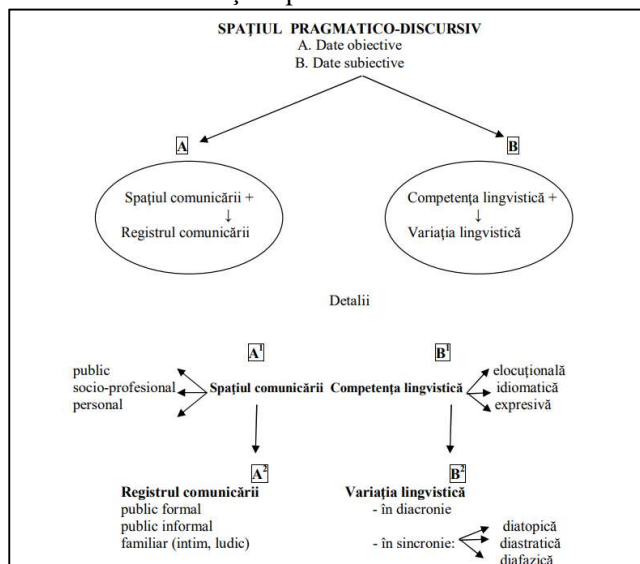


Figura 1. Spațiul pragmatico-discursiv⁵

³ Lucian Bălănuță, *Podcast – towards an inclusive definition*, „Acta Universitatis Danubius.” Communicatio, vol. 15, nr. 2 /2021, p. 32, traducerea noastră.

⁴ *Ibidem*, p. 38-39.

⁵ Sursa figurii: Stelian Dumistrăcel, *Spații pragmatico-discursive ale generării idiotismelor: o înscenare caragialescă*, în „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, nr. 28/2012, p. 47.

Pentru o analiză sumară a Fig. 1, precizăm următoarele coordonate și componente prezentate aici. Avem, mai întâi, două coordonate ale comunicării: cea a datelor obiective (A) și cea a datelor subiective (B). Reprezintă *date obiective* situarea comunicării într-un anumit spațiu dat, spațiul public, cel socioprofesional și cel personal, cărora le corespund, în principiu, în ceea ce privește verbalul, paraverbalul și nonverbalul, registre corespunzătoare (adekvate): registrul public formal, registrul public informal (social sau profesional) și registrul familiar (ultimul cunoscând și evoluția spre intim sau chiar ludic). În ceea ce privește *datele subiective* ale comunicării, care țin, așadar, de dotările personale ale interlocutorilor, referirea se face, în primul rând, la *competența lingvistică* a acestora, în speță la competența idiomatică (gradul de cunoaștere a unei limbi) și la cea expresivă [...], așadar adecvarea la situația de comunicare, la tema discursului și la interlocutor; din perspectiva pragmaticii, aceasta înseamnă capacitatea/permanența emițătorului de a se plasa la același nivel al competenței idiomatice și expresive cu receptorul⁶

Spațiul pragmatico-discursiv este marcat de un contract de comunicare bazat pe cooperarea dintre cele două instanțe implicate în relație, realizatorii emisiunii vs publicul lor. Contractul de comunicare se manifestă atât la nivel tematic, referențial, cât mai ales în modurile de „convocare” a receptorului, care devine o „prezență discursivă” în cadrul dialogului. Mediul impune tipul mesajului, spunea Mc Luhan. Specificul podcastului și al noilor medii de comunicare digitală este reprezentat tocmai de această legătură intrinsecă cu receptorul, care devine participant activ la acest proces. Destinatarul mesajului poate insera comentarii sau poate deveni creator de conținut la rândul său, co-enunțator, translatând produsul de comunicare pe alte medii.

Dialogul referențial – formă canonică de comunicare

Podcasturile pot înregistra diferite modalități de organizare discursivă. Ele pot lua forma unui interviu, a unui talk-show, a unei dezbateri, a unei prezentări monologale, toate acestea fiind derulate fie audio, fie audio-video. „Dialogurile lingvistice” sunt construite pentru un public ce nu are o pregătire specifică în domeniu. În spațiul interlocuțiunii are loc un dialog referențial, definit de Francis Jacques în *Dialogiques*⁷. Dialogul referențial reprezintă forma ideală de interacțiune verbală care definește alteritatea personală. Avem acces la *celălalt* prin intermediul limbajului, avem acces la realitatea comunicată în cadrul relației interpersonale, la nivel interacțiunii referențiale.

„Practică socială având ca suport limba”⁸, dialogul face apel la competența dialogică a actorilor săi, care „presupune control și autocontrol comunicativ, adaptare dinamică la o situație de comunicare dată, colaborare cu partenerii de dialog”⁹. Alături de nivelul lingvistic, al actelor de limbaj, dialogul este caracterizat și nivelurile logice ale referinței: coreferința și interreferința, așa cum le prezintă Francis Jacques.

Coreferința desemnează folosirea aceluiași nume pentru același element

⁶ *Ibidem*, p. 47-48.

⁷ Francis Jacques, *Dialogiques*, Paris, Presses Universitaires de France, 1979.

⁸ Andra Vasilescu, „Dialogul”, în Academia Română. Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Gramatica limbii române*, vol. II – „Enunțul”, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 779.

⁹ *Ibidem*, p. 780.

extralingvistic, la nivel elementar. Prin intermediul coreferinței, participanții la dialog se folosesc de aceiași termeni pentru a desemna același referent.

Interferința reprezintă bagajul comun de informație ce se construiește prin dialog, patrimoniul comun care ia naștere prin relația interpersonală cu *celălalt*. Interferința presupune o serie de construcții secundare pornind de la coreferință, construcții care iau naștere efectiv din relația dialogală. Prin procesul interferinței, atât obiectul cât și numele obiectului sunt fie create, fie re-create în procesul comunicării. Secvența de deschidere a celui de-al doilea dialog ne oferă o ilustrare a interferinței:

G.H. Bine vă revăd!

S.D. Bine vă regăsesc și bine vă reaud! [...] Nemții spun însă, după ce încheie o convorbire telefonică, *Auf Wiederhören!*, „la auzire bună!”. La o nouă auzire, am întrebat ce zic, dacă-i bună, dar este „la o nouă revedere” și „la o nouă auzire. Noi suntem și la una, și la alta!

G.H. Într-adevăr. Mama mea, care a crescut în Ardeal, a descoperit târziu telefonul și ea folosea exact aceeași formulă, fără să fie vorbitoare de germană. Și spunea: „La bună reauzire!” Așa încheia ea.

S.D. Este minunat, este exact ce spun nemții când încheie un apel telefonic, *Auf Wiederhören!* La nouă auzire!



Universul coreferențial familiar celor doi reputați lingviști vizează diferite chestiuni de limbă română cu implicații la nivel sociocultural, în cadrul discursului public: problematica neologismelor, a limbajului specializat, a împrumuturilor (din limba turcă și din limba greacă), problematica dominației masculinului în limba română, reflectată în greșeli de acord, relația dintre imagini și cuvinte, cum se realizează o comunicare științifică eficientă, despre scriere, despre rolul dicționarilor – DOOM, *Dicționarul Limbii Române* (DLR), despre titlurile de presă.

În ediția a 10 a DIALOGURILOR LINGVISTICE suntem salutați cu „Bun întâlnișul” și primim câteva sfaturi/observații privind ținuta vestimentară a comunicatorilor publici. Reținem: „Nu te duci cu tocure în troscot” și „Nu pot fi

vorbitori oficiali – cu referire la crainicele de la serviciul public al televiziunii – și să prezinte crime și omoruri găsite de parcă sunt la o nuntă, așteptând să fie scoase la joc”¹⁰.

Procesul de re-creare specific interreferinței afectează practic toate unitățile comunicării lingvistice, proces inevitabil pentru categoria deicticelor. În practica de comunicare, în dialogul efectiv dintre indivizi, interreferențialitatea tinde să prevaleze asupra coreferențialității. Se poate identifica și un sistem încrucișat de interreferințe, care îi vizează nu doar pe interlocutorii implicați în dialogul efectiv din cadrul podcastului, ci face trimitere la receptorii săi de partea cealaltă a ecranului:

Iarăși cu „Bun întâlnișul!” Și-mi aduc aminte că prima dată am găsit formula aceasta de salut în basmele lui Mihail Lungeanu. [...] Ciobanii, care sunt păcurari la el, se-ntălesc și spun „Bun întâlnișul!” Și sunt niște oameni care nu se văd decât foarte rar. Și-atuncea, nu se știe cum, îs bucuroși de *întâlniș*. Și am zis și eu, tot așa, „Bun întâlnișul!” față de cei care ne ascultă, care ne urmăresc sau care dau peste noi din întâmplare. Și *aș spune că aș putea cita*, nu știu dacă n-a fost ironică, *o ascultătoare, o fată care ne vede din străinătăți*, nu-i spun numele, ca să nu se supere, că poate nu-i nimeresc tonalitatea, *a spus că îi place ținuta noastră și relația care se stabilește între noi în cursul emisiunii, ceea ce m-a-ncântat, pentru că eu țin foarte mult la ceea ce înseamnă comunicare în toată treaba asta pe care-o fac și nu pornesc de la o limbă de apărat cu pușca, cu baioneta, cu mitraliera, cu tancul...* (subl. noastră)

Dimensiunea relațională (fatică) și cea referențială, metalingvistică sunt axele dialogului amical la care ne convoacă Stelian Dumistrăcel. În linia conceptului de dialogism al lui Mihail Bahtin, semioticianul Augusto Ponzio arată că există grade diferite de dialogism la nivelul unui dialog. Există discursuri care, din punct de vedere formal, sunt dialoguri, dar, în fapt, nu sunt niște dialoguri autentice, nu sunt „dialoguri dialogice”¹¹. Astfel, Augusto Ponzio descrie un *dialogism substanțial* (*substantial dialogism*), care nu se datorează formei dialogate a textului, numită *dialogism formal* (*formal dialogism*), ci gradului de deschidere către alteritate¹².

Dialogismul profesat de Stelian Dumistrăcel este unul *substanțial*, deschis către *celălalt*, o condiție necesară în mod absolut pentru o comunicare onestă, autentică, o adevărată profesiune de credință, după cum a lăsat, el însuși, mărturie: „pentru că eu țin foarte mult la ceea ce înseamnă comunicare în toată treaba asta pe care-o fac”.

BIBLIOGRAFIE

Bălănuță, Lucian, *Podcast – towards an inclusive definition*, „Acta Universitatis Danubius. Communicatio”, vol. 15, nr. 2 /2021, p. 31-41.
Dumistrăcel, Stelian, *Spații pragmatico-discursive ale generării idiotismelor: o*

¹⁰ Se arată în prezentarea celei de-a zecea ediții a *Dialogurilor*. <https://www.youtube.com/watch?v=5YG8ID9ARdA>, ultima accesare: 20.10.2022.

¹¹ Augusto Ponzio, *The dialogic nature of sign*, Ottawa, Legas, 2006, apud Susan Petrilli, *Dialogue, responsibility and literary writing*, in „Semiotica”, no. 213/2016, p. 314.

¹² Relația discursivă cu alteritatea este discutată și în Florinela Floria, *Retorica alterității*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014.

- înscenare caragialescă*, în „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, nr. 28/2012, p. 45-69.
- Floria, Florinela, *Retorica alterității*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014.
- Goyard-Fabre, Simone, *Parler, dire, penser. Du dialogisme transcendantal à l'érotétique générale*, în „Revue de Métaphysique et de Morale”, no. 2/2007, p. 239-272.
- Jacques, Francis, *Dialogiques*, Paris, Presses Universitaires de France, 1979.
- Mardare, Gabriel, *Arca lui Noica, Iintrea lui Cioran (Registre de bord)*, Iași, Editura Cronica, 2003.
- Petrilli, Susan, *Dialogue, responsibility and literary writing*, în „Semiotica”, no. 213/2016, p. 307-343.
- Vasilescu, Andra, „Dialogul”, în Academia Română. Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Gramatica limbii române*, vol. II – „Enunțul”, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 779-817.

Webografie

<https://www.youtube.com/@dialogurilingvistice2218>

„SĂ PĂSTRĂM NIVELUL DE ELITĂ AL LIMBII ROMÂNE”¹

Stelian Dumistrăcel intervievat de Ioan Dănilă

Domnule profesor, la plecarea din Suceava către Iași v-am anunțat că la școlile normale/ liceele pedagogice/ colegiile pedagogice/ clasele cu profil pedagogic din România nu se mai predă de multă vreme limba română. Nu vă venea să credeți acum două ore. Acum ce ziceți?

Păi nu cred nici acum, pentru că am avut studenți la jurnalistică și cei care erau de la liceele pedagogice erau cei mai receptivi la problemele de gramatică (asta începând din '96-'97 până prin 2005). Nu se poate așa ceva, pentru că baza învățământului o constituie limba română și matematica. Celelalte se pot acumula pe parcurs: și științele naturale, și fizica, și chimia, și tot ce este se adaugă treptat. În liceele din Franța erau între cele două războaie clasa de retorică și clasa de matematică, după aceea. Deci se începea cu educația serioasă: cu franceza și cu matematica. Asta este problema învățământului pentru oamenii de cultură medie sau hai să spunem minimă și medie: trebuie să știi să faci calcule când vinzi ceva și trebuie să știi să scrii o cerere, să-ți susții drepturile și să vorbești coerent. Când vrei să enunți ceva ca o judecată cu argumente, trebuie să înveți toate lucrurile acestea, pentru că există o retorică empirică, în cazul acelor oameni care pot vorbi convingător, care pot argumenta. Dar talentul acesta nu este universal, și el se poate asimila, se poate acumula ceva în această direcție. Iată, aș face comparație, poate un pic hazardată, cu pedagogia, știința educației. Oare înainte de a se inventa pedagogia oamenii au fost needucați? Au fost mame care n-au știut să-și educe copiii? A existat o pedagogie empirică, dar se și învăța, ca noțiuni de bază pentru cei care nu sunt înclinați spre așa ceva. De asta trebuie să învățăm exprimarea în limba română corectă: ca să ai acces la cultură, care este tot atât de important ca și accesul la calcule matematice.

Acum două ore (revin la momentul acela) ați folosit un atribut care mie mi s-a părut potrivit pentru situația actuală din învățământul pedagogic românesc: „Catastrofă”. Vă mențineți această etichetă?

Da, ceea ce se întâmplă acum conduce hotărât spre catastrofă. Eu nu contrazic tehnica modernă, dar tehnica modernă – și o să mă refer la o noțiune pe care o discută Margaret Yourcenar în *Memoriile lui Hadrian* – înseamnă o decădere intelectuală. Se poate găsi în anumite zone ale omenirii și-n anumite zone ale evoluției omenirii o insuficiență intelectuală.

Trăim o asemenea epocă.

Da, trăim o zonă de apropiere de insuficiență și de catastrofă intelectuală, pentru că dacă nu mai ești în contact cu literatura, cu gândirea superioară exprimată în literatura bună și te mărginești la scrierea consonantică de pe calculator, te apropii de nivelul de comunicare cel mult al fenicienilor, care scriau consonantic și puteai să înțelegi cuvântul numai în contextul unui enunț. Acesta este un nivel de transmitere

¹ Interviu publicat în revista „Ateneu”, serie nouă, anul 59, nr. 635-636, iul.-aug. 2022, p. 22.

minimă a cunoștințelor. Ori pe noi nu ne interesează așa ceva. De fapt ce se întâmplă este o criză tragică a omenirii. Nu se mai poate aspira la ceea ce a fost secolul al XIX-lea, cu universalitatea culturală: toată lumea să știe să scrie, să citească, să aprecieze o muzică bună, un teatru de calitate și așa mai departe. Acum omenirea își dă seama că se află într-o criză, când poți pregăti oameni de diferite niveluri, pentru diferite ocupații. Iar noi, profesorii de limba română, cercetătorii în acest domeniu, avem sarcina să păstrăm nivelul de elită al limbii române, al exprimării.

Aveți dreptate, domnule profesor, dar referirea noastră este la acest palier de formare inițială: clasele (P)-I-IV și ciclul preșcolar.

În lumea contemporană nu încap alfabeții pentru că nu mai este loc pentru analfabeți. Toată lumea trebuie să știe să scrie și să facă socoteli minime, chiar dacă folosește un calculator, chiar dacă nu se mai scriu scrisori și se scriu mesaje la calculator. Deci trebuie să scrii și să citești ceva pentru diferite niveluri.

Îmi spuneți în acest parcurs de două ore că în 2019 sunt 100 de ani de la înființarea Școlii Normale de la Șendriceni, județul Botoșani, pe care ați absolvit-o cu bucurie și trăiți nostalgia firească a acelor începuturi.

A fost o școală foarte bună, temeinică, înființată în spiritul pe care l-a adus ministrul învățământului Spiru Haret. Nu vreau să spun că le doresc altora să se teamă de profesorul de istorie, căruia firește îi ziceam Attila, sau de profesorul de geografie, care a ajuns cadru didactic la Universitatea din Iași.

Cine?

Este vorba despre Ion Sîrcu. Am avut profesori pretențioși, formați în școala veche, pentru care nu se putea să te abați de la datorie. Noi am stat în internat, aveam orele și după-amiaza, apoi meditații și masa de seară și după aceea iar două ore de studiu. Nu se putea să treci peste asta și peste răspunderea profesorilor față de elevi. Am avut un foarte bun profesor, Alexandru-Grigore Ostafe, care era și director adjunct într-o vreme, cu care am făcut logica, pedagogia, psihologia, în ani diferiți. De la acel om puteai să afli tot ce este pe lume, pentru că era un enciclopedist și pentru că era un om foarte pretențios. Pentru dânsul trebuia să fii om realizat. Un învățător trebuia să știe să descifreze o melodie scrisă pe portativ, trebuia să știe să schițeze tehnic și să facă și un desen artistic, trebuia să facă lozinci, afișe deci, de orice natură, trebuia să știe să culeagă prunele, poamele, varza din anexa agricolă a școlii. Deci făceam toată treaba ca un model de membru înaintat al unei comunități rurale. Ăsta era învățătorul și așa te formau. Ei aveau simțul datoriei și al tuturor responsabilităților față de tine.

E cuvântul magic până la urmă, „datorie”, cuvântul-cheie, căruia ar trebui să-i subordonăm toate acțiunile noastre. Dar apropo de 1919: Școala Normală din Bacău este reînființată în același an, cu numele Ștefan cel Mare. Cu certitudine faptele sunt legate de evenimentul de la 1 Decembrie 1918, când avem începuturile unei noi Româanii. Limba română de atunci ar trebui să rămână în atenția noastră mereu.

Este ceva de necrezut ca interesul pentru învățarea limbii române să scadă cândva și cumva, pentru că noi nu învățăm să vorbim din școală; noi învățăm din cartea citită. Noi avem norme regionale, dialectale, adică acea variație diatopică. Când ai un copil mic, îl dai la bunici, care trăiesc undeva prin Suceava sau prin Botoșani. Când revine acasă, vorbește ca bunica. Și atunci el, pentru a fi performant social, trebuie să-și însușească un registru al limbii care să nu-l dea de „sminteală” (folosesc cuvintele în sens popular). Este important când tu comunici să nu atragi atenția prin

fonetisme regionale, prin cuvinte de neînțeles și așa mai departe. Performanța se obține vorbind fără culoare, în valoare stilistică zero, cum a spus Eugen Coșeriu. Transmițând ce am în conținut, trebuie să o fac în așa fel încât să fie în primul rând înțeles, iar după aceea trebuie să fie alb în ceea ce privește eventualele interpretări. Eu comunic ceva despre ceva și transmit un mesaj. Acest mesaj trebuie să fie recepționat gol de alte afecte și de artificii. Deci asta e important și asta se învață în școală. Muntenii vorbesc într-un fel, moldovenii în alt fel, ardelenii altfel, dar este o normă supradialectală – norma literară. Aceasta asigură performanța.

Vorbim atunci de normativitatea procesului didactic, dar și a limbii române, ca ființare a omului în cele din urmă. Dar, domnule profesor, noi venim acum de la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, unde un cadru didactic de la Literalele băcăuane, Petronela Savin, absolventă de liceu pedagogic, a înregistrat o performanță profesională notabilă. Am putea acorda o parte din reușită acelor începuturi, de la Școala Normală din Bacău?

Cred că da și-mi place să fiu măsurat în cuvinte, pentru că eu am cunoscut-o numai când era masterandă la Bacău, când făceam cursuri, și după aceea am avut-o doctorandă. Dacă eu nu am observat nimic în ceea ce privește exprimarea ei înseamnă că era bună social și cultural. Am avut după aceea examenele și referatele din cadrul programului de doctorat și am fost mulțumit. Bine, a fost o temă apropiată sufletului meu, o zonă de exprimare a unei stări spirituale, a unei transformări a omului. Este vorba de trecerea de la animalitate în ceea ce privește alimentarea, mâncarea (ne batem ca niște câini pe o bucată de carne aruncată între noi; așa au fost oamenii la început), la rafinate. Există trei rituri de trecere, trei perioade foarte importante: botezul (cu atribuirea unui nume într-o colectivitate), căsătoria (care înseamnă o fază foarte importantă social) și înmormântarea (pentru că nu ne părăsim morții; le conferim un anumit tratament). Aceste faze sunt foarte importante pentru etnologi. Pentru lingvist, când e vorba de alimentație, acest proces continuu acoperă toate fazele: de la naștere până la înmormântare. Deci iată un domeniu al vocabularului pe care îl știm toți. Nu știm toți vocabularul agriculturii, nu știm poate al construcțiilor, poate al diferitelor domenii specializate, dar cu mâncarea stăm bine toți.

E „pâinea noastră cea de toate zilele”, conform Rugăciunii Domnești.

Absolut, pentru că îmbrăcămintea poate diferi de la o zonă la alta, dar elementele de bază ale materiilor prime, ale prelucrării și ale preparării hranei sunt identice peste tot, pentru că omul este în general asemănător: nu poate să mănânce nici pietre, nici lemn. Are nevoie de cereale, are nevoie de fructe, are nevoie de materii organice, de proteine și așa mai departe. Deci la fel se poartă oamenii, dar vedeți ce se întâmplă cu omul care se poate bate pe o bucată de mâncare și omul care este conștient de faptul că mănâncă pentru ca să aibă proteine. Am fost odată la un stagiu în Germania, la Marburg, și era acolo o fată din Africa de Sud. Ea era de origine olandeză (bine, acolo am vorbit numai nemțește). Era o fată foarte deșteaptă, muncitoare (nu ajungi din Africa de Sud la Marburg și spun și eu că nici din România nu ajungi la Marburg până când nu dovedești anumite calități de muncă, de interes, de pricepere, de reflexivitate la ceea ce înveți). Și se ducea în Olanda să-și cunoască familia, tot așa mai îndepărtată, a logodnicului ei din Africa de Sud. Se preocupa de pe acum să vadă care sunt obiceiurile acolo în ce privește alimentația, că el trăise mai mult în Olanda și era proaspăt venit în Africa de Sud. Voia să afle ce obiceiuri alimentare au oamenii aceia, ce să-i gătească soțului, de cât are nevoie pentru munca intelectuală, pentru munca fizică ș.a.m.d.

Este o grijă fundamentală pentru o viitoare soție.

Absolut! Științifică chiar: ea trebuia să știe cum să-l hrănească pentru a fi performant. La fel sunt nutriționiștii de la noi, care ne învață câtă apă trebuie să bea, câte fructe, legume și celelalte să consume omul. Petronela Savin – căci despre ea este vorba – a fost muncitoare și eu am contat pe faptul de a da sugestii și de a participa activ la rezolvarea unor probleme grele. Pentru mine conducerea de doctorat nu este asumarea unui titlu, ci este de fapt o muncă, pentru că a fost un domeniu de suflet al meu: frazeologia privind alimentația. Am și scris despre asta. Mai mult știe Petronela, că-i normal ca acela care a făcut o teză în domeniul acesta să știe mai mult. A avut și succese la întâlniri științifice internaționale și am luat-o colaboratoare pentru anumite teme aici, în Iași. Iată ce înseamnă o realizare doctorală și postdoctorală a unei persoane care și-a însușit corect exprimarea în limba română. Altfel nu se putea. Aș spune: cu mine nu se putea altfel.

Așa este. Vă este cunoscută exigența în viața științifică, dar și în domeniul cultivării limbii române. Aveți o atitudine permisivă și nu autoritaristă în ceea ce privește exprimarea orală și scrisă.

Problema nu este așa de simplă. Sunt poate singurul conducător de doctorat care a eliminat patru candidați pentru că mi-am dat seama că nu pot face față. Le-am spus: „Pentru treaba asta eu nu pot lucra cu dumneavoastră. Poate vă găsiți altceva, fiindcă este exact ca și cum te-ai duce la o școală de balet și ai avea platfus”. Fără o curiozitate intelectuală (organică, nu simulată) pentru ceea ce faci pentru analiza limbii, pentru propria exprimare într-o temă oarecare, nu poți să dai rezultate valoroase într-un domeniu de cercetare, fiindcă doctoratul este o activitate de cercetare.

Nu oricum, ci la cotele cele mai înalte.

E vorba de atingerea unei performanțe. Dacă pe cineva l-am adoptat, atunci într-adevăr a putut conta pe mine ca pe un părinte, ca în cazul unei persoane apropiate pe care o doare ce-ai făcut sau ce n-ai făcut. Deci asta este aparenta permisivitate și, să spunem, bunăvoința mea. Este o bunăvoință condiționată de un act premergător, acela al aprecierii valorii.

Iași, 4 mai 2019

Articole. Studii. Note

MINCIUNA ȘI ÎNGHEȚATUL APELOR. DESPRE ORIGINEA UNEI EXPRESII ROMÂNEȘTI

On Lies and Frozen Waters. On the Origin of a Romanian Idiom

Taking as a point of departure an explanation given by the Romanian poet George Coșbuc concerning the origin of the set phrase *minte de îngheață apele* (literally, ‘one lies so much that water freezes over’), I will propose a different phraseological etymology, providing evidence extracted mostly from some Romanian fairy tales collected by Petre Ispirescu. In my opinion, the origin of the respective idiom has nothing to do with the fake information circulated by ancient calendars (similar to almanacs), but rather with certain magical practices or sorcery which, in time, became old-fashioned, unreliable and, therefore, associated with lying.

Key-words: *Romanian phraseology, G. Coșbuc, St. Dumitrăcel, wizards and witches, fairy tales*

1. Începând cu anul 1895, în rubrica *Vorba ăluia* din revista „Vatra” (precum și în alte publicații, ulterior), George Coșbuc a înfățișat cititorilor o serie de „zicători explicate”, adică (îndeosebi) unele încercări de lămurire a originii unor expresii idiomatice românești. Cu referire la aceste preocupări ale poetului (care avea și o certă fibră de filolog), lingvistul Gheorghe Chivu notează: „Comentariile făcute pe marginea unor zicători și expresii populare, de multe ori corecte, alteori numai ingenioase, dovedesc interesul deosebit manifestat în mod constant de G. Coșbuc față de limba vorbită.”².

1.1. Neîndoindu-l, Gh. Chivu are dreptate: etimologiile frazeologice furnizate de Coșbuc sunt, cel mai adesea, juste. Aceeași observație este valabilă și în privința altor afirmații făcute de scriitorul-gazetar în relație cu limba română sau cu limbajul omenesc în general. Totuși, ca punct de plecare pentru discuția care urmează, legată de originea expresiei (*cineva*) *minte de îngheață apele*, voi reproduce chiar una dintre acele explicații „ingenioase” (dar incorecte) propuse de poet. Este vorba de un text (tipărit în „Universul literar” din 1 sept. 1903) intitulat *Cimiliturile cărții*, în care Coșbuc atinge și chestiunea de care ne ocupăm:

Vedeți, românul are o vorbă: „minte ca din carte”. [...] Astăzi mai ales, de când avem atâtea gazete, nu e lucru mare să vezi născându-se zicătoarea: „minte ca din gazetă”. Dar ea e demult născută, veche, de pe vremea când nu erau gazete, de pe vremea când românul nu cunoștea alte cărți decât cele bisericești. Atunci cum a ajuns românul să zică despre carte că minte „de îngheață apele”? Că

¹ Universitatea „Danubius” din Galați.

² Vezi Gh. Chivu, *Note și comentarii*, în George Coșbuc, *Opere*, vol. II: *Proză*, text stabilit de Gavril Scridon, ediție revăzută, note, comentarii, glosar și repere critice de Gheorghe Chivu, București, Academia Română, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă & Editura Univers Enciclopedic, 2007, p. 1076.

doar n-o fi zicând că minte Evanghelia și Psaltirea? Care carte i-a dat lui prilej să cunoască minciunile? Calendarul, bată-l norocul. Calendare au fost înainte de gazete; le cumpără și astăzi țărani, mai ales pentru arătarea vremii, căci asta îi interesează mai mult. Dar tocmai aici calendarul e mai mincinos. Cu cât țărani cer calendare cu mai multe „prorocii de cum va fi vremea”, cu atât negustorii pun mai multe prorocii. Și apoi, de obicei ele se potrivesc ca nuca în perete. Pe cutare zi, prorocul spune: „ger de vor îngheța apele” și, când colo, în ziua aceea cald și bine. Apoi să nu zici că *minte ca din carte, de-ți îngheață apele?* [subl. mea, Cr.M.]³.

1.2. Nu toate comentariile lui Coșbuc de mai sus sunt eronate. Dimpotrivă! Argumentația din jurul sintagmei *minte ca din carte* este cât se poate de coerentă și de validă, dacă se ia *cartea* în accepția de ‘vechi calendar’, care a premers apariției gazetelor, calendar care, pe vremuri, reprezenta un veritabil almanah⁴. De altfel, cu câțiva ani înainte, Coșbuc publicase articolul *A-și face capul călindar* (în „Epoca”, 25 dec. 1897)⁵, în care glosase expresia din titlu în felul următor: „Adică a-ți umplea capul cu lucruri de nimic, a te ocupa cu lucruri fără de niciun folos, a-ți frământa firea cu ceea ce nu e treaba ta”⁶. Apreciind că „era o vreme când singurele cărți cunoscute de popor erau călindarele”, poetul arată (în același material) cum s-a ajuns la semnificația actuală a acestei îmbinări stabile de cuvinte:

Precum se știe, calendarele au o variație de material cât se poate de mare. Pe lângă partea curat calendaristică, ele cuprind prognosticuri asupra timpului, povești, poezii, glume, sfaturi cum să faci băile, cum să-ți cureți unghiile, cum are să taie moașele buricul, cum mănâncă și beau japonezii, cum se face oțetul [...], de câți ani e regele cutare și cum îi cheamă nevasta [...] și alte o sută și-o mie de năzdrăvănii și de drăcovenii. Cine știe toate câte sunt în calendare, acela are capul plin – dar nu totdeauna de lucruri folositoare pentru țărani.⁷

În aceeași direcție merg și explicațiile lingvistului Stelian Dumistrăcel, care, după ce face o descriere amănunțită a calendarelor vehiculate pe la noi în acele timpuri, ne oferă această caracterizare: „[Expresia respectivă] reflectă epoca în care «calendarele» (ce publicau deja și suplimente) aveau caracter de cărți «populare», oferind, în afara prezentării succesiunii lunilor anului, cu sfinții prăznuiți în fiecare zi, și informații de «învățătură» și «petrecere».”⁸. Așadar, fără a-l aminti pe Coșbuc, specialistul ieșean confirmă din plin intuițiile etimologice ale acestuia și, în ansamblu, justetea demersului său.

1.3. După cum se poate observa din textul tipărit în 1897, poetul menționa, dintru început, faptul că acele calendare cuprindeau „prognosticuri asupra timpului” (adică previziuni meteorologice). În textul din 1903, el insista chiar pe o atare

³ *Ibidem*, p. 636-637.

⁴ Altminteri, după cum se știe, *cartea* este pusă în relație cu învățăturile serioase, cu informațiile corecte și cu lucrurile făcute temeinic (cf. și expresia *ca la carte* ‘așa cum trebuie’).

⁵ G. Coșbuc, *op. cit.*, p. 779-781.

⁶ *Ibidem*, p. 779. Pentru comparație, adaug și definiția lexicografică dată de profesorul St. Dumistrăcel: „*a face capul calendar* ‘a-i încărca (cuiva) memoria cu diferite date și informații; a-l zăpăci îndrugându-i «verzi și uscate»’.” (Stelian Dumistrăcel, *Până-n pânzele albe. Expresii românești*, ediția a II-a revăzută și augmentată, Iași, Institutul European, 2001, p. 71).

⁷ G. Coșbuc, *op. cit.*, p. 780.

⁸ St. Dumistrăcel, *op. cit.*, p. 71.

componentă a calendarelor, legând geneza expresiei *minte de îngheață apele* tocmai de anumite practici reprobabile la care recurgeau cei care întocmeau asemenea „cărți”, practici pe care Coșbuc le putuse constata și în cazul jurnalismului. Într-adevăr, alcătuitoarii și vânzătorii de „calendare” (la fel ca și comercianții de gazete mai târziu) speculau și hrăneau dorința de noutăți și de „prorocii” a clienților, propagând și multe știri ori informații false. În aceste circumstanțe, pornind de la expresia *minte ca din carte* (cu circulație limitată pesemne, de vreme ce nu figurează în dicționare), George Coșbuc nu exclude posibila apariție a unei variații frazeologice sinonimizative, și anume **minte ca din gazetă*.

Însă nu la fel de convingătoare este ipoteza conform căreia expresia *minte de îngheață apele* se va fi născut în împrejurări legate de cărți [=calendare]⁹. Interpretarea lui Coșbuc este cam forțată: de la o „prorocie” ca „ger de vor îngheța apele”, el sare la formula „*minte ca din carte, de-ți îngheață apele*”, adică ‘*minte atât de strașnic, încât [îți] îngheață apele*’. Poetul pare să fi judecat așa: mai întâi, (1) *cartea* (sau *cineva din carte*) *minte că îngheață apele* (sau *că vor îngheța apele*), apoi (2) (*cineva*) *minte [atât de mult], că [=incât] îngheață apele*, după care (3) (*cineva*) *minte, de [=incât] îngheață apele*. Altfel spus, veriga (gramaticală) de legătură, de la un sens implicit la altul, o constituie conjuncția *că*, o conjuncție care introduce inițial o subordonată completivă, dar (la finalul interpretării) ajunge să introducă o consecutivă (permițând glisarea către conjuncția *de*), căci tot o propoziție consecutivă avem și în „ger de vor îngheța apele”.

În mod obișnuit, nu se zice „ger de vor îngheța apele” (cum notează Coșbuc) și nici măcar *ger de-ngheață apele*, întrucât este normal ca apa să înghețe în astfel de condiții termice. (Este și acesta un indiciu suplimentar că explicația ce aparține scriitorului ardelean este nefirească.) Pentru a semna că este foarte frig, vorbitorii apelează la alte expresii mult mai sugestive: (*e un*) *ger de crapă lemnele / pietrele / inima*; (*e un*) *ger de crapă și ouăle corbului / vițelul în burta vacii*; (*e un*) *ger de îngheață și cenușa în vatră* etc.

2. Am convingerea că originea expresiei *minte de îngheață apele* trebuie căutată în altă parte. Mai exact, am avea de-a face cu rezultatul aruncării în derizoriu a credinței în puterile supranaturale ale vrăjitoarelor / vrăjitorilor, în pretinsa abilitate a acestora de a controla stihiiile prin magie discursivă (farmece, blesteme etc.). Când manifestările de acest fel își pierd, în cele din urmă, credibilitatea în fața publicului, are loc o schimbare de optică: „boscorodeala” vrăjitoarelor / vrăjitorilor începe să treacă drept minciună¹⁰.

2.1. Acest „meșteșug” ieșit din comun era frecvent relaționat cu *închegarea* ori *înghețarea apelor*. Un vrăjitor (sau o vrăjitoare) era atât de meșter (de priceput), încât putea închega / îngheța și apele. Iată câteva citate grăitoare extrase din basmele culese de Petre Ispirescu: (i) „A fost odată o păreche de oameni, muncitori, de! cum

⁹ Un alt tip de cărți sunt... cărțile de joc. Acestea pot fi asociate cu minciuna, dacă se are în vedere acea activitate de „ghicire” la care face trimitere expresia *a da în cărți* ‘a prevesti cu ajutorul cărților de joc’. Când prezicerile nu se confirmă (în mod repetat), firește că o atare practică ajunge să fie considerată o înșelătorie. Coșbuc însă nu se raportează la forma de plural a substantivului implicat (**minte ca din cărți*), așa că nu luăm în calcul această interpretare.

¹⁰ Deloc întâmplător, derivatul *vrăjeală* (din exprimarea colocvială) a căpătat semnificația ‘minciună, înșelătorie’, iar formula *Nu ține vrăjeala!* înseamnă tocmai ‘Nu mă păcălești!’.

dă Dumnezeu. [...] Mai umblară ei ce umblară și, la urma urmelor, aflară despre un vrăjitor meșter carele *încheaga și apele*. Creștinul se duse și la dânsul, îi spuse păsul lui și îi ceru leacuri.” (Ispirescu, *Făt-Frumos cel rătăcit*)¹¹; (ii) „Atunci mă-sa, care era o vrăjitoare *de încheaga și apele* cu farmecele ei, mă blestemă să port pielea aceluia scârbos dobitoc, cu gând ca să nu ajung să mi te iau eu.” (Ispirescu, *Porcul cel fermecat*)¹²; (iii) „Pasămite asta era Baba Cloanța, vrăjitoarea care *încheaga și apele* cu farmecele sale.” (Ispirescu, *Coman vânătorul*)¹³.

În astfel de contexte (dar și în altele¹⁴), *a încheaga* și *a îngheța* sunt sinonime¹⁵. De altfel, tot la Ispirescu descoperim și varianta cu verbul *a îngheța*: (iv) „Însă ca să scapi pe fată din mâna zmeului, cam greu lucru este din pricina zgripsoroaicii de mă-sa, că este și vrăjitoare *de îngheață apele*.” (Ispirescu, *Făt-Frumos cu carâta de sticlă*)¹⁶.

2.2. „Competența” (puterea) vrăjitorilor și vrăjitoarelor se întindea uneori și asupra spațiului ceresc, după cum o dovedește următorul fragment: (v) „Acea [=vrăjitoarea Hârca], zicea vrăjitorul, *încheagă apele și coboară stelele*. Atât de meșteră este.” (Ispirescu, *Cei trei frați dornici*)¹⁷. Ca atare, nu cred că este o coincidență faptul că, alături de expresia cercetată, dicționarele înregistrează și varianta *minte de stă soarele în loc*¹⁸.

2.3. Coborând în timp și lărgind perspectiva, poate fi avut în vedere și modul în care erau priviți „experții” din vechime. Cunoștințele lor (empirice) în materie de astronomie (sau astrologie) puteau trece ușor drept „meșteșug” vrăjitoresc ori pură magie în ochii oamenilor din popor:

Pe măsură ce societățile noastre au crescut în dimensiune și complexitate, a fost nevoie de calendare mai precise, iar arta reglării orei a devenit o specializare importantă – experții în astronomie se bucurau de prestigiu și erau foarte căutați în toate culturile, iar celebrarea iscusinței lor în prezicerea anumitor evenimente, cum ar fi strângerea recoltei, s-a extins și la alte domenii. Erau priviți deseori ca magicieni, capabili nu numai să prezică viitorul, dar și să-l schimbe.¹⁹

Dintre acești experți, vor fi fost recrutați la un moment dat și cei care au întocmit „călindarele” indicate de Coșbuc (și care au ajuns apoi să fie înțesate de false previziuni asupra vremii, născocite de negustorii de „cărți populare”), dar, după cum

¹¹ Petre Ispirescu, *Legende sau basmele românilor*, ediție îngrijită, note și comentarii de Aristița Avrămescu, prefată de Nicolae Constantinescu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1997, p. 97. Precizez că sublinierile din citate îmi aparțin.

¹² *Ibidem*, p. 40.

¹³ *Ibidem*, p. 352.

¹⁴ De exemplu, cu referire la relația semantică dintre *a prinde cheag* (‘a face avere’) și *bani gheață*, vezi St. Dumistrăcel, *op. cit.*, p. 173.

¹⁵ Vasile Ilinca consemnează, ca intrare separată în dicționar, și sintagma *a încheaga apele*, glosând-o astfel: ‘a face să înghețe apele sau să stea pe loc’ (vezi Vasile Ilinca, *Dicționar de expresii românești în contexte [DERC]*, A-C, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2015, p. 54).

¹⁶ P. Ispirescu, *op. cit.*, p. 117.

¹⁷ *Ibidem*, p. 344.

¹⁸ Tot așa, se mai zice și *minte de stinge*, care (dacă nu reprezintă o contaminare cu *bea de stinge* [setea arzătoare?]) ar putea să provină dintr-un enunț ca **minte de stinge soarele*.

¹⁹ Gaia Vince, *Focul, limbajul, frumusețea, timpul. Cum au depășit oamenii legile firești ale evoluției*, traducere din engleză de Ines Simionescu, București, Humanitas, 2022, p. 274.

am arătat, expresia *minte de îngheață apele* provine dintr-o altă zonă a imposturii sau ca urmare a desacralizării unui tip de univers, o lume în care solomonarii, bunăoară, se bucurau de o mare cinste. În credințele românești, solomonarii erau acei „vrăjitori” care aveau capacitatea de a controla sau influența, printre altele, fenomenele meteorologice extreme²⁰.

3. În loc de concluzii, îmi permit să reproduc aici celebrele cuvinte ale lui Ion Creangă (din *Amintiri din copilărie*, partea a II-a) în care, grație ingenuității unui fost copil, mai supraviețuiește ceva din viziunea naivă a oamenilor de odinioară:

Și mama, care era vestită pentru năzdrăvăniile sale (...), cu adevărat că știa a face multe și mari minunății: alunga nourii cei negri de pe deasupra satului nostru și abătea grindina în alte părți, înfingând toporul în pământ, afară, dinaintea ușei; *închea apa* numai cu două picioare de vacă, de se încrucea lumea de mirare...²¹

Cum este și firesc, mama lui Nică îi apare povestitorului realmente extraordinară, capabilă de „multe și mari minunății”, inclusiv cu virtuți de solomonar, chiar și atunci când „încheagă apa” pentru a pregăti banala răcitură... Aceasta este o imagine care, din fericire, rămâne sacră.

BIBLIOGRAFIE

- Coșbuc, George, *Opere*, vol. II: *Proză*, text stabilit de Gavril Scridon, ediție revăzută, note, comentarii, glosar și repere critice de Gheorghe Chivu, București, Academia Română, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă & Editura Univers Enciclopedic, 2007.
- Creangă, Ion, *Povești, amintiri, povestiri*, prefată și tabel cronologic de Al. Piru, București, Editura Minerva, 1980.
- Dumistrăcel, Stelian, *Până-n pânzele albe. Expresii românești*, ediția a II-a revăzută și augmentată, Iași, Institutul European, 2001.
- Ilincan, Vasile, *Dicționar de expresii românești în contexte [DERC]*, A-C, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2015.
- Ispirescu, Petre, *Legende sau basmele românilor*, ediție îngrijită, note și comentarii de Aristița Avrămescu, prefată de Nicolae Constantinescu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1997.
- Taloș, Ion, *Solomonarul în credințele și legendele populare românești*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, Tom XXV, 1976, p. 39-53.
- Vince, Gaia, *Focul, limbajul, frumusețea, timpul. Cum au depășit oamenii legile firești ale evoluției*, traducere din engleză de Ines Simionescu, București, Humanitas, 2022.

²⁰ Vezi, de pildă, Ion Taloș, *Solomonarul în credințele și legendele populare românești*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, Tom XXV, 1976, p. 39-53.

²¹ Ion Creangă, *Povești, amintiri, povestiri*, prefată și tabel cronologic de Al. Piru, București, Editura Minerva, 1980, p. 189-190.

BIOGRAFIA UNEI EXPRESII: „A FI BUN DE DUS LA BALAMUC”

The Biography of a Phrase: „A fi bun de dus la balamuc” [to be worth being put to a mental disease hospice]

The present article aims at analyzing the method of treating phraseology suggested by the dictionary *Până-n pânzele albe. Expresii românești* by Stelian Dumistrăcel, based on the information provided by the article dedicated to the phrase *a fi bun de dus la balamuc* [to be worth being put to a mental disease hospice]. The author brings new arguments to the different stages of evolution of phraseology, referring to the relationship between words and the elements of culture and civilization that determine them. As linguistic structures such as phrases often bring together elements that denote the reality of the world from which they originated, Stelian Dumistrăcel aims at describing those contexts in which certain phrases or word combinations acquire figurative meaning, thus outlining their “biography”.

Key-words: *Stelian Dumistrăcel, phrase, synonymous variant, phraseology, method*

Stelian Dumistrăcel reprezintă un reper în cercetarea lingvistică românească, având contribuții fundamentale în domeniul frazeologiei, lexicologiei, terminologiei, dialectologiei, istoriei limbii și stilisticii funcționale.

Lucrarea sa cea mai cunoscută este *Până-n pânzele albe. Expresii românești* care reprezintă un „altfel” de dicționar frazeologic. Demersul propus de lingvist în abordarea expresiilor din acest volum constă în oglindirea proceselor de cristalizare a denumirii figurate, urmărind efectele exprimării formelor mentale primare la nivelul structurilor fixe. Acesta are în vedere ilustrarea „drumului spre imagine al unor variate asociații de cuvinte ale limbii române”, „recuperarea jaloanelor unui tablou evolutiv al mijloacelor de a formula un nume, de a sensibiliza o reprezentare sau o apreciere”², având intenția de „a oferi «biografiile», cadrul semantic și motivațiile stilistice ale constituirii unor imagini, în exprimarea figurată”³.

În cele ce urmează, ne propunem să evidențiem metoda dicționarului, făcând apel la informațiile pe care ni le oferă articolul expresiei *a fi bun de dus la balamuc*.

Așa cum afirma Rodica Zafiu, „Stelian Dumistrăcel avea darul de a sugera explicația cea mai probabilă, fără a-și impune cu certitudine absolută intuițiile; ipotezele sale pornesc de la vechi dicționare, culegeri de proverbe, folosirea de către scriitori, ipoteze ale altor lingviști (Al. Philippide, V. Bogrea, I. Iordan), se bazează pe probabilități cognitive general umane, dar aduc mai ales detalii relevante din practicile cotidiene ale lumii rurale, unele dispărute și devenite tot mai de neînțeles

¹ Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău.

² Stelian Dumistrăcel, *Până-n pânzele albe. Expresii românești*, ediția a II-a, Iași, Institutul European, 2001, p. 5.

³ *Ibidem*, p. 6.

pentru cititorii moderni”⁴.

Pentru a prezenta etimologia unei expresii, lingvistul recurge la o metodologie pe care am putea-o numi transdisciplinară. Alături de explicațiile istorice, geografice, social-economice și culturale, preia și rezultate ale propriilor contribuții de profil sociolingvistic și etnolingvistic consecință a vastei experiențe de cercetare fundamentate pe analiza documentelor și pe anchetele de teren. Aduce argumente ale diferitelor stadii de evoluție a frazeologismelor apelând la texte populare („literare” sau etnotexte), la cronicari și scriitori clasici, la scriitori moderni și contemporani, ilustrând zonele de contact dintre vorbire și scrisul cultivat (I. Creangă, Anton Pann, Nicolae Filimon, C. Negruzzi, V. Alecsandri, Eminescu, I.L.Caragiale, Mateiu Caragiale, Marin Preda, Marin Sorescu).

Lectura dicționarului, permite, așa cum afirmă autorul, „identificarea unor nuclee, a unor clase tematice, ce revelă cazuri de sinonimie diacronică, diatopică și diastratică în familie frazeologică, concurând nu numai la descoperirea punctului de plecare, ci și la conturarea unui microunivers de reprezentări figurate”⁵. Cum structurile lingvistice de tipul expresiilor reunesc deseori elemente ce desemnează realitatea lumii din care au luat naștere, lingvistul ieșean își propune să descrie acele contexte în care anumite expresii sau îmbinări de cuvinte dobândesc sens figurat, conturând astfel „biografia” acestora.

Autorul a fost fascinat de urmărirea modului în care o expresie venită din negura timpului încă persistă atât în limbajul familiar actual, cât și în cel beletristic. Subliniind faptul că unele dintre aceste idiotisme au fost greșit încadrate în dicționarele generale, autorul caută să le clarifice originea și variația. Demersul lingvistului a constat în prezentarea acestor idiotisme care în vorbire au cunoscut trecerea de la sensul obișnuit al unei grupări libere de cuvinte la sensul figurat, chiar dacă, prin această trecere, acestea și-au pierdut expresivitatea dobândită în faza metaforizării, fixându-se în sfera simplei etichetări (a metaforei „totic”) ⁶

Încă din anul 1980, în cadrul volumului *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, Stelian Dumitrăcel stabilește o tipologie a idiotismelor, diferențiind expresiile imaginare, ce au luat naștere ca figuri de stil propriu-zise, de expresiile copii ale realității, care au reprezentat inițial formule „tehnice”, reflectând elemente ale cotidianului și a căror funcție stilistică este una derivată⁷. În dicționarul *Până-n pânzele albe*, autorul se oprește cu precădere asupra expresiilor *copii ale realității*, al căror suport lexical este sau nu marcat temporal prin prezența cuvintelor ieșite din uz, a arhaismelor sau a elementelor lexicale recent pătrunse în limbă, a neologismelor. Din punctul de vedere al realului reflectat, Stelian Dumitrăcel deosebește expresiile reflectând viața colectivității în general de expresiile izvorâte din diferite terminologii profesionale, agricultura, creșterea animalelor, păstoritul, pescuitul, industria casnică, albinăritul, morăritul, dogăria etc. *Până-n pânzele albe* reprezintă un dicționar care descifrează prin intermediul expresiilor ființa umană cu modul ei de a fi, de a simți,

⁴ Rodica Zafiu, *Până-n pânzele albe...*, Dilema Veche nr. 937 din 24-30 martie 2022, <https://dilemaveche.ro/sectiune/editoriale-si-opinii/pe-ce-lume-traim/pina-n-pinzele-albe-634358.html>.

⁵ Stelian Dumitrăcel, *Până-n pânzele albe...*, op. cit., p. 18.

⁶ *Ibidem*, p. 12.

⁷ Stelian Dumitrăcel, *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 136-137.

de a exista în relație cu sine și cu întregul univers.

Din multitudinea de idiomatisme analizate în *Până-n pânzele albe...*, atenția ni s-a oprit asupra unei expresii copie a realității, *a fi bun de dus la balamuc*, adică „a fi nebun, în starea de a fi internat la ospiciu (inițial, cel de la Malamuc)”⁸. Până să ajungem la tratarea pe care o oferă Stelian Dumistrăcel în dicționarul său, propunem o trecere în revistă a felului în care această structură a fost abordată în lingvistica românească.

Termenul *balamuc* apare pentru prima dată într-o lucrare lexicografică în *Dicționarul limbei române* (1871-1876), de August Treboniu Laurian și Ion C. Massim, în tomul al III-lea numit *Glossariu* care cuprinde cuvintele din limba română străine prin originea sau forma lor și pe cele de origine nesigură. În dicționar apare doar „*balamucu* s.m. casă de nebuni; ca și *balamutu*?”⁹.

În *Etymologicum Magnum Romaniae* (1887-1893), tomul III, Bogdan Petriceicu Hasdeu asociază termenul *balamuc* cu cuvântul de origine slavă *balamut* cu sensul de „flecă, bârfitor”. De asemenea, precizează că din *balamut* românul a format *balamuc* cu sensul de „casă de nebuni”, iar „trecerea neorganică a finalului *t* în *c*, se datorează înrâuririi cuvintelor *năuc* și *hălăuc*”¹⁰.

Dicționarul universal al limbei române (1896), realizat de Lazăr Șăineanu, înregistrează la relația dintre cuvântul *balamuc* și localitatea Malamuc: „*balamuc* n. 1. casă de nebuni (după ospiciul de alienați cu acelaș nume); 2. tărăboiu: *îți fac un balamuc să mă pomenesci*. [Vorba e identică cu Malamuc, localitate aproape de Gherghița unde era casa de nebuni]”¹¹.

Colecția lui Iuliu Zanne *Proverbele românilor...* (1895-1912), înregistrează în volumul VI, publicat în 1901, expresia *A fi bun de (dus la) Balamuc* „adică nebun”, completând cu explicația:

Balamuc, prin corupție de la Malamuc, localitate lângă Gherghița, unde era casa de nebuni care, mai târziu a fost mutată la Mărcuța, în comuna Pantelimon, județul Ilfov, lângă mănăstirea zidită la 1587 de Dan vel logofăt¹².

În *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch* (1903-1924), vol. I, al lui H. Tiktin, e reluată informația privind relația dintre termenul *balamuc* și numele locului în care se găsea un ospiciu¹³.

Dicționarul limbii române, seria veche, cunoscută sub sigla DA, redactată sub conducerea lui Sextil Pușcariu, în tomul I/I, publicat în 1913, preia pentru expresia *a*

⁸ Stelian Dumistrăcel, *Până-n pânzele albe...*, op. cit., pp. 40-41.

⁹ A.T. Laurian, I.C. Massim, *Dicționarul limbei române*, București, Noua Tipografie a Laboratorilor Români. Tom. III: *Glossariu, care cuprinde vorbele din limba română străine prin originea sau forma lor, cum și cele de origine înduioasă*, 1871 [în realitate: 1877], p. 48.

¹⁰ B. Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*, tomul I–III, București, Stabilimentul Grafic Socec și Teclu, tom I–II: 1887, tom III: 1893, p. 2369-2370.

¹¹ Lazăr Șăineanu, *Dicționarul universal al limbei române*, ediția a VIII-a, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1930, p. 50.

¹² Iuliu Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia*, vol. VI, București, Editura Librăriei Socecu & Comp., 1901, p. 450.

¹³ H. Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch* (1903-1924), Vol. I, A-C, București, 1903, p. 148.

fi bun de (dus la) balamuc, în cea mai mare parte, explicațiile date de Zanne, completând cu:

Balamuc este deci, la origine, un nume propriu, numele unei localități unde se află o casă de nebuni și numai prin generalizare a ajuns să fie întrebuințat pentru noțiunea „casă de nebuni” îndeobște (precum aceeași evoluție se poate observa azi cu „Mărcuța” în București, cu „Petcuț” la Brașov, mai înainte cu „Golia” la Iași, etc., etc.)¹⁴.

În *Dicționarul enciclopedic ilustrat* (1926-1931) al lui I-Aurel Candrea și Gh. Adamescu, termenul *Balamuc* este înregistrat, cu primul sens, ca nume propriu de genul masculin „ospiciu de alienați la Mărcuța, în apropiere de București”, prin extindere, devenind substantiv comun de genul neutru cu sensurile de „casă de nebuni”, respectiv, „gălăgie grozavă, tăărăboi”¹⁵.

August Scriban, în *Dicționarul limbii românești*, publicat în 1939, relaționează *balamuc* cu *balmut*, având sensul de „locaș al dezordinii”. Amintește și ipoteza potrivit căreia „Unii cred c-ar veni din *Malamuc*, o localitate de lângă Gherghița, unde era balamucu care apoi s-a mutat la Mărcuța, București”¹⁶.

În descendența acestei moșteniri în ceea ce privește tratarea cuvântului *balamuc* și a expresiei *a fi bun de dus la balamuc*, prezentăm în continuare articolul dedicat expresiei de Stelian Dumistrăcel în dicționarul *Până-n pânzele albe*:

BALAMUC: a fi bun de dus la balamuc = a fi nebun, în starea de a fi internat la ospiciu (inițial, cel de la Malamuc)

După majoritatea izvoarelor documentare, expresia ascunde numele localității *Malamuc* (sau *Malamoc*), din județul Prahova, din vecinătatea Gherghiței; pe lângă mănăstirea din localitate a funcționat un ospiciu, un spital specializat în îngrijirea alienaților, cel care, apoi, a fost strămutat la Mărcuța (Ionescu-Gion, *București*, 661; Zanne, P VI, 450). Trecerea de la numele propriu (*Malamuc* sau *Balamuc*; cf. CADE) la un nume comun și explicarea indicată a expresiei din titlu sunt preluate în câteva dicționare ale limbii române (mai pe larg, de exemplu, după Zanne, în DA I/I; la modificarea inițialei cuvântului ne vom referi în continuare). De la manifestări tipice ale pensionarilor de la „Malamuc”, termenul *balamuc* ar fi căpătat și semnificațiile „larmă, gălăgie, ceartă, tăărăboi”, ca în casa de nebuni („De mă vei da afară, îți fac un balamuc, să mă pomenești câte zile-i trăi”; N. Xenopol, cf. TDRG; DA).

Pentru disimilarea (*m - m: b - m*) din care a rezultat forma substantivului comun de astăzi, putem avea însă în vedere, mai întâi, influența oiconimului *Balamuci*, numele unui fost sat din județul Ilfov, pe teritoriul căruia a existat, până în 1871, mănăstirea Schitul ce adăpostea o închisoare (MDG, I, 210); în 1868, de exemplu, aici erau transferați, de la mănăstirea Cernica, deținuți minori deveniți „turbulenți”. După plecarea călugărilor, lăcașul s-a transformat în casă de corecție (Stănciulescu, *Cercetări*, 66). Așadar, un „prestigiu” care nu este de neglijat pentru explicarea contaminării fonetice în discuție (nu toți alienații mintali sunt turbulenți sau locvaci).

Pe de altă parte, nu este exclusă nici raportarea la substantivul *balamut*

¹⁴ [Academia Română], *Dicționarul limbii române*, I/I literele A-B, București, 1913, p. 447.

¹⁵ I.-Aurel Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, București, Editura „Cartea Românească”, 1926–1931, p. 114.

¹⁶ August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, ediția I, Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa bună, 1939, p. 146.

(considerat de Tiktin și de Scriban ca etimon al lui *balamuc*), termenul, un arhaism astăzi, avea și semnificațiile „clevetitor, bârfitor”! (DA I/I); „palavragiu, fanfaron” (Scriban, D).

Expresia din titlu prezintă variante sinonimice (așadar cu aceeași semnificație) pornind tot de la localizarea unor ospicii: *a fi bun de dus la Mărcuța*, ~ *la Golia* (mai nou: „la Socola”); vezi, la Eminescu, „Oameni vrednici ca să șază în zidirea sfintei Golii” (după numele mănăstirii din Iași; Scrisoarea III).¹⁷

Ne întrebăm care a fost motivul pentru care lingvistul a inclus această expresie în cadrul lucrării, în condițiile în care dicționarul nu își propune să prezinte toate expresiile limbii române, ci mai degrabă încearcă să elucideze drumul semnificării unor structuri care astăzi au devenit opace. Bineînțeles că termenul-cheie care a atras interesul pentru această expresie este *balamuc*.

În primul paragraf al articolului, Stelian Dumistrăcel trece în revistă bibliografia referitoare la termenul *balamuc* și expresia *a fi bun de dus la balamuc*. Dat fiind că termenul și expresia ascund numele localității *Malamuc* (sau *Malamoc*), prima referință bibliografică este una istorică de atestare a localității în care era un ospiciu¹⁸. Dintre sursele lingvistice, pentru atestarea expresiei este citată colecția lui Zanne, iar pentru tratarea lexicografică a termenului *balamuc*, se face referire la DA, CADE, TDRG.

Contribuția lingvistului în cercetarea acestei expresii o reprezintă formularea unui argument suplimentar pentru a explica disimilarea (*m - m: b - m*) care a condus la transformarea cuvântului *Malamuc* în *balamuc*. Acesta consideră că trebuie luată în calcul și influența numelui *Balamuci*, un sat din județul Ilfov, pe teritoriul căruia a existat, până în 1871, mănăstirea Schitul ce adăpostea o închisoare, mai apoi transformându-se în școală de corecție. Informația a fost preluată din *Marele Dicționar Geografic al României* (MDG), vol. I, realizat de George Ioan Lahovari, C.I. Brătianu și Grigore G. Tocilescu și publicat în 1898, fiind completată de lucrarea lui Ovid Stănciulescu, *Cercetări asupra regimului penitenciar român din veacul al XIX-lea*, publicată în 1933. Concluzia cercetătorului Stelian Dumistrăcel este aceea că „prestigiul” localității Balamuci poate fi un argument pentru explicarea contaminării fonetice în discuție (*m - m: b - m*).

De altfel, nu exclude nici raportarea termenului *balamuc* la substantivul *balamut*, un arhaism care avea și semnificațiile „clevetitor, bârfitor”! (DA I/I), în condițiile în care, la evoluția multor cuvinte, putem vorbi de o motivare multiplă.

Un argument al legăturii dintre cuvântul *balamuc* și numele unui stabiliment pentru nebuni este întărit și de existența unei întregi serii sinonimice pornind tot de la localizarea unor ospicii: *a fi bun de dus la Mărcuța*, ~ *la Golia* (mai nou: „la Socola”)¹⁹

¹⁷ Stelian Dumistrăcel, *Până-n pânzele albe...*, op. cit., p. 40-41.

¹⁸ În *Istoria Bucureștilor*, G. I. Ionnescu-Gion relatează cum la 1765, sub conducerea banului Constantin Năsturel este construit al cincilea spital, Spitalul de la Sărindar, construit pentru nebuni. Aici era o icoană a Maicii Domnului, făcătoare de minuni, unde nebunii erau aduși spre închinare. Istoricul completează că de la Sărindar nebunii au fost îngrijiți mai târziu la mănăstirea Malamocului, apoi au fost duși la Mărcuța; G. I. Ionnescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, București, Socec, 1899, p. 661.

¹⁹ Consultând *Atlasul Lingvistic Român II*, sub conducerea lui Sextil Pușcariu, Emil Petrovici, partea a II-a, Muzeul Limbii Române, Sibiu, 1940, p. 57., descoperim că termenul de *balamuc*,

Utilizarea mai multor termeni-metonomici sinonimi în expresii echivalente pentru pentru „ospiciu”, *Malamuc*, *Mărcuța*, *Golia*, *Socola*²⁰ reprezintă o dovadă a caracterului viabil al traseului figurativ, sensibil la efectele variației diatopice și chiar diafaze²¹.

După cum se observă, în tratarea acestei expresii Stelian Dumistrăcel face apel la informații din surse lexicografice, istorice, social-economice și geografice. Aduce argumente ale diferitelor stadii de evoluție a frazeologismului, apelând la relația dintre cuvinte și elementele de cultură și civilizație care le determină. Mai mult, aduce în sprijinul demonstrației elemente de pragmatică a discursului, explicitând procesele de re-modelare semantică și stilistică ale expresiilor, privind păstrarea capacității acestora de sensibilizare a ideii în relație direct cu fenomene precum contagiunea și influența.

Profesorul Stelian Dumistrăcel pune demersul său sub semnul tentației de a ilustra, într-un astfel de dicționar, marile șanse pe care le oferă studiul limbajului din perspectiva universalității culturii și a exigențelor multiple ale cercetării lingvistice, căreia, prin comparație cu alte discipline umaniste, Eugeniu Coșeriu îi recunoștea „cele mai multe legături cu modul de a fi al omului, cu toate activitățile umane în general”²². Putem să ne raliem afirmației Petronelei Savin potrivit căreia, în cadrul acestui dicționar, „abordarea lexicografică a expresiilor urmărește principiile coșeriene ale lingvisticii istorice văzută ca lingvistică integrală”²³ în care „descrierea unui obiect într-un moment al dezvoltării sale istorice nu este în afară de istorie, ci este o parte de istorie”, în condițiile în care, „coerența istoriei este să fie integrală, să considere limbajul în toate raporturile lui, care au ajuns, într-adevăr, să-l determine, așa cum este în întrebuințarea reală și în dezvoltarea reală”²⁴.

BIBLIOGRAFIE

Dicționare și atlase

ALR II = *Atlasul Lingvistic român*, Partea II-a, Vol. I, A. *Corpul omenesc. Boale și termeni înrudiți*; B. *Familia. Nașterea. Copilăria. Nunta. Moartea. Viața religioasă. Sărbători*; C. *Casa. Acaraturile. Curtea. Focul. Mobilierul. Vase*.

„maison d’aliénés”, cunoaște o mare răspândire în sudul țării, însă sunt folosite în restul teritoriului și sinonime precum: *casă bolândă*, *casa bolunzâlor*, *ludniță*, *corhâz*, *casă di nebuni*, *ospici*, dar și *socola* sau *golia*, în puncte din Basarabia.

²⁰ În lucrarea sa, *Din traista cu vorbe*, publicată la Tipografia Dacia, Iași, 1906, p. 109, publicată în 1906, Gh. Ghibănescu, face trimitere la expresia *la Golia* care „numește azi pe cel nebun”, remarcând posibilitatea de substituție a numelui propriu dacă realitatea se schimbă: „Măine când spitalul se va muta la Socola vorba «la Socola» va lua locul vorbeii «la Golia», care asociindu-se cu faptul că acolo va fi externatul de fete, va ajunge a designa că și-a dat fata «la Golia» să învețe carte”.

²¹ Așa cum precizează Alexandru Ciorănescu în *Dicționarul etimologic al limbii române*, la cuvântul *balamuc*, „folosirea eufemistică a locului de reședință substituind cuvântul *ospiciu* este comună multor limbi, cf. rom. *Golia*, *Mărcuța*, fr. *Sainte-Anne*, sau *Charenton*” (cf. DER).

²² Stelian Dumistrăcel, *Până-n pânzele albe...*, op. cit., p.13, autorul citează din Eugeniu Coșeriu, *Lingvistica integrală*, interviu realizat de Nicolae Saramandu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 164.

²³ Petronela Savin, *Până-n pânzele albe... ale expresiei*, „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, nr. 28/2012, p. 39.

²⁴ Coșeriu, *Lingvistica integrală*, op. cit., p. 31.

- Scule, coordonatori Sextil Pușcariu și Emil Petrovici, Muzeul Limbii Române, Sibiu, 1940.
- CADE = Candrea, I.-Aurel, Adamescu, Gh., *Dicționarul enciclopedic ilustrat*. Partea I: *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi* de I.-Aurel Candrea. Partea II: *Dicționarul istoric și geografic universal* de Gh. Adamescu. București, Editura „Cartea Românească”, 1926–1931.
- DA = [Academia Română], *Dicționarul limbii române*, I/I literele A-B, București, 1913.
- DER = Ciorănescu, Alexandru, *Dicționarul etimologic al limbii române*, ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de Tudora Șandru-Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, București, Editura Saeculum I. O., 2002.
- DU = Șăineanu, Lazăr, *Dicționarul universal al limbei române*, ediția a VIII-a, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1930.
- HEM = Petriceicu Hasdeu, B., *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*, tomul I–III, București, Stabilimentul Grafic Socec și Teclu, tom I–II: 1887, tom III: 1893.
- Laurian, A.T., Massim, I.C., *Dicționariul limbei romane*. După însărcinarea dată de Societatea Academică Română. Elaborată ca proiect. București, Noua Tipografie a Laboratorilor Români. Tomu I (A–H), 1871 [în realitate: 1873]; tomu II (colaboratori Iosef Hodoș și G. Barițiu: I–Z), 1876; tom. III: *Glossariu, care cuprinde vorbele din limba română străine prin originea sau forma lor, cum și cele de origine înduioasă*, 1871 [în realitate: 1877].
- MDG = *Marele Dicționar geografic al României* alcătuit și prelucrat după dicționarele parțiale pe județe de George Ioan Lahovari, general C. I. Brătianii și Grigore G. Tocilescu, I - V, București, 1898 – 1902, vol. I, București, 1898.
- Scriban, August, *Dicționarul limbii românești*, ediția I, Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa bună”, 1939.
- TDRG = Tiktin, Heiman, Hariton, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch* (1903-1924), vol. I, A-C, București, 1903.
- Zanne, Iuliu, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia*, vol. VI, București, Editura Librăriei Socecu & Comp., 1901.
- Lucrări de referință**
- Coșeriu, Eugen, *Lingvistica integrală* (interviu cu Eugeniu Coșeriu realizat de Nicolae Saramandu), București, Editura Fundației Culturale Române, 1996.
- Dumistrăcel, Stelian, *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980.
- Dumistrăcel, Stelian, *Până-n pânzele albe. Expresii românești*, ediția a II-a, Iași, Editura Institutul European, 2001.
- Ghibănescu, Gheorghe, *Din traista cu vorbe*, Tipografia Dacia, Iași, 1906.
- Ionnescu-Gion, G. I., *Istoria Bucureștilor*, București, Socec, 1899.
- Savin, Petronela, *Până-n pânzele albe... ale expresiei*, „Studii și cercetări științifice. Seria filologie”, nr. 28/2012, p. 39.
- Stănciulescu, Ovid, *Cercetări asupra regimului penitenciar român din veacul al XIX-lea*, Cluj, Tipografia Fondul Cărților Funduare, 1933.
- Rodica Zafiu, *Până-n pânzele albe...*, „Dilema Veche”, nr. 937 din 24-30 martie 2022.

STELIAN DUMISTRĂCEL. VIZIUNE ȘI METODĂ ÎN CERCETAREA STILULUI OPEREI LUI MARIN PREDA

Stelian Dumitrăcel. Visions and Methods in the Research of Marin Preda's Style

This paper highlights some ways in which Stelian Dumitrăcel makes the analyses of Marin Preda's literary discourse, over three decades, aiming at revealing the significance of the linguistic units in the construction of the meaning. The researcher studies the relationships between the knowledge of things, their representation and the meaning associated with them. He also identifies the connotative meaning of words and idiomatic phrases in Marin Preda's work.

Key-words: *artistic discourse, construction of meaning, idiomatic expression, intersubjective dimension, self-demand*

Cercetările lingvistice publicate de Stelian Dumitrăcel lasă să se întrevadă profilul unui autor care și-a asumat o metodă de lucru în acord cu valorile etice și științifice autoimpuse, semn că profesionalismul presupune adoptarea unui cod de conduită științifică dublat de un set de norme interioare. Investigarea critică și riguroasă a obiectului de studiu, revenirea la subiectul urmărit și nuanțarea acestuia în funcție de noi cadre ale receptării sunt semne ale preocupării vii, constante, tipică pentru cercetătorul pasionat, exigent, aspirând la o analiză fără rest.

În cele ce urmează, ne propunem să ilustrăm modul în care este abordată tema matricea stilistică a operei lui Marin Preda, în volumele și articolele² lui Stelian Dumitrăcel, publicate de-a lungul a trei decenii.

Scriitorul Marin Preda creează o lume prin cuvântul care trebuie să redea adevărul ficțiunii, să evoce cu precizie și să contureze un univers verosimil, specific realismului. Cercetătorul Stelian Dumitrăcel analizează faptele de stil ale autorului și urmărește modul în care acestea contribuie la constituirea sensului, viziunea sa fiind cea a filologului, în accepția coșeriană a termenului, care înțelegea prin *filologie*:

arta interpretării textelor, pe de o parte pe baza cunoașterii limbii în care erau compuse aceste texte, însă, pe de altă parte, și pe baza familiarizării, dobândită prin studiu, cu cultura materială și spirituală în cadrul căreia textele respective apăruseră³.

Fascinația lingvistului Stelian Dumitrăcel pentru opera prozatorului

¹ Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău.

² Aceste articole sunt republicate în numărul de față, „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, nr. 48, 2022, în secțiunea *Restituiri. Stelian Dumitrăcel, despre Marin Preda*, p. 61-134.

³ Eugeniu Coșeriu, *Lingvistica textului. O introducere în hermeneutica sensului*, ediție îngrijită de Jörn Albrecht, versiune românească și index de Eugen Munteanu și Ana-Maria Prisacaru, cu o postfață de Eugen Munteanu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” 2013, p. 210.

teleormănean are o dublă motivare. Cel puțin trei elemente, ușor de identificat în biografia cercetătorului, construiesc o dimensiune subiectivă și îi asigură o înțelegere superioară a lumii evocate în creația literară a lui Marin Preda: copilăria cercetătorului s-a petrecut într-un sat din Suceava, anchetele dialectale pe care le-a realizat pentru *Noul atlas lingvistic pe regiuni. Moldova și Bucovina* i-au menținut contactul cu lumea satului, iar discriminările din cauza originii sociale au făcut ca el însuși să fi resimțit condiția intelectualului în comunism⁴.

Pe de altă parte, există o motivare obiectivă, legată de oportunitățile oferite de discursul operei pentru cercetarea lingvistică. Limba din proza lui Marin Preda ilustrează atât relația cuvântului cu realitatea lumii străvechi, de exemplu în expresiile copii ale realității⁵, cât și procesul de înnoire a discursului, greu de identificat în momentul producerii lui, unele formulări fiind susceptibile de a se transforma în expresii idiomatice. Din perspectivă lingvistică, creația lui Preda realizează o sinteză între tradiție și inovație în care nici măcar o notă nu este distonantă, semn că limbajul artistic se definește prin cele două dimensiuni considerate fundamentale în teoria lui Eugen Coșeriu, cea obiectivă, având în vedere „înțelegerea și exprimarea «felului de a fi al lucrurilor»”, și cea intersubiectivă, „în sensul dublu de solidaritate cu o tradiție istorică și de solidaritate «contemporană» cu o comunitate de vorbitori”⁶.

Analiza operei științifice a lui Stelian Dumitrăcel, prin prisma faptelor de limbă analizate din creația lui Marin Preda, pune în lumină tehnica cercetătorului, care, de cele mai multe ori, pornește de la originea cuvântului și-i urmărește evoluția până în contextele care-i favorizează figurativitatea.⁷

Cartea *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, publicată în 1980, se concentrează asupra cuvintelor și expresiilor într-un demers interdisciplinar care implică abordarea din perspective diferite, dar convergente, precum: etimologie, dialectologie, etnolingvistică și sociolingvistică⁸. Nu există încă multe trimiteri la opera lui Preda, exemplificarea făcându-se prin texte preluate din anchetele dialectale, prin texte populare sau prin citate din diverse scrieri, literare sau nu, fără a insista asupra semnificațiilor în context. Se cristalizează un nucleu de termeni care vor fi analizați și în scrierile următoare, precum cuvintele *grindă*, *oblon*, *vatră* sau *paparudă* și expresiile *până-n pânzele albe* sau *ai carte ai parte*.

⁴În interviul acordat lui Cristinel Munteanu, cercetătorul ieșean menționează că, deși a fost șef de promoție, a fost repartizat în cercetare din cauza „originii sociale”. Vezi Stelian Dumitrăcel, „Cercetarea lingvistică îi poate favoriza cititorului lecturi de conștientizare, pe diferite planuri, a însăși condiției umane”, interviu cu Stelian Dumitrăcel, realizat de Cristinel Munteanu, „Limba română”, Chișinău, nr. 7-9, anul XVII, 2007, p. 99-112.

⁵În lucrarea *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, Stelian Dumitrăcel detaliază tipurile de expresii copii ale realității, analizând relația cu lumea din care provin.

⁶Eugen Coșeriu, *Lingvistica din perspectivă spațială și antropologică. Trei studii*, cu o prefață de Silviu Berejan și un punct de vedere editorial de Stelian Dumitrăcel, Chișinău, Editura Știința, 1994, p. 138.

⁷Petronela Savin observă „perspectiva diacronică”, ca punct de reper în demersul cercetătorului, în articolul *Până în pânzele albe... ale expresiei*, în „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, 2012, nr. 28, p. 37-39.

⁸Lingvistul ieșean își delimitează perimetrul cercetărilor care se unesc într-un „fișier tematic «viziune de antropologie culturală»”. Vezi Stelian Dumitrăcel, „Cercetarea...”, *op. cit.*, p. 103.

Studiile despre creația lui Marin Preda, publicate în reviste de specialitate sau de cultură, cele mai multe între anii 1981 și 1992, indică o nouă direcție de cercetare. Articolele analizează modul în care cuvintele și expresiile idiomatice se situează în discursul artistic și contribuie la realizarea sensului. Unele dintre ele reiau și nuanțează, în context literar, cuvinte și expresii analizate în *Lexic românesc*. Astfel, cuvântul *bezmetic*, pus în relație cu mediul din care provine, apicultura, este dezvoltat sub aspect stilistic în articolul *Oameni și locuri*, publicat în 1982 în „România literară” (XV, 20, p. 8)⁹. Considerat de lingvist termen tehnic¹⁰, adjectivul utilizat inițial în expresia nominală *stup bezmetic*, adică stup „fără matcă”, își lărgeste sfera de utilizare, fiind pus în relație cu acțiunile oamenilor prin asocierea cu verbul din structura *a umbla bezmetic*¹¹. În aceeași linie, se înscrie și substantivul *mocan*, analizat în cele două surse menționate. Termenul desemnează „ipostaza în care sunt cunoscuți muntenii în diferite arii geografice”, dar pentru țărani din Câmpia Dunării sunt cei care aduc fructe pentru a primi la schimb cereale¹². În *Moromeții*, negustoria îi oferă lui Ilie prilejul de a descoperi o lume nouă, iar contactul demografic este un act de cunoaștere a celorlalți, fapt aflat peste puterea de înțelegere a fiului său, Paraschiv, care vede în comerț doar latura lucrativă.

Alte articole anunță identificarea unor termeni noi cu potențial în zona figurativității și prefigurează apariția dicționarului *Expresii românești. Biografie – motivații*, din 1997, prin schimbarea unghiului din care este abordată cercetarea cuvântului și a expresiei idiomatice, accentul deplasându-se spre constituirea sensului în contexte, mai ales literare. De exemplu, în articolul *Marin Preda: în căutarea semnificațiilor originare*, publicat în 1984, în „Convorbiri literare” (7, p. 5)¹³ lingvistul analizează formula de salut *așteazău*, pe care o va relua în dicționar, din perspectiva relației cu o îndeletnicire domestică, țesutul, și prin raportarea la o formulă abreviată de salut cu trimitere religioasă: „ajute /Dumne/zeu”. Cercetătorul este interesat atât de sfera de utilizare, cât și de atitudinea scriitorului față de cuvântul citat. Din punct de vedere lingvistic, această expresie este pe cale de dispariție prin utilizarea în cadrul unei categorii restrânse socioprofesionale. Preda o integrează prima dată în *Moromeții*, într-un schimb obișnuit de replici, apoi salutul rostit de Ștefan Paul în romanul *Delirul* este urmat de un comentariu ironic care ascunde interesul scriitorului pentru semnificația inițială.

În articolul *Marin Preda și expresia lingvistică a fascinației orașului*, publicat 1981, în „Convorbiri literare” (8, p. 12)¹⁴, o altă unitate frazeologică, *a tăia*

⁹ Stelian Dumitrăcel, *Oameni și locuri la Marin Preda*, „România literară”, XV, 20, 1982, p. 8; articol republicat în numărul de față, Stelian Dumitrăcel, *Oameni și locuri la Marin Preda*, „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, nr. 48, 2022, p. 75-79.

¹⁰ Stelian Dumitrăcel, *Lexic românesc...*, op. cit., p. 183.

¹¹ *Ibidem*, p. 183.

¹² *Ibidem*, p. 91-93.

¹³ Stelian Dumitrăcel, *Marin Preda: în căutarea semnificațiilor originare*, „Convorbiri literare”, 7, 1984, p. 5; articol republicat în numărul de față, Stelian Dumitrăcel, *Marin Preda: în căutarea semnificațiilor originare*, „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, nr. 48, 2022, p. 99-103.

¹⁴ Stelian Dumitrăcel, *Marin Preda și expresia lingvistică a fascinației orașului*, „Convorbiri literare”, 8, 1981, p. 12; articol republicat în numărul de față, Stelian Dumitrăcel, *Marin Preda: Expresia lingvistică a fascinației orașului*, „Studii și cercetări științifice. Seria

Bucureștiul în două, devine modalitate de sugerare a parvenirii, prin punerea în relație a capitalei cu expresia imaginară *a umbla câinii cu covrigi în coadă*. Principiul limbii în acțiune îl determină pe cercetător să analizeze procesul înnoirii la nivel lexical. Mediul urban își extinde influența, din motive socioculturale sau politice, și atrage în exprimarea siliștenilor cuvinte noi, precum: *a aranja*, *a se baza*, *a deveni*¹⁵ sau *autorizație* și *facultăți*¹⁶. Termenii menționați trebuie analizați în contextul comunicării pentru a deduce nuanțele prin care se transmit ironia, respingerea sau emfaza. Nu toate cuvintele și expresiile analizate în articolele dedicate lui Marin Preda se vor regăsi în dicționarul menționat, de exemplu, construcția *a-și căuta un rost*¹⁷. Aceasta este pusă în relație sinonimică cu *a-și căuta un drum* și *a-și căuta un vad* și în contexte diferite, rural și urban, și indică interesul cercetătorului pentru variația diatopică și diastratică.

Modificări, reveniri și nuanțări ale subiectului cercetat se observă și la reeditarea cărților. În a doua ediție a dicționarului *Până-n pânzele albe: expresii românești*¹⁸ sunt adăugate trei cuvinte-titluri noi, din perspectiva expresiilor ilustrate cu citate din opera lui Marin Preda: *a tăia Bucureștiul pe din două*, *a se purta ca o pațachină* și *până-n pânzele albe*. Acestea ilustrează modul în care expresiile situate sub semnul discursului repetat¹⁹ sunt valorificate în opera literară și îi oferă cercetătorului prilejul de a surprinde subtilitățile care țin de capacitatea creatoare. Pe de-o parte, expresiile idiomatice asigură încadrarea discursului în universul evocat și creează o legătură cu ceilalți, în spiritul alterității pe care Eugen Coșeriu o considera fundamentală în actul comunicării²⁰. Pe de altă parte, analiza contextului relevă sensuri noi, mai greu de decodificat. De exemplu, cercetătorul observă că structura *a tăia frunză la câini*, utilizată în comunitate cu sens depreciativ și ironic, dobândește la Preda un sens nou și desemnează o modalitate de încheiere a conversației dintre Niculae și Ilie Moromete. Expresia *până-n pânzele albe*²¹, inițial de factură cultă și utilizată în relație cu moartea, se îndepărtează de sensul originar prin asociere cu semnificațiile adjectivului *alb*. La Preda, respingerea viziunii simpliste asupra omului, promovată în noul context istoric, cel al venirii comuniștilor la putere, este potențată

Filologie”, nr. 48, 2022, p. 65-69.

¹⁵ Cuvinte discutate în: Stelian Dumistăcel, *Marin Preda: forma și semnificația neologismului*, „Cronica”, XVII, 18, 1982, p. 5; articol republicat în numărul de față, Stelian Dumistăcel, *Marin Preda: forma și semnificația neologismului*, „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, nr. 48, 2022, p. 71-74.

¹⁶ Stelian Dumistăcel, *Antimimetismul lingvistic al lui Moromete*, „Cronica”, XVI, 24, 1981, p. 8; articol republicat în numărul de față, Stelian Dumistăcel, *Antimimetismul lingvistic al lui Moromete*, „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, nr. 48, 2022, p. 63-64.

¹⁷ Stelian Dumistăcel, *Marin Preda și expresia...*, *op. cit.*

¹⁸ Dumistăcel, Stelian, *Până-n pânzele albe: expresii românești*, ediția a II-a, revăzută și augmentată, Iași, Institutul European, 2001.

¹⁹ Discursul repetat este definit de Eugeniu Coșeriu astfel: „tot ce este transmis în cadrul unei tradiții lingvistice drept locuțiune fixă, așadar, expresii, proverbe și altele asemenea, pura reproducere a ceea ce s-a spus deja”; vezi Eugeniu Coșeriu, *Lingvistica textului...*, *op. cit.*, p. 120.

²⁰ Eugeniu Coșeriu, *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*, Supliment la „Anuarul de lingvistică și istorie literară” al Institutului de Filologie Română „A. Philippide”, Iași, XXXIII, 1992-1993, seria A., Lingvistică, p. 38-39.

²¹ Expresia care dă titlul volumului are valoarea unei declarații voalate prin care cercetătorul își mărturisește stăruința în analiza cuvântului purtător de semnificații.

prin adăugarea, cu efect de contrast, a adjectivului *negru* în comparații expresive: *nu se poate să fii tu negru ca funinginea și alții albi ca colilia*.

În seria expresiilor idiomatice oferite de cercetător drept exemple în cele două ediții ale dicționarului, se înscriu și cele care sunt utilizate la Preda cu sens propriu. Astfel, *a (în)cresta în grindă* este o expresie copie a realității care nu apare cu sens figurat, ci desemnează acțiunile concrete ale lui Moromete care-și nota astfel momentele nefericite ale pierderii copiilor.

Analizată din perspectivă antropologică, expresia *a-ți fi mâncat mălaiul*, cu sensul de apropiere de sfârșitul existenței, este translatată la Preda din universul uman în cel animal, prin substituirea unității lexicale *mălai* cu *tărăță*. Dar mișcarea se poate produce și dinspre alte regnuri către cel uman, de exemplu substantivul *pațachină*, preluat din botanică. La Preda, pierderea sensului etimologic se subliniază prin utilizarea formei „pațachin”, pentru masculin.

Figurativitatea altor unități frazeologice trebuie evidențiată prin raportarea la realitatea care a condus la apariția acestora, de exemplu a *câștiga la belciuge* sau *a se ține ca gaia mațul*. În analiza expresiei din urmă, lingvistul pornește de la explicația formulată de Iorgu Iordan care o așază în legătură cu observarea directă a realității înconjurătoare, anume că o pasăre răpitoare alungată nu-și abandonează prada. Cercetătorul îi adaugă o semnificație nouă, „a înșira”, la care ajunge prin raportare la numele unui joc de copii, *de-a baba gaia* / *de-a puia gaia*, foarte potrivită pentru a ilustra tehnica procrastinării moromețiene, când trebuie să-și îndeplinească obligațiile financiare față de stat.

Nu în ultimul rând, trebuie observată preocuparea cercetătorului de a urmări opera lui Preda în afara perimetrului literaturii. În acest sens, titlul romanului autobiografic *Viața ca o pradă*, din 1974, devine punct de plecare pentru ilustrarea discursul repetat analizat în lucrarea sa *Limbajul publicistic românesc din perspectiva stilurilor funcționale*, din 2006²². Titlurile unor articole citate în lucrarea menționată, *Viața ca moft* sau *Viața ca monedă de schimb*, situează opera lui Preda în contextul comunicării din stilul publicistic și ilustrează efectul lor persuasiv asupra receptorului.

Lucrarea de față nu se poate încheia altfel decât prin sublinierea unui detaliu semnificativ, relevant pentru preocupările și tehnica generală de lucru a celor două personalități, ca expresie a unor valori precum autoexigența sau respectul deplin pentru activitatea asumată. În dicționarul *Până-n pânzele albe. Expresii românești*, Stelian Dumitrăcel consemnează între paranteze că expresia tocită *a închide obloanele* apare doar în prima ediție a romanului *Moromeții*, din 1955, ulterior fiind eliminată din volum de către prozator, dovadă interesul permanent al acestuia pentru cuvântul potrivit²³. Completarea dintre paranteze întregeste cele două portrete: cercetătorului îi este specifică acribia, manifestată prin acuratețea științifică, iar Preda are vocația creatorului de lumi prin cuvânt, dovedită prin selectarea materialului lingvistic.

Privite în ansamblu, studiile și cercetările profesorului Stelian Dumitrăcel oferă o viziune coerentă și unitară asupra modului în care se creează sensul și pot deveni repere în demersul hermeneutic, prin ilustrarea raportului dintre cunoașterea lucrurilor și semnificația lor, din perspectiva comunicării prin cuvânt.

²² Stelian Dumitrăcel, *Limbajul publicistic românesc din perspectiva stilurilor funcționale*, Iași, Institutul European, 2006, p. 135.

²³ Stelian Dumitrăcel, *Până-n pânzele albe...*, op.cit., p. 278.

BIBLIOGRAFIE

- Coșeriu, Eugen, *Prelegeri și conferințe* (1992-1993), Supliment la „Anuarul de lingvistică și istorie literară” al Institutului de Filologie Română „A. Philippide”, Iași, XXXIII, 1992-1993, seria A., Lingvistică.
- Coșeriu, Eugen, *Lingvistica din perspectivă spațială și antropologică. Trei studii*, cu o prefață de Silviu Berejan și un punct de vedere editorial de Stelian Dumistrăcel, Chișinău, Editura Știința, 1994.
- Coșeriu, Eugeniu, *Lingvistica textului. O introducere în hermeneutica sensului*, ediție îngrijită de Jörn Albrecht, versiune românească și index de Eugen Munteanu și Ana-Maria Prisacaru, cu o postfață de Eugen Munteanu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” 2013.
- Dumistrăcel, Stelian, *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980 (ediția I).
- Dumistrăcel, Stelian, *Antimimetismul lingvistic al lui Moromete*, „Cronica”, XVI, 24, 1981, p. 8.
- Dumistrăcel, Stelian, *Marin Preda și expresia lingvistică a fascinației orașului*, „Convorbiri literare”, 8, 1981, p. 12.
- Dumistrăcel, Stelian, *Marin Preda: forma și semnificația neologismului*, „Cronica”, XVII, 8, 1982, p. 12.
- Dumistrăcel, Stelian, *Marin Preda: în căutarea semnificațiilor originare*, „Convorbiri literare”, 7, 1984, p. 5.
- Dumistrăcel, Stelian, *Expresii românești. Biografie – motivații*, Iași, Institutul European, 1997 (ediția I).
- Dumistrăcel, Stelian, *Până-n pânzele albe: expresii românești*, ediția a II-a, revăzută și augmentată, Iași, Institutul European, 2001.
- Dumistrăcel, Stelian, *Limba publicistică românească din perspectiva stilurilor funcționale*, Iași, Institutul European, 2006.
- Dumistrăcel, Stelian, *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, ediția a doua cu un Supliment de analiză din perspectivă pragmatică, Iași, Casa Editorială Demiurg Plus, 2011.
- Dumistrăcel, Stelian, „Cercetarea lingvistică îi poate favoriza cititorului lecturi de conștientizare, pe diferite planuri, a însăși condiției umane”, interviu cu Stelian Dumistrăcel, realizat de Cristinel Munteanu, „Limba română”, Chișinău, nr. 7-9, anul XVII, 2007, p. 99-112.
- Savin, Petronela, *Până în pânzele albe... ale expresiei*, în „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, 2012, nr. 28, p. 37-39.

STELIAN DUMISTRĂCEL. GLASURI, TONURI, SONORITĂȚI ÎN OPERA LUI MARIN PEDA

Stelian Dumistrăcel. Voices, Tones, Sounds in Marin Preda's work

This article highlights the research that Stelian Dumistrăcel had been doing for almost three decades on Marin Preda's work. Our article studies the way in which the researcher discovered the voices of the characters, the paraverbal, the sonority of the archaic language of Marin Preda's text within the thirteen articles dedicated to the writer's work. The linguist is concerned with the context in which the spoken tones appear and the differences in meaning of the two aspects of any word, the written and the spoken ones.

Key-words: *Stelian Dumistrăcel, paraverbal, speech tonalities, language sonority, spoken word, voices*

Filologul Stelian Traian Dumistrăcel, a cărui memorie o onorăm în acest număr, a fost un prestigios cercetător științific la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române, Filiala Iași, profesor la Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, editor al unor importante publicații lingvistice și studii semnate de Eugeniu Coșeriu, pe care l-a cunoscut îndeaproape, a cercetat timp de aproape de trei decenii opera lui Marin Preda, de care a fost legat prin afinitate și prin și obârșia lor comună, cea țărănească.

Articolul de față urmărește să scoată în evidență acuratețea cercetării pe care Stelian Dumistrăcel o face asupra operei lui Marin Preda. Vom analiza modul în care cercetătorul, în cele treisprezece articole dedicate operei scriitorului², descoperă valențele vocilor personajelor, sonoritatea limbii lor. Lingvistul este preocupat de contextul în care iau naștere tonalitățile vorbirii și de diferențele de sens pe care le capătă cele două dimensiuni ale oricărui cuvânt, cea scrisă și cea rostită.

Scriitorul Marin Preda creează prin cuvântul scris un univers al expresiei, pe care cercetătorul Stelian Dumistrăcel îl parcurge cu bucuria dezvăluirii unor comori de sens, scoțând la iveală, în articolele publicate, sonoritatea unei limbi poate nu numai a ruralului, ci mai degrabă a vieții.

Rostul comunicării paraverbale în text este acela de a scoate la suprafață anumite emoții, sentimente, stări care ajută cititorul să înțeleagă contextul în care acestea iau naștere. Măiestria lui Marin Preda constă tocmai în aceea de a zidi aceste *voci* ale personajelor, pe care cercetătorul Stelian Dumistrăcel le identifică și le analizează.

Luând ca punct central romanul *Moromeții* „drept spațiu pragmatico-discursiv

¹ Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” din Bacău.

² Aceste articole sunt republicate în numărul de față, „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, nr. 48, 2022, în secțiunea *Restituiri. Stelian Dumistrăcel, despre Marin Preda*, p. 61-134.

de referință pentru compararea resurselor generale de care dispune limba pentru a caracteriza tonalitățile vorbirii, *paraverbalul*”³, Stelian Dumistrăcel este preocupat de vocabularul lumii rurale, de sonoritatea limbii, din perspectiva cercetării nu numai a cuvântului scris dar, mai cu seamă, al celui rostit. Diferențele de sens pe care le capătă cele două dimensiuni ale oricărui cuvânt, scrisă și rostită, sunt de o importanță covârșitoare și fac obiectul cercetării dedicate de Stelian Dumistrăcel stilului lui Marin Preda.

Personajele operei lui Marin Preda sunt analizate de lingvist prin prisma sonorităților produse de glasurile lor. Cuvintele au o anumită valoare în funcție de tonul și tonalitatea pe care sunt spuse. Fiecărui personaj îi corespunde un glas distinct, clar, așa cum remarcă și Eugen Simion în *Scriitori români de azi*⁴

Stelian Dumistrăcel analizează modul în care scriitorul Marin Preda exprimă autenticitatea limbajului țărănesc și în termenii utilizării unei anumite tonalități a vocii, încă din unul dintre primele articole dedicate operei sale, *Marin Preda: Expresia lingvistică a fascinației orașului*, publicat în revista „Convorbiri literare” (1981, 8, p. 12)⁵:

Critica a schițat de pe acum componente ale stilului său, și dacă observațiile privitoare la savoarea limbii vorbite, la oralitate sau la autenticitatea limbajului țărănesc rămân la suprafață, au fost însă formulate și judecați de valoare propriu-zise, care pun scrisul lui Marin Preda, ca modalitate concretă de exprimare a personajelor, sau pentru semnificația generală a subtextului, sub semnul marii arte.

În spiritul ilustrării autenticității limbajului, cercetătorul scoate în evidență tonalitatea vocii personajului, modestă în aparență, dar care ascunde bravadă lingvistică:

Ștefan a lu’ Parizianu va declara aparent modest (dar cu bravadă lingvistică în mediul intelectual, din București): „Am plecat să mă arănesc... Adică să-mi fac un rost, că nu mai puteau părinții să mă țină la liceu” (*Delirul*, p. II, cap. II).

Calitățile vocale ale personajelor se referă la factorii care influențează sunetul vocii, la însușirile personale implicate în mecanismul vorbirii. Fin ascultător, Stelian Dumistrăcel urmărește cum vocile eroilor lui Marin Preda se preschimbă, capătă tonalități microase, atribute ale feminității fățarnice:

(...) dar, mieroasă, „țiganca” lui Paraschiv pregătește terenul pentru a i se întinde o mână din cartierul Colentina: „Ți-e rudă, mă Paraschive, neam din neamul vostru, vorbește-i, mă, frumos, Paraschive, că e și el ostenit și flămând săracu...”

³ Stelian Dumistrăcel, *Sunete și sonorități ale vorbirii la Marin Preda*, „Dacia literară”, (serie nouă), XXIV, nr. 7-8, 2013, p. 106-108; articol republicat în numărul de față, Stelian Dumistrăcel, *Sunete și sonorități ale vorbirii la Marin Preda*, „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, nr. 48, 2022, p. 133-134.

⁴ „Însă modificarea vieții interioare în Moromeții este marcată mai ales de glasuri. Glasul arată umoarea, caracterul și poziția individului în ierarhia socială.” (Eugen Simion, *Scriitori români de azi*, vol. II, București – Chișinău, Editura Litera Internațional, 2002, p. 193).

⁵ Stelian Dumistrăcel, *Marin Preda și expresia lingvistică a fascinației orașului*, „Convorbiri literare”, 8, 1981, p. 12; articol republicat în numărul de față, Stelian Dumistrăcel, *Marin Preda: Expresia lingvistică a fascinației orașului*, „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, nr. 48, 2022, p. 65-69.

Tu până ți-ai făcut un rost, câte n-ai răbdat?” (...) (*Delirul*, p. II, cap. VI, VII).
sau note subțiri, boierești, pentru urechile elitelor:

Deocamdată, de pe urma negoțului său, al lui Gogonaru, un flăcău „parcă îndoit de umeri și de spinare” de pe urma cobiliței cu două coșnițe la capete cu care umbla prin sat, se alesese cu o poreclă, Ouăbei, din contopirea cuvintelor prin care își anunța prezența, strigând: „ouă, bă (...care mai vinde ouă)”. (De notat că Marin Preda nu urmărește numai apariția poreclei, ci oferă și explicația afectivă și acustică a modificării sunetelor: bă devenise bei în efortul aceluia „ca să i se subțieze glasul mai boierește și să fie și auzit mai bine de urechile muierilor”; *Moromeții*, II, p. I, cap. XI).”

Tot în același articol, Stelian Dumitrăcel, discută abrevierile de la inițialele din „Uzinele Comunale București”. Personajele pronunță *ucebè* într-un fel care acoperă sensul real al cuvântului:

consătenii lui eşuați îi descoperiseră valoarea eufemistică, părându-li-se „că dacă zic *ucebè*... pot să ascundă în acest fel adevărul nenorocirii lor” (*Moromeții*, II, p. I, cap. I).

Moromete poate astfel să formuleze cu emfază, sub semnul unei „zicale”, părerea sa despre destinul celor ce aspiră la traiul în capitală:

Căci, sceptic dincolo de rațiune, Moromete, mare cunoscător de „zicale”, dar mai ales deosebit de subtil în a le utiliza în vorbire în fel și chip, va declara emfatic: „Fi-meu Paraschiv... uite-așa a tăiat Bucureștiul pe din două: jumătate e al lui”, (*Delirul*, p. I, cap. VIII).

În articolul *Antimimetismul lingvistic al lui Moromete*, publicat tot în 1981, în revista „Cronica” (XVI, 24, p. 8)⁶, Stelian Dumitrăcel analizează, de asemenea, faptul că Moromete, amuzându-se, poate imita tonul *spălat* al vocii voiajorului:

Preluarea „nedigerată” a expresiei noi „de lux” îl are ca reprezentant, în *Moromeții*, pe Victor Bălosu, care nu numai că nu „obișnuiește” țuică de dimineață, dar mai și explică, ca să se știe, că „asta devine după facultăți”, spre deliciul lui Moromete, care va avea grijă să difuzeze „achiziția”, ceea ce el poate face imitând chiar tonul „spălat” al vocii „voiajorului” (*Moromeții*, I, partea I, cap. XVIII).

*Glasul*⁷, reprezentând amprenta acustică a sunetelor emise de cineva, este elementul prin intermediul căruia scriitorul realist subliniază notele distincte din personalitatea vorbitorului. Dar și tăcerea personajelor contribuie la întocmirea tabloului final în care glasul, instrument al comunicării, este înlocuit de mimică. Astfel, în articolul *Socoteala ciobanului e achitată*, publicat în „Convorbiri Literare”

⁶ Stelian Dumitrăcel, *Antimimetismul lingvistic al lui Moromete*, „Cronica”, XVI, 24, 1981, p. 8.; articol republicat în numărul de față, Stelian Dumitrăcel, *Antimimetismul lingvistic al lui Moromete*, „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, nr. 48, 2022, p. 63-64.

⁷ Cuvântul *glas*, conform DAlI/I, are drept prim sens 1. *voix* „(cuvântul popular pentru neol. *voce*). Când vorbim despre *glasul* cuiva nu ne gândim la cuvintele ce le exprimă (...), ci numai la impresia acustică ce ne-o dau sunetele produse de organul vocal al cuiva, cu timbrul lui particular și individual (cfr. organ), având în vedere cu deosebire muzicalitatea lui (*are glas bun* = cântă frumos). De fapt, foneticește, *glasul* este produs prin vibrarea coardelor vocale încordate”.

(1982, 8, p. 6)⁸, este motivată asocierea imaginii mutului de la călușari cu porecla din tinerețe a lui Moromete:

Păstrând ceva din muțenia care îi adusese porecla din tinerețe, Moromete avusese alt rol. Când judecata sa nu se înfățișa numai câtorva prieteni, adunați în pridvor, ci în „forul” din poiana lui Iocan, el avea ceva din rolul și atribuțiile *Mutului* de la călușari, nici acesta mut cu desăvârșire, căci vechea interdicție rituală se ștersese cu timpul. (...) Or, rolul Mutului (pe lângă actele pe care etnografia le interpretează ca ținând de rituri de fecundație și fertilitate) este descris de Marin Preda ca al unui „regizor sau director de scenă”, rol pe care și-l exercită, iarăși plasat fiind între jucători și privitori, lovind cu sabia pe cei din jur, pentru a face loc, în călușarii ce jucau prost, dar și *mormăind* (M. I. p. I, c. XXVIII).

În articolul *Oameni și locuri la Marin Preda*, publicat în revista „România literară” (XV, 1982, 20, p. 8)⁹, cercetătorul nuanțează analiza sonorității glasului personajelor din Moromeții din perspectivă diatopică:

Obișnuit cu alte sunete și cu alt ritm al vorbirii (vocea lui era „moale de muntean”), mocanului i se pare că femeia *guică* ca o purcea, de unde avea să i se tragă și porecla de *Guica*.

Însă articolul care are ca subiect anume analiza sonorităților vocilor personajelor, în care sunt sintetizate observațiile presărate în publicațiile anterioare, este *Sunete și sonorități ale vorbirii la Marin Preda*, publicat în „Dacia literară” (serie nouă), XXIV, 2013, nr. 7-8, p. 106-108.

Stelian Dumitrăcel pleacă de la observația legată de interesul lui Marin Preda față de cuvântul rostit:

Căci acesta, inițiindu-se în misterele literaturii, mărturisea, în *Viața ca o pradă*, că „singurul lucru care mă făcea să rămân mut de fascinație era cuvântul rostit de oameni” – un motiv de a confrunta provocarea cu epitetele calificând vorbirea personajelor sale.

Astfel, cuvântul rostit poate deveni din mijloc de comunicare și o unealtă care nuanțează tipologia unui personaj:

În funcție de fire, de interlocutor, de statutul sociocultural și de momentul psihologic al situației de comunicare, acestea pot numai *șopti* (Ilie Moromete, Nilă, dar, uneori, „cu o blândețe amenințătoare” – primul, sau „gros și amenințător” – Paraschiv), sau *murmura* („câzând pe gânduri”, eventual „speriat” – Ilie; „uimită” – Catrina; „cu glas liniștit” – Bircă).

Iată că același cuvânt, sec sau inactiv uneori, în comunicare, devine plin de miez, de sens, de culoare, nuanțând și exprimând prin nivelul de vibrație al glasului, idei, norme, ritualuri, fiind însoțit sau nu de o anume gestică. Stelian Dumitrăcel analizează articularea cuvintelor în diverse registre, de la tonalitatea minoră, gângăvită, îngânată, la cea în care personajele bolborosesc, bombăne, îngaimă sau

⁸ Stelian Dumitrăcel, *Socoteala ciobanului e achitată*, „Convorbiri Literare”, 8, 1982, p. 6; articol republicat în numărul de față, Stelian Dumitrăcel, *Socoteala ciobanului e achitată* „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, nr. 48, 2022, p. 81-85.

⁹ Stelian Dumitrăcel, *Oameni și locuri la Marin Preda*, „România literară”, XV, 20, 1982, p. 8; articol republicat în numărul de față, Stelian Dumitrăcel, *Oameni și locuri la Marin Preda*, „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, nr. 48, 2022, p. 75-79.

mormăie:

Numeroase sinonime se adună în aceeași zonă, a manifestării reținute, a tonalității minore: abia *gângăvește* neajutoratul Nilă, sau Niculaie (protestând); dar acesta și *îngână* (cu glas „îndurerat”), trăsătură articulatorie atribuită și altor personaje. (...)

Absența apetitului și a performanței elocutionale, dar și neîncrederea într-o eventuală replică este atribuită prin verbele *a bolborosi* (Tudor Bălosu, fierarul Iocan, Catrina, muștrătoare la adresa soțului), *a bombăni* („nedumerit” sau „furios” – Nilă), *a îngăima* („moale, lipsit de chef” – Paraschiv sau *a mormăi* (același „cu buzele lui împletite” și „ca un urs”; Achim: „disprețuitor”, Nilă: „nepăsător”; Moromete: „sâcâit”).

Niște tonalități aparte aduc verbele *a mârâi* și *a scrâșni*, prin valențele lor onomatopeice, care arată furie reținută, neputința de a acționa, obida, completate de manifestările *sonore* ale lumii animalelor care apar ca reprezentări ale glasului aflat sub semnul instinctului:

Nu lipsește nici transferul dinspre manifestările *sonore* ale lumii animalelor: „smuls din odihna adâncă în care zăcea”, Nilă „*mugește* chinuit”; Niculaie, când mai vrea lapte, „miorlăie”, iar Ilinca „se miorlăie”, invocând sprijinul patern într-o împrejurare când fratele mai mic se obrăznicește față de ea.

Inflexiunile și timbrele vocale pot uneori schimba sensul cuvintelor, subliniind psihologia personajelor. Astfel, Stelian Dumitrăcel vorbește și despre *conotația* glasului, de la o limită a comunicării așezată sub semnul minimului de cuvinte rostite violent la cealaltă extremă, a comunicării nuațate într-un registru larg umanizat:

Deosebit de bogată și de nuanțată se dovedește gama sunetelor și a sonorităților surprinzând tonalitatea, amplitudinea dar, în special, conotația *glasului*: de la cele ce concură la șarjarea comportamentelor prea puțin comunicative prezentate anterior („răgușit”, „gros”, „aprins”, „ascuțit”, „înțepat”, „sumbru”, „rece”, „tăios”, „mai înghețat decât gerul”, „îndesat și amenințător”, „turbure”, „înspăimântat”), la caracterizările ce umanizează: „schimbat”, „șoptit”, „scăzut”, „liniștit și încet”, „copilăros”, „lung”, (care jelește), „odihnitor”, „încercător”, „obișnuit, nici supărat, nici vesel”, „moale, parcă vinovat”, „legănat și domol, de munteancă” (iată și variabila *diatopică*!) etc.

Concluzia articolului este aceea că studierea sonorității vorbirii personajelor contribuie la conturarea profilului scriitorului:

La un scriitor considerat, simplist, „un realist dur”, surprinderea subtilă a brutalității și dezagreabilului, dar și a notelor reticenței și ale duiosiei, se dovedește încă un efect, în planul artei, al sintezei pe care o constituie opera lui Preda între opțiunile „pătimașilor ideologi” rurali (de tip Rebreanu) și resursele pitoreștilor scriitori de umor (și umoare) balcanic(ă).

Așadar, Stelian Dumitrăcel demonstrează faptul că, în proza lui Marin Preda, personajele devin vii canale de comunicare între scriitor și un timp al trecutului pe care încearcă să-l recompună. Autorul a surprins cu acuitate mediul țărănesc, înfățișând cu credibilitatea celui crescut la sat, acel spațiu de liniște, de luptă mută, interioară, și zburcium. Toate acestea susțin afirmația lui Marin Preda dintr-un interviu consemnat de Tia Șerbănescu în 18 aprilie 1980, „am tins spre un stil limpede (...) mi-am permis un limbaj mai grosier din când în când, pentru că am crezut în

naturalețea limbajului eroilor”¹⁰.

Opera lui Marin Preda „a avut încă o dată curajul limbii române” și a dovedit că „bizuința intelectuală a țării noastre rezidă din țărani”, după cum spunea Nichita Stănescu¹¹. Ca o uriașă tapiserie 3D din care se desprind sunuri și sonorități, creația lui Marin Preda constituie terenul pe care Stelian Dumitrăcel, cu acribia-i caracteristică și cu mijloace de analiză fină, ne prezintă coloana sonoră ce însufleștește acest univers lingvistic, valențele de percepție ale cuvintelor rostite. Analiza limbii vorbite de personajele din romanele lui Marin Preda arată fascinația cercetătorului Stelian Dumitrăcel pentru arta cuvântului, căruia, numai un mare scriitor pecum Marian Preda îi poate împlini menirea.

BIBLIOGRAFIE

- Coșeriu, Eugeniu, *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, antologie, argument și note de Dorel Fînar, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2009.
- DA = [Academia Română] *Dicționarul limbii române*, II/I, literele F-I, București, Editura Librăriei Socer & Comp, 1934.
- Dumitrăcel, Stelian, *Antimimetismul lingvistic al lui Moromete*, „Cronica”, XVI, 24, 1981, p. 8.
- Dumitrăcel, Stelian, *Marin Preda și expresia lingvistică a fascinației orașului*, „Convorbiri literare”, 8, 1981, p. 12.
- Dumitrăcel, Stelian, *Marin Preda: forma și semnificația neologismului*, „Cronica”, XVII, 18, 1982, p. 5.
- Dumitrăcel, Stelian, *Oameni și locuri la Marin Preda*, „România literară”, XV, 20, 1982, p. 8.
- Dumitrăcel, Stelian, *Socoteala ciobanului e achitată*, „Convorbiri literare”, 8, 1982, p. 6.
- Dumitrăcel, Stelian, *MOROMETII: momentul psihologic al parimiei și statutul personajelor*, în vol. *Profesorul Gavril Istrate la 70 de ani*, Iași, Centrul de multiplicare al Universității „Al.I. Cuza”, 1984, p. 151-167.
- Dumitrăcel, Stelian, *Marin Preda în perspectiva temei «rurale»*, „Limba română”, 4, 1992, p. 75-82.
- Dumitrăcel, Stelian, *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, ediția a doua cu un supliment de analiză din perspectivă pragmatică, Iași, Casa Editorială Demiurg Plus, 2011.
- Dumitrăcel, Stelian, *Sunete și sonorități ale vorbirii la Marin Preda*, „Dacia literară”, (serie nouă), XXIV, nr. 7-8, 2013, p. 106-108.
- Preda, Marin, *Creație și morală*, ediție îngrijită de Victor Crăciun și Corneliu Popescu, prefață și note de Victor Crăciun, București, Cartea Românească,

¹⁰ Marin Preda, *Creație și morală*, ediție îngrijită de Victor Crăciun și Corneliu Popescu, prefață și note de Victor Crăciun, București, Cartea Românească, 1989, p. 584; întâlnire consemnată de Tia Șerbănescu, 18 aprilie 1980.

¹¹ Invocat de Stelian Dumitrăcel în demonstrația sa legată de perspectiva autorului asupra temei «rurale» în articolul: Stelian Dumitrăcel, *Marin Preda în perspectiva temei «rurale»*, „Limba română”, 4, 1992, p. 75-82; articol republicat în numărul de față, Stelian Dumitrăcel, *Marin Preda în perspectiva temei «rurale»*, „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, nr. 48, 2022, p. 123-129.

1989.

Preda, Marin, *Viața ca o pradă*, cu o prefață de Oana Soare, București, Editura Cartex Serv, 2021.

Preda, Marin, *Moromeții (I–II)*, București, Editura Cartex Serv, 2022.

Simion, Eugen, *Scriitori români de azi*, vol. II, București – Chișinău, Editura Litera Internațional, 2002.

Restituiri.
Stelian Dumistrăcel, despre Marin Preda

Notă editorială

Această secțiune cuprinde 13 articole scrise de Stelian Dumistrăcel între 1981 și 2013 și apărute în diferite publicații de cultură sau publicații științifice. Textele pe care le republicăm sunt următoarele: *Antimimetismul lingvistic al lui Moromete*, „Cronica”, XVI, 24, 1981, p. 8; *Marin Preda și expresia lingvistică a fascinației orașului*, „Convorbiri literare”, 8, 1981, p. 12; *Marin Preda: forma și semnificația neologismului*, „Cronica”, XVII, 18, 1982, p. 5; *Oameni și locuri la Marin Preda*, „România literară”, XV, 20, 1982, p. 8; *Socoteala ciobanului e achitată*, „Convorbiri Literare”, 8, 1982, p. 6; *Un motiv din „Povestea vorbii”*, „Cronica”, 1982, 32, p. 1, 7; *MOROMETII: momentul psihologic al parimiei și statutul personajelor*, în vol. *Profesorul Gavril Istrate la 70 de ani*, Iași, Centrul de multiplicare al Universității „Al.I. Cuza”, 1984, p. 151-167; *Marin Preda: în căutarea semnificațiilor originare*, „Convorbiri Literare”, 1984, 7, p. 5; *Pre-texte antonpannești la Marin Preda: O ADUNARE LINIȘTITĂ*, „Anuarul de lingvistică și istorie literară”, XXIX, 1983-1984, B. Istorie literară, p. 93-106; *Marin Preda: jocul periculos cu fetișurile și cuvintele fetișizate*, Cronica, XXV, 1990, 21, p. 8; *Marin Preda în perspectiva temei „rurale”*, „Limba română”, 4, 1992, p. 75-82; *Marin Preda dinspre retorică*, „Convorbiri literare”, CXXXVI, 2002, nr. 8, p. 125-126; *Sunete și sonorități ale vorbirii la Marin Preda*, „Dacia literară” (serie nouă), XXIV, nr. 7-8, 2013, p. 106-108.

În editarea articolelor am urmat în întregime normele propuse de Profesor, singura intervenție fiind aceea a uniformizării sistemului de a evidenția cuvintele, optând pentru variata cuvintelor marcate cursiv în locul marcării prin bold sau prin subliniere.

ANTIMIMETISMUL LINGVISTIC AL LUI MOROMETE¹

În scrierile cu eroi din mediul țărănesc ale lui Marin Preda pot fi ușor urmărite reacția, diferențiată a personajelor-tipuri sociale față de numele realităților (și modelelor) noi pe care momentul le impunea sau le difuza, și evoluția semantică a acestor împrumuturi la nivelul vorbirii. Preluarea „nedigerată” a expresiei noi „de lux” îl are ca reprezentant, în *Moromeții*, pe Victor Bălosu, care nu numai că nu „obișnuiește” țuică de dimineață, dar mai și explică, ca să se știe, că „asta devine după facultăți”, spre deliciul lui Moromete, care va avea grijă să difuzeze „achiziția”, ceea ce el poate face imitând chiar tonul „spălat” al vocii „voiajorului” (*Moromeții*, I, partea I, cap. XVIII). Termenul își începe imediat cariera: pentru Dumitru lui Nae, care rămâne mai întâi consternat în fața acestui *Luxuslennwort* și îl ia doar ca pe un motiv oarecare de distracție, cuvântul devine la nevoie comutabil cu cel curent într-o înjurătură de mamă, la adresa lui Victor, bineînțeles; cu sau fără „facultățile” de care face caz, familia Bălosu îi luase via. Lui Iocan, cititor de cărți (*Progres?*, *Există Dumnezeu*, *Niță Pitpalac la Karlsbad*), semnificația cuvântului nu-i rămâne cu totul străină, căci neologismul îi folosește (cu sensul „calități”) pentru a caracteriza (ceea ce credea el că a înțeles din) evoluția comportării publice a lui Moromete, căruia, binevoitori, obișnuieții „forului” din poiană, îi vor transmite constatarea fierarului. Pentru acesta, Moromete „nu mai are *facultăți de încredere*”, bănuind că „s-a dat cu Aristide” (*id.*, p. III, cap. XXIII).

Comportamentul lingvistic al lui Victor Bălosu ilustrează mimetismul arivistului, căci pentru Pațanghel-Moromete, antimimetic în general și prin excelență, întâlnirea cu un cuvânt nou se consumă potrivit unui ceremonial al contactului cu o persoană necunoscută, iar adoptarea lui îmbracă precauțiile „afișării” în public cu un om căruia nu-i știi firea și năravurile. Sigur, cu Victor lucrurile stau altfel, el „fusese câțva timp voiajorul firmei de la care cumpărase mașina de cusut și *învățase să folosească cu gravitate cuvinte puțin cunoscute*” (*id.*, p. I, cap. XIII). Relatând aparenta „încurcătură”, Pațanghel se învârtă în jurul cuvântului, tot așa cum Boțoghină, pentru a se orienta, ajungând la spitalul din Udub, „dădu câțva timp ocol căruței, uitându-se pe sub sprâncene să-și dea seama de ceea ce se întâmplă în jurul lui, apoi intră încet în curtea spitalului” (*Moromeții*, I, p. II, cap. XIII), ținându-se astfel, cu un soi de diplomație țărănească, atât cât se mai poate dar până în ultimul moment, în afara implicațiilor necazului care-l adusese acolo.

La târgul de cereale din Pitești, când să intre în piață, spre Pațanghel venise „unul gras, al dracului”. La o ceașcă de țuică cu prietenii, țaranul vrea să-i reproducă vorbele, dar, desigur, nu vrea să-i dea aceluia importanța de a și le fi întipărit în minte ca pe litera Evangheliei. Așa că pretinde a fi uitat ceea ce fără îndoială, îl preocupase destul, ce anume i s-a cerut, numele actului, apelând la cei ce-l ascultau să-i „zică pe

¹ Articolul publicat inițial: Stelian Dumistrăcel, *Antimimetismul lingvistic al lui Moromete*, „Cronica”, XVI, 1981, 24, p. 8.

nume” (poate ei să fie mai conformiști de felul lor, să dea importanță la astfel de chestii): „«Aveți... (acum nu-ș'-cum dracu îi zicea, mă) avețți ...» (d-aia, Anghelache, iscălită din sat, pe cum ești negustor de porumb; zi-i pe nume, Matei...)”, ca să-i vie apoi în minte, dar s-o „sucească” cumva, căci îi zice „...permisie, mă! permisie, așa-i zăcea!”. (*O adunare liniștită*). Probabil actul se va fi chemat *permis* sau *autorizație*, și unui țăran care a făcut armata nu i se poate atribui ignorarea sensului, foarte precis, al lui *permisie* (cunoscut până și de Achim: „în permisia asta mă însor cu ea”, *Delirul*, p. V, cap. XV). De altfel, în ipostaza Moromete, personajul folosește cuvântul *autorizație*, ironizându-l pe șeful de post, căruia termenul îi va fi fost la mare preț. Dacă-i intră în curte cu pușca în spinare, să se apere singur de câine: „dacă te mușcă îți dau autorizație să tragi în el” (*Moromeții*, I, p. II, cap. I). Dar dacă Pașanghel tot trebuie să se potrivească „constrângerii”, e destul că a dat și peste acest termen, suficient de clar ca sens, pe care îl repetă subliniind absurditatea pretenției de a i se cere așa ceva: „Și zăce «aveți permisie pă cum că ...». «Ce permisie-m'?» răspund eu”. De fapt, Pașanghel nici nu ținuse să clarifice lucrurile prea repede; după ce crede că i-a spulberat celuilalt ideea că el ar face negustorie de porumb, scoate și-i arată însă *irtia* pe care o avea de la notar că vinde porumb din recolta lui.

Astfel, contactului brutal sau superfluu cu noutatea îi corespund, ca atitudine în planul vorbirii, respingerea sau utilizarea emfatică a instrumentului de comunicare a acesteia, disimularea lingvistică.

MARIN PREDA: EXPRESIA LINGVISTICĂ A FASCINAȚIEI ORAȘULUI¹

În fața cititorului operei lui Marin Preda care vrea să treacă dincolo de satisfacția intelectuală a lecturii, încercând să definească detaliile formei (iar temerarii, mai vechi, sau mai noi, nu lipsesc), stă avertismentul moromețian al editorului lui Caragiale: „E un semn de întrebare dacă unui scriitor îi convine să i se intre în laboratorul său secret...”, (*Imposibila întoarcere*, 79). Un alt avertisment îl aduce desconsiderarea, de către prozator, a „făcătorilor de cuvinte”, dar care poate fi interpretată ca vizând excentricitatea (chiar convertită în artă) sau simpla impostură, iar această atitudine nu poate constitui, nici obiectiv, nici subiectiv, o interdicție, căci Marin Preda trăiește miracolul cuvântului și scrie (sau își rescrie romanele) „descoperind forța lui magică” (*Viața ca o pradă*, 30, 31), în vreme ce stilul îl obsedează ca „țesătură de cuvinte care încheagă figuri și pasiuni umane” (*Imposibila întoarcere*, 168).

Critica a schițat de pe acum componente ale stilului său, și dacă observațiile privitoare la savoarea limbii vorbite, la oralitate sau la autenticitatea limbajului țărănesc rămân la suprafață, au fost însă formulate și judecați de valoare propriu-zise, care pun scrisul lui Marin Preda, ca modalitate concretă de exprimare a personajelor, sau pentru semnificația generală a subtextului, sub semnul mării arte. Elaborarea formei și efectele remarcabile ale acestei preocupări fiind în afara oricărei problematizări, trebuie să constatăm că cel care, discutând șansele mării literaturi române de a cunoaște universalitatea prin traduceri, sublinia dificultatea pe care o prezintă faptul că scriitori ca Ion Creangă sau Caragiale datorează prea mult artei expresiei, cuvântului, ne-a lăsat el însuși o operă în care acest aspect ocupă un loc definitoriu. Îi revine încă cercetării propriu-zise rolul de a contribui la cunoașterea notei personale pe care o aduce Marin Preda în ansamblul fenomenului reprezentând permanența actului spiritual al evoluției potențelor expresive ale limbii române.

„Avertismente” și „instigații” de felul celor la care ne-am referit rămân însă coordonate ireductibile ale discuției asupra expresiei lingvistice a scriitorului. De aceea, în aceste note, ca o primă măsură de precauție măcar, ne înscriem în problematica posibilei receptări și lăsăm pentru alt cadru și pentru alte (mai multe) fapte aspectele privind intenționalitatea și problemele de „măiestrie”.

Unul dintre cuvintele-cheie din romanele „țărănești” ale lui Marin Preda este polisemanticul *rost*. Dacă, mai ales în legătură cu evenimentele altui moment istoric, el marchează gândurile și întrebările pe care și le pune Ilie Moromete asupra semnificației, a „noimei” gestului sau vorbei și exprimă judecata de valoare despre sensul existenței individului și a clasei lui sociale, *rost* „stare, situație socială” este

¹ Articolul publicat inițial: Stelian Dumistrăcel, *Marin Preda: expresia lingvistică a fascinației orașului*, „Convorbiri literare”, 1981, 8, p. 12.

laimotivul atracției pe care o exercită orașul în etapa destrămării gospodăriei și a mentalității țărănești autarhice. *A-și face un rost* înseamnă, în general, pentru consătenii lui Moromete „a-și asigura un mijloc de trai, a se așeza”. Aceasta este aprecierea lui Pațanghel față de strădaniile lui Mii: „Un băiat care muncește, încet-încet își face un rost” (*O adunare liniștită*), sau punctul de vedere al lui Gheorghe, fiul brutarului din sat, care și-a găsit o ocupație în București: „Mi-am făcut un rost... Am carnet de șofer, câștig bine și nevasta lucrează și ea într-o cofetărie...” (*Viața ca o pradă*, 83), deși, pentru tatăl său, el se însurase prea repede, *rost* însemnând pentru acesta și maturizarea, serviciul militar, ca să nu mai vorbim și de eventualul acord al părinților pentru căsătorie: „Cică trebuia să-ți faci întâi armata, să-ți faci un rost și pe urmă...” (*ibid.*). Chiar Florica, îl așteaptă pe Nilă cu „făcutul formelor”: „Cine știe de ce [întârzia], o fi așteptat și el să-și facă un rost... Și-l făcuse!” (*id.*, 129).

Evident, *rost* acumulează și ideea reușitei, ce tinde să fie precumpănitoare, căci Gheorghe câștigă „bine”, iar mijloacele de trai asigurate în afara satului denotă o fire întrepidă: Mii, „n-avea răbdare să înceapă viața de la lingură”, fiul lui Bîzdoveică, plecând la București de răul cumnatului (același Mii), își asumă riscul de a renunța la ajutorul obștii, căci fiind mai mulți ani prizonier „învățase pe-acolo prin Germania să se descurce singur” (*O adunare liniștită*), după cum pentru un băiat „cu carte” orașul este și poarta Aventurii, cu toate că Ștefan a lu’ Parizianu va declara aparent modest (dar cu bravadă lingvistică în mediul intelectual, din București): „Am plecat să mă arănesc... Adică să-mi fac un rost, că nu mai puteau părinții să mă țină la liceu” (*Delirul*, p. II, cap. II).

De aceea, poate, cuvântul nici nu-și găsește locul în meditațiile lui Ilie Moromete în legătură cu înrâncenarea fiilor săi mai mari de a fugi de acasă și de a mânca o (altă) pâine la oraș, dar este prezent în explicația tardivă a acțiunii lor prin vorbele lui Paraschiv, care, bolnav, va regreta că „a fugit” și nu a plecat în „în mod normal, cum au încercat mulți să-și facă alte rosturi” (*Moromeții*, II, p. IV, cap. III).

Pentru cei ce au pus primul picior în oraș, foștii țărani, sau pentru mahalagiii ce nu pot aspira la alt trai, *rostul* pe care și l-au făcut nu este deloc de neglijat, ba, pentru a argumenta o pornire generoasă, poate fi invocat ca mijloc de flatare. Situația lui Ștefan se va hotărî în alte cercuri, dar, mieroasă, „țiganca” lui Paraschiv pregătește terenul pentru a i se întinde o mână din cartierul Colentina: „Ți-e rudă, mă Paraschive, neam din neamul vostru, vorbește-i, mă, frumos, Paraschive, că e și el ostenit și flămând săracu... Tu până ți-ai făcut un rost, câte n-ai răbdut?”. În câteva cuvinte, se schițează o adevărată strategie a „capului de pod”: „o să-l primim la noi și o să stea la noi până și-o găsi și el un rost” (*Delirul*, p. II, cap. VI, VII).

Aspirația sau iluzia împlinirii, chiar modeste, sunt exprimate prin mijloacele vechi ale limbii, căci dintotdeauna oameni și-au căutat și *și-au aflat un rost*, adică *și-au rostuit viața*. Experiența câștigată din contactul cu orașul a îmbogățit însă cu o expresie nouă mijloacele prin care limba română denumeste figurat «iluzia». Punctul de plecare îl constituie, fără îndoială, prestigiul real al orașului, văzut în ocazii rare, festive, producător și depozitar al lucrurilor de calitate. Astfel, chiar numele capitalei a intrat în diferite producții folclorice înregistrate în localități din fostele județe ale Munteniei și Olteniei: cineva *s-a ras cu brici de București*, adică frumos (Mehedinți); *Aici nu-i la București / să te fudulești* (Ilfov); un lăudăros *merge [tot] la București [chiar] pe Lotru* (Vâlcea); *Cu ce-i bun să mi-o hrănești: / cu vin vechi de la Pitești, / cu pâine de la Ploiești, / cu haine din București* (G. Dem. Teodorescu; Prahova; toate citatele după Zanne, *Proverbele românilor*, V. 22). Chiar dacă, sau mai degrabă

tocmai pentru că se făcuseră și alte constatări („*București / unde punga tot golești*, sau *București, București / punga scuturești*”; Jipescu, Opincaru..., ap. Zanne, *op. cit.*, 21), mirajul marelui oraș a creat o replică optimist-ironică zicalei despre pomul lăudat din vechea paremiologie pe care o cunosc cei din Siliștea-Gumești (*Moromeții*, II, p. I, cap. XI) și pe care o va folosi și Paraschiv, autoritar și disprețuitor față de a lui Parizianu, care n-avea „servici”, în ciuda celor patru clase de liceu ale sale: „Sau ai venit și tu că ai auzit că *pe-aici umblă câinii cu covrigi în coadă?*” (*ibid.*, cap. III), ironizată și în altă parte ca „inteligenta întrebare” ce se pune în astfel de ocazii (*Delirul*, p. I, cap. X).

Dacă totuși prin expresia imaginară citată, figură de stil propriu-zisă, se lasă posibilitatea unei căi de mijloc între perspectiva prea în roz și imposibilitate (căci, până la urmă, în lăudatul București nu erai obligat să te duci numaidecât *cu sacul mare*), realizarea socială și prestigiul intrusului la oraș sunt minate de Ilie Moromete prin hiperbolă. Ceea ce știa sau credea el că știe încă înainte de experiența propriilor săi fii despre posibilitățile pe care le oferă noul mediu îi ajungea ca să-și fi format o convingere. Din Siliștea-Gumești își făcuseră un rost precar, pe seama negoțului, al lui Cătănoiu, lăptarul, cel care, *pus la cale*, va exagera posibilitățile de câștig ale băieților dacă ar merge cu oile la București, să vândă brânză pe piață, și Scămosu, negustor de găini, ale cărui mijloace sunt oricum descurajatoare: în timp ce Moromete, anulat la aflarea adevărului despre planul fiilor săi, rămâne în prostrație pe prispă, negustorul „se apucă să curețe de găinaț căruța-coteț din mijlocul bătăturii” (*Moromeții*, I, p. III, cap. XX). Deocamdată, de pe urma negoțului său, al lui Gogonaru, un flăcău „parcă îndoit de umeri și de spinare” de pe urma cobiliței cu două coșnițe la capete cu care umbla prin sat, se alesese cu o poreclă, *Ouăbei*, din contopirea cuvintelor prin care își anunța prezența, strigând: „*ouă, bă (...care mai vinde ouă)*”. (De notat că Marin Preda nu urmărește numai apariția poreclei, ci oferă și explicația afectivă și acustică a modificării sunetelor: *bă* devenise *bei* în efortul aceluia „ca să i se subțieze glasul mai boierește și să fie și auzit mai bine de urechile muierilor”; *Moromeții*, II, p. I, cap. XI). De fapt, chiar în legătură cu *Ouăbei* lucrurile nu sunt prea clare sau pur și simplu nu au nicio importanță: ouăle, pe care dădea alviță și bomboane, „le precupețea pe urmă singur, cine știe cum, la București sau la prăvăliașii comunei, nimeni nu știa” (*ibid.*).

Și dacă lucrurile stăteau așa, ce ar fi putut băieții lui să facă la oraș? Mândria lui Moromete fusese profund jignită de la prima ocupație a lui Paraschiv, Achim și Nilă, ajunși acolo măturători de stradă, chiar dacă ei ziceau că lucrează la *ucebè*, abreviație de la inițialele din „Uzinele Comunale București” căreia consătenii lui eșuați îi descoperiseră valoarea eufemistică, părându-li-se „că dacă zic *ucebè*... pot să ascundă în acest fel adevărul nenorocirii lor” (*Moromeții*, II, p. I, cap. I). Moromete știe bine ce înseamnă, măcar ca „negustor” de cereale, ce poate ieși din socoteala pe care ți-o faci acasă și se va fi distrat, pe seama lăudăroșilor, sau făcând haz de necaz el însuși, că a rupt inima târgului! Astfel că în ciuda rostului, așezat, de mai târziu, al lui Paraschiv, destinul lui citadin este persiflat în termeni pe care i-ar fi îndreptățit o altă ambiție, cea a lui David Rasmunsen, de exemplu, intrepidul erou al lui Jack London din *O mie de duzini*, care voia să se îmbogățească speculând ouă în Alaska, în vremea goanei după aur. Căci, sceptic dincolo de rațiune, Moromete, mare cunoscător de „zicale”, dar mai ales deosebit de subtil în a le utiliza în vorbire în fel și chip, va declara emfatic: „Fi-meu Paraschiv... uite-așa a *tăiat Bucureștiul pe din două*: jumătate e al lui”, astfel că mergând la el, în orașul pe care nu-l cunoștea, nu-i

va fi greu să-l găsească: „Cât intri în București, oprești un om: unde stă, îl întrebi, Paraschiv al lui Moromete, din Siliștea-Gumești? Și ai să vezi că toată lumea îl cunoaște” (*Delirul*, p. I, cap. VIII). Notorietate pe care o invocase cândva sarcastic și pentru Scămosu, ca ușurând sarcina lui Achim de a-i descoperi acelaia gazda din București (*Moromeții*, I, p. II, cap. I).

Așadar, pentru Ilie Moromete nu are de fapt importanță reușita finală, e drept, mediocră, a lui Paraschiv, ci ceea ce continuă să-l uimească este încercarea unora ca el de a-și schimba viața: interpretarea bătrânului vizează parvenirea, tot atât de absentă în atracția destul de confuză pe care o exercită orașul asupra băieților lui, pe cât este de mare distanța dintre mobilul ce animă comerțul lui Ouăbei (chiar dacă și el va da faliment, cu ocazia inflației de după război) și frigurile îmbogățirii, nerealizate, care-l stăpânesc pe eroul lui Jack London.

De fapt, această interpretare caricaturizează prin exacerbare senzația euforică pe care avea s-o trăiască aievea, după un timp, la București, autorul *Moromeților*, având și prieteni și așteptându-și primul salariu, „de zece mii de lei”: „*Marele oraș în care rătăcisem până atunci atâta vreme căutându-mi în el un rost, începea să fie și al meu*” (*Viața ca o pradă*, 284). Această „posesiune”, ce reflectă sentimentul adopției citadine („Blocurile, marile lui bulevarde, tramvaiele, restaurantele, cinematografele și teatrele îmi plăceau, ca altădată ulițele, gardurile, salcâmiile care acopereau satul...”; *ibid.*), este și ea rezultatul unei alte „fugi” și al unei alte „cuceriri”, al căror mobil cunoaște, ca modalitate de a privi lucrurile, o altă expresie lingvistică, căci viitorul scriitor „*își căuta un drum*, singur în marele oraș” (*Viața ca o pradă*, 241). Completând seria sinonimică a mijloacelor de exprimare a aceleiași noțiuni, vom afla și varianta *a-și căuta un vad*: „...atât de mare era forfota celor de jos care își căutau propriul lor vad” (*Moromeții*, II, p. V, cap. X).

Echivalența *a-și căuta un rost* – *a-și căuta un drum* – *a-și căuta un vad* este dată de sinonimia contextuală a substantivelor ce constituie suportul lexical al celor trei expresii. Puțin șocantă aparent, această sinonimie are la bază sensuri speciale sau primare ale cuvintelor *vad* și *rost*, rezumate și transfigurate, în parte, de *drum*. Căci *vad* are și înțelesul de „trecere, trecătoare” (nu numai printr-o apă; v. „*cutare și-a făcut vad pe la noi*”), iar sensul din care derivă abstractele „rânduială”, „organizare în întocmirea sau în desfășurarea unui lucru”, „stare socială (așezată)” ale lui *rost* este acela de „spațiu format între firele urzelii prin care trece suveica” (sens legat direct de cel al etimonului, latinescul *rostrum*, de unde *rost* „gură”, „gaură”).

La Marin Preda, sinonimia *rost* – *vad* (prezentă și în valoarea figurată „sens, noimă” a acestor cuvinte, căci se zice și *fără vad* „fără rost”: „ai venit fără vad”; Rădulescu Codin), explicată de *drum*, din expresiile în care ele apar, adună, în ultimă instanță, sub semnul aceleiași mari semnificații istorico-sociale, mobiluri și aspirații ce reflectă numai nivele deosebite: *atracția orașului*, tentație motivată economic, miraj social, fascinație intelectuală.

Scepticismul lui Moromete își găsește îndreptățirea după ce marea temă a orașului va fi fost pe larg orchestrată în construcții epice în care sunt antrenate și alte categorii sociale, cu ieșiri semnificând respingerea sau retragerea tactică, ca în *Intrusul* și *Marele singuratic*. Revenind la bucureștenii din Siliștea-Gumești, vom constata și eșecul lui Ștefan, a cărui gravitate rămâne acum să fie dedusă doar din destinul altor personaje. Comparabilă, *mutatis mutandis*, cu cea a lui Paraschiv, această nereușită, imprevizibilă până la un moment, va lua forma respingerii disprețuitoare din motive de apărare a integrității spirituale și a bunăstării citadine,

într-un conflict cu cicluri în diacronie pe care le-ar îndreptăți o viață orășenească neîntreruptă de la promovarea municipiilor Daciei Felix (sau poate perspectiva, apreciind dintr-un punct oarecare al unei – cel mult – a doua spirale: vezi *Ciudatele obiceiuri ale bucureștenilor*, în *Imposibila întoarcere*). Dar și Paraschiv și Achim (excepție face Nilă, servitor în fond) și Ștefan sunt condensați în imaginea cu care îl confruntă pe acesta din urmă un orășean, doctorul Spurcaci (ce apără și urbanitatea printre altele), vorbind de țărani ce asaltează orașul și cred că pot, oriunde, să fluiere fetele chemându-le la gard (mai ales asta îl durea!) și să parvină rânjind „cu dinții lați..., plini de mămăligă”, ziaristul fiind „potaie flocăită în lupta pentru un os aruncat de stăpânul lui” (*Delirul*, p. V, cap. XI).

Violențe de limbaj, la adresa unei persoane, de un nivel pe care Moromete, căruia i-ar fi convenit cândva atitudinea (un neașteptat aliat!), nu și l-ar fi putut imagina.

MARIN PREDA: FORMA ȘI SEMNIFICAȚIA NEOLOGISMULUI¹

Printre reperele de „monografie” sociologică a *Moromeșilor*, trăsătură ce nu poate fi total retrasă romanului, remarcabile sunt aspectele sociolingvistice. Epoca acțiunii și schimbările din sat sunt nuanțat prezente în vorbirea personajelor, în primul rând în vocabular, care se distinge prin numărul însemnat al neologismelor. Acestea sunt *cuvinte necesare*, nume ale unor noi realități cu care lumea satului vine în contact prin administrație (impozite, procese), bancă, școală, viață politică (dezbaterile parlamentare citite din ziare și comentate), serviciul militar, surse ale înnoirii pe care le reflectă primul volum din *Moromeșii*. Pe de altă parte, vorbirea se „subție”, își fac intrarea cuvinte *la modă*, exprimări mai „rafinat”, etichete ale unor superiorități socioculturale numai râvnite în cazul unora dintre personaje, în fapt, Marin Preda surprinde manifestări ale unei etape distincte în evoluția limbii române, aceea a prezenței tot mai vizibile a elementelor limbii literare în graiurile populare, de un interes deosebit pentru stilistica limbii vorbite tocmai prin reacția obiectivă și subiectivă a vorbitorului față de noile achiziții lexicale: acceptarea lor ca nume, descifrarea sensului, atribuirea de sensuri noi potrivit unor date caracteristice categoriei socioprofesionale a individului vorbitor (fără a exclude nici modelarea datorată unor date personale), modificarea formală ca urmare a deprinderilor articulatorii curente. Și, peste toate acestea, recunoașterea, manifestă sau latentă, a regimului diferențiat pe care îl au aceste cuvinte, cu valori conotative nu numai în raporturi sinonimice, ci și potrivit unor registre variate ale comunicării în funcție de mediu, interlocutor etc.

Apartenența scriitorului la mediul țăranesc, deosebit de sensibil, prin poziția sa socială, la această bruscă „inoculare” (ce activează observarea normei sociale privind potrivirea *vorbei* după *port*) și realizarea artistică excepțională a unui personaj (principal) reflexiv, judecător fără menajamente, ironic prin sesizarea anomaliei, creează condițiile apariției tuturor fenomenelor extralingvistice ale adoptării neologismului de către vorbitorii graiurilor populare.

Un cuvânt ce a făcut remarcată „carieră” prin intrarea în literatura română a lumii satului Siliștea-Gumești este *fonciire*, un adevărat personaj obsesiv în viața lui Ilie Moromete, comparabil, pe alt plan, cu Guica, care, prin ura ei veninoasă și inventivă, reușește să fie, dacă nu diriguitorul pe față, măcar piaza rea a familiei prin intrigi cu consecințe dezastruoase. Înverșunarea ei regizează, pas cu pas, nesupunerea îndărătnică a celor trei băieți fugiți la oraș la timpul seceratului, astfel că, fără mâncare

¹ Articolul publicat inițial: Stelian Dumistrăcel, *Marin Preda: forma și semnificația neologismului*, „Cronica”, XVII, 1982, 18, p. 5. Acest articol a fost republicat cu adăugiri minime și o îmbunătățire a surselor bibliografice, la 90 de ani de la nașterea lui Marin Preda, cu titlul *Marin Preda confruntat cu știința limbii. Autorul și personajele sale în căutarea formei și semnificației neologismului*, în „Dacia literară” (serie nouă), XXIII, 2012, nr. 11-12, p. 92-96.

pe vară și fără cai, ceilalți „vor trebui să dea din colț în colț, să bată la porțile oamenilor după vite. *Acest dat din colț în colț* îi săra inima Guichii” (*Moromeții*, I, p. II, c. XIV, XV). Vechea expresie idiomatică se potrivește și pentru a caracteriza reacțiile de apărare față de celălalt adversar, implacabila *fonciire*, termen tehnic al administrației din deceniile de la începutul secolului, care și-a asigurat perpetuitatea în vocabular atât timp cât sensibilitatea noastră va fi impresionată de destinul lui Ilie Moromete, ca efect direct al *fascinației cuvântului* care l-a stăpânit pe Marin Preda.

Redus ca număr de variante ce redau pronunția în textul ediției definitive, cuvântul a făcut obiectul unei autentice investigații din partea scriitorului (mărturisită de altfel: „...cercetam zierele timpului ca să-mi reîmprospătez discuțiile din poiana fierăriei lui Iocan”; interviu în *Timpul n-a mai avut răbdare: Marin Preda*, p. 542), fapt dovedit și de tratamentul ce i-a fost rezervat în prima ediție. Mai întâi, termenul era definit și indicată pronunția curentă a mediului în care pătrunsese: „Acest împrumut se făcea în scopul «refacerii creditului țărănesc» și era la urma urmei provenit din impozitul numit «fonciire» încasat de la țărani” (M I, ed. I, p. I, c. XVIII, într-un fragment ulterior eliminat). Dintre personaje, îi este dat lui Jupuitu, agentul de urmărire, să pronunțe literar cuvântul „frunzărind *un registru* cu scoarțele moi”, unde acesta era scris, probabil, conform normei ortografice a timpului, respectată, desigur, și prin ziare: „*Fonciera* pământului, lot Moromete, trei mii lei...”, pronunție ce se păstrează în acest moment și în afara stimulului literei scrise („...ia amândoi caii la primărie, să vezi cum scoatem noi *fonciera* pe ei”; *ibid.*, c. XXIII, de trei ori în text cu aceeași formă). Nivelul este strict academic (cf. *Dicționarului Academiei* t. II, p. I, 1934: „*foncieră*, s.f., impozit fonciar”), ceea ce, desigur, poate să pară exagerat pentru un mic funcționar rural, chiar sub influența textului scris. A doua variantă din ediția I reprezintă o primă adaptare fonetică a neologismului, aceea a finalei (după norma regională muntenească prezentă și în *figare*), *fonciere*, și aparține autorului, rezumând măsurile luate de Moromete după fuga celor trei la București și vânzarea pământului (*id.*, p. III, c. XXVIII, de două ori în text). Este tot ce se conde în materie de diferențiere lingvistică, în contextul citat anterior, pentru Jupuitu, în ediția definitivă („*Fonciera* pământului...” M I, p. I, c. XXIII), căci atotstăpânitoare rămâne forma *fonciire*, prezentând o a doua adaptare fonetică (asimilarea vocalei *i-e*: *i-i*). Această variantă, reflectând autenticul pronunției mediului, este prezentă, în ambele ediții la care ne referim, și în vorbirea liberă a agentului (*id.*, p. III, c. XVIII) și a receptorului (*ibid.*, c. XXI), a lui Moromete (*id.*, p. II, c. II), a celorlalte personaje și a autorului când le parafrazează vorbirea.

Că este vorba de o reală preocupare a scriitorului de a renunța la o multitudine de notații, ce fac obiectul de interes al anchetei dialectologice, ne-o dovedesc și alte cazuri în care se renunță la variante, cum ar fi *ijecție*, dintr-un fragment din prima ediție, eliminat, – o spovedanie destul de lax colocvială a Catrinei Moromete, căreia îi aparține și *primiu* (pentru acest cuvânt s-au păstrat în ultimele ediții numai formele *primu* [întâi] și *premiu*), sau *itendență*, brutal individualizatoare pentru Paraschiv.

Finetea percepției uzului comun se relevă cu o deosebită pregnanță în ceea ce privește reflectarea semanticii împrumutului neologic în vorbirea numită și „orășenizată” a siliștenilor, cu efecte ce însoțesc, de fapt, modernizarea limbii vorbite în general. Însușirea printr-un proces ce ar putea fi definit ca unul de contagiune sau de osmoză, pe cale preponderent orală, a neologismului termen *de lux* este marcată de „aproximarea” semantică a cuvântului, ale cărui nuanțe de utilizare pot fi identificate, de regulă, ca extensii în marginea unor sensuri cunoscute de limba literară. O

„schemă” (ca să vorbim în termeni lexicografici) caracteristică prezintă, din acest punct de vedere, verbul, magnetic pentru personajele lui Marin Preda, *a (se) aranja*, folosit de Tudor și Victor Bălosu cu nuanța, înscrisă ca obiectivată în dicționare, de „a pune la cale (o afacere)” (este vorba de cumpărarea pământului lui Boțoghină: M I, p. I, c. XXV; cf. și la alte personaje: Boțoghină, *id.*, p. II, c. XII; șeful de post sau Paraschiv, *id.*, p. III, c. X, XXIV). Dată fiind situația încurcată în care se găseau Birică și Polina, după fuga acestora de acasă, speranța unei soluții este mai exact exprimată prin *a se aranja*: „Lasă, maică, o să vă aranjați voi...” (cum este formulată de mama lui Birică, recurgând mai degrabă la resursele autorului; *id.*, p. II, c. V), față de care *a-și face un rost*, expresie ce „traduce” în dicționare sensul verbului din acest context, ar suna prea optimist, căci acest *rost* depindea de înțelegerea, greu de imaginat, cu familia fetei. Prezent în dicționare *tale-quala* este și uzul familiar „a face (cuiva) rău, a pune la punct” („...vă aranjez eu pe voi” îi amenință Birică pe ai lui Bălosu când este jignit de Tudor; *ibid.*, c. V).

Alte trei nuanțe de sens trebuie însă „deduse” din context și pot fi, de fapt, numai raportate la uzuri mai mult sau mai puțin curente, cuvântul fiind supralicitat ușor emfatic. Așa este nuanța de sens „a fi în acord, a se potrivi unei situații”: Moromete se *interesează* dacă pe Victor Bălosu, ajuns voiajor, „nu-l mai aranjează să iasă la sapă” (M I, p. I, c. I). Dar ironia din această replică, subliniată adesea, nu rezultă direct din semnificația cuvântului; după părerea tatălui său, nici pe Birică *nu-l aranjează* să se apuce de făcut cărămizi pentru casă atât timp cât nu are lemnul necesar („metri cubi”) și bani, căci se face de răs în fața satului (*id.*, p. II, c. VIII).

Putem apela, probabil, la sensul „a-și potrivi ținuta exterioară” din dicționare pentru a explica nuanța „a potrivi ceva pentru a corespunde unui anumit moment, circumstanțelor” (nu mai este vorba de persoane, ca în cazul precedent). Într-o cârciumă de lângă gară, un lăutar „cânta cântece folclorice fără noimă” în care se amestecau elemente de actualitate („țiganul lucra la MAT”) cu acceptarea unor vechi manifestări de putere discreționară („boierul” cu care îi fugise nevasta are latitudinea să-i taie țiganului capul, „ca la pește”). Discrepanță care-l provoacă pe Moromete, căruia Țugurlan îi explică însă: „Sunt cântece vechi... le-au aranjat și ei pentru acuma, dar se vede că nu le-au aranjat bine” (M II, p. V, c. V; cf. și *Tineretea lui Moromete*, t. 9, sc. 2). Reflexiv, Moromete respinge asemenea chip de a *aranja*, pe care îl deduce din „aranjatul” la care se gândea Birică: „Păi tot ce e vechi... se aranjează în felul ăsta ca și când ar fi nou. Pe noi nu ne aranjează tot așa?” (*ibid.*)

În sfârșit, reținând faptul că bărbatii au făcut, desigur, cunoștință cu acest cuvânt în armată, cu sensul special de „a-și potrivi ținuta exterioară”, operație ce are loc înaintea prezentării în front, înainte de a ieși în oraș, putem admite ca firească, la un anumit nivel, alunecarea de sens de la denumirea unei acțiuni la aceea a caracteristicilor momentului în care ea are loc. De aceea, *a (se) aranja* înseamnă până la urmă „a (se) pregăti”, pentru Moromete: „Tu, Achime, n-ai de gând să dai drumul la caii ăștia? Au să roadă islea până te aranjezi tu...”. (M I, p. I, c. III), pentru Boțoghină, într-o situație identică: „Vatică..., eu zic să te duci cu caii. Până te aranjezi, până ajungi, se duce soarele” (*ibid.*, c. XXV), sau pentru Achim (*id.*, p. II, c. I). Evoluția semantică urmărită poate fi probată prin contextele în care apare verbul, ce ne arată că „ținuta exterioară” (formula este ușor prețioasă și în cazul utilizării proprii a verbului *a aranja*) ocupă un loc foarte puțin important în pregătirile celor doi: despre Achim aflăm că, aranjându-se, „scoase caii din grajd, întinse dulama peste spinarea unuia din ei și se pregătea [aici=era gata] să plece”. Cât despre Vatică, care era

aproape în zdrențe (cămașa „spumuită” la mijloc de sfoara de cânepă cu care se încingea, izmana cu un genunchi și el spumuit, celălalt cârpit cu un petic negru de basma), se putea „aranja”, după cum îi sugerează tatăl său, dacă „lapădă” șfoara, că doar nu-l vede *princesa!* (*loc. cit.*).

Această adevărată „roire” a sensurilor caracterizează vorbirea familiară și trebuie să-i recunoaștem lui Marin Preda calitatea de excelent martor al nuanțelor uzului la acest nivel, care „tatonează” permanent posibilitățile cuvântului, conturând, treptat, ceea ce poate deveni, în împrejurimi favorabile, norma limbii comune. Fenomenul poate fi ilustrat și prin analiza altor cuvinte și unități frazeologice din nuvelele și romanele sale, printre care (a fi) *în regulă* (din perioada debutului), *a deveni* (*cum devine cazul*, asupra căreia un purist *sui-generis* ne prevenea acum patru decenii că este o formulă a „mitocanilor”; cf. Scriban, *Dicționar*, s.v.), *a se baza* (pe cineva), *nație* și *rasă* cu sensul „fel, soi”, *a achita* „a omorî” și multe altele.

În ansamblu, analiza limbii vorbite de personajele din romanele „țărănești” ale lui Marin Preda face posibilă constatarea că scriitorul a surprins și a înfățișat cea mai semnificativă problemă lingvistică, în acel moment, a mediului zugrăvit, cu o acuitate ce atinge exigențele de studiu ale specialistului. Aspectele modernizării, prezența neologismelor (și, chiar, a *anumitor* neologisme) în vocabularul oamenilor fără (sau cu puțină) instrucție școlară, evoluția fonetică și semantică a acestor cuvinte, sunt aceleași pe care le înregistra, în vorbirea țăranilor, pentru anii 1929-1938, *Atlasul lingvistic român*, pe baza anchetelor în câteva sute de localități din întreaga țară.

OAMENI ȘI LOCURI LA MARIN PREDĂ¹

(fragment dintr-un studiu)

Dacă negustoria propriu-zisă cu cereale era o noutate în viața siliștenilor, căci pământ mai mult aveau de după primul război mondial, după ce împărțiseră moșia Guma (*Moromeții* I, partea I, capitolul XXI), și tot o noutate erau așadar și drumurile la munte, unde cei de la câmp aveau să-i cunoască pe mocani acasă la ei, contactele cu aceștia erau mult mai vechi. Ca și pentru alți scriitori din Câmpia Dunării, pentru Marin Preda mocanii erau, în primul rând, cei ce „veneau toamna la câmpie să schimbe fructele lor pe porumb și grâu” (M I, p. I, c. VIII). Unul dintre aceștia, rămas anonim, dejucând manevra repetată anual a ga Mariei de a „gusta” merele fără a cumpăra („sunt acre și viermănoase”), îi provoacă acesteia indignarea și țipetele. Obișnuit cu alte sunete și cu alt ritm al vorbirii (vocea lui era „moale de muntean”), mocanului i se pare că femeia *guică* ca o purcea, de unde avea să i se tragă și porecla de *Guica*. În timpul iernii, mocanii aduceau în putini „poșirca preparată din prune și apă”, pe care cei săraci o mâncau cu mămligă (*Delirul*, p. II, c. II). Celebra ladă din casă de la Moromeți era „brașovenească” (M I, p. III, c. XXI). Se știe, apoi, că brașovenii făceau și comerț cu cărți, printre care calendare – de învățătură și petrecere (fonetismul cărindar era în urmă cu cincizeci de ani comun graiurilor dintr-o mare arie vestică, în care intra și Oltenia și vestul Munteniei). Întrucât însă vecinul Cîrstea a lui Ion Dumitrache nu i-a dat nici lui Niculae să-i citească toate cărțile din „cufărul plin” pe care-l avea, nu putem ști dacă el cuprindea și o asemenea carte, pe lângă cele de povești (M I, p. I, c. X), ori de teancul cu foiletoane cu *Izgonită în noaptea nunții sau Frumoasa Renata* (M I, p. II, c. XVIII; cf. și *Viața ca o pradă*, c. III).

Dar chiar în sat se stabilise un mocârțan, cum îi zice depreciativ Moromete, învățătorul Toderici, „muntean” venit la ei în ȋtari și cu cămașă de tort, și, la început, „de treabă” și „foarte dezghețat”, cel căruia, cu ocazia conflictului de la serbarea de la sfârșit de an, soția învățătorului Teodorescu îi aduce aminte asemenea amănunte, apostrofându-l cu „Mocane! Ai venit aicea în ȋtari și te-ai ghiftuit și acum urlă și strigi...” (M I, p. I, c. XIII; XVI). Mai vechi întreprinzători, *mocanii* sunt, așadar, în Câmpia Dunării, oameni din regiunea subcarpatică și de la munte, poate chiar din Transilvania, care-și agonisesc hrana, dar și negustori și întemeietori de manufacturi, ca cei ajunși mai spre sud, în Omida lui Zaharia Stancu. Poate în Transilvania, dar în orice caz dinspre munte venea, cu oale, unul *Vicenț Buiu, cel gușat*, cu *boreasa* lui (*Desculț*, c. I), dar și la Omida sunt evocate merele aduse de *mocârțani*, cu căruțele, dinspre munte (id., c. VIII), de unde se trăgea și Mareș, cârciumarul, venit din oraș, dar tot *mocan* și a cărui nevastă fusese poreclită „mocanca” (id., c. V). Ceva mai precis, dinspre Pitești venise Gherasim Șerbu, și tot cu mere, dar văzând satul mare, adusesese cu el o liotă de *băieți blonzi* (id., c. XI) și mocanul a făcut o fabrică de

¹ Articolul publicat inițial: Stelian Dumistrăcel, *Oameni și locuri la Marin Preda*, „România Literară”, XV, 1982, 20, p. 8.

lumânări, de unde i s-a tras prăvălia și averea, astfel că nevastă-sa, căreia i se spunea „piteșteanca”, uitase că venise desculță și ea.

Dacă limita, vagă, a patriei mocanilor itineranți se situa dincolo de Pitești, zona muntoasă avea să fie cunoscută de silișteni, ca și de alți câmpeni, în drumurile lor, care nici n-ar fi trebuit să aibă, în perspectiva *schimburilor de produse*, nimic neobișnuit. Drumuri la munte, cu porumb, iarna, făcuse și Anton Modan (*Îndrăzneala*, 1959, c. IV; amănunt nereluat în ultima ediție). Când inutilitatea acestor eforturi devine evidentă (și drumurile fuseseră multe), Moromete le evocă în cuvinte amare: „am bătut toate drumurile muntelui” (M II, p. I, c. XX); „am început să muncesc pe brânci și să alerg de la munte la baltă” (*ibid.*, p. V, c. I), căci interesul de cunoaștere dispăruse, rămânând numai cunoașterea intereselor, cea contestată lui Paraschiv: „...să fie el muntele ăla de aur și degeaba se duce Paraschiv cu căruța, că trece pe lângă el, și nu-l vede” (*ibid.*, p. I, c. III). Dar, la început, locurile aveau culoare și erau populate; Pațanghel evocă frigul și, odată cu el, soarele ce răsărea „de te pătrundea până la măduva oaselor”, reținând vorbirea localnicilor, căci închină paharul cu „toate celea cu bucurie, cum spune mocanul” (*O adunare liniștită*), iar pentru Ilie Moromete primul drum apare ca o aventură. Un al doilea îi lasă amintiri: imaginea mocancei cu fața albă, cu părul galben și cu „ochi mari, albaștri, frumoși”, din care pot țâșni și lacrimi de furie, odată cu schimbarea glasului, devenit *dârz* din *legănat și domol*, când i se pare exagerat prețul dublului de porumb, argumente în fața cărora Ilie cedează (nu și Bălosu), simțindu-se până la urmă bine între cei calificați, acum comprehensiv, „creștini, mocârțani” (M I, p. I, c. X). Pentru Niculae, drumul speranțelor tot mai firave de bani pentru a intra la școală este prea tensionat sufletește, astfel că privirea îi obosește (!) de la o înălțime la alta, de la o prăpastie la un „ascuțiș”, iar mâncarea mocancei celei „bucuroase” nici nu-i place. Sentimentul băieților celor mari este că, în definitiv, aceste drumuri nedovedindu-se lucrative, caii au însemnat doar „un prilej de a spune povești despre mocani” (*ibid.*, p. III, c. XVI, XIX), chiar cele care odinioară provocaseră familiei și lui Cocoșilă surpriza că tatăl vede „lucruri care lor le scăpau, pe care ei nu le vedeau” (*id.*, p. I, c. X). Pentru Moromete însă prinde contur spațiul geografic („Să cauți în toată România, de la munte la baltă, și la turci să cauțați și altul ca el [Traian Pistică] nu mai gășiți; M I, p. II, c. X), iar aceste povestiri le dezvăluie consătenilor lui o lume nouă, lumea muntelui.

Dar cunoașterea *mocanilor* „oameni de la munte”, „transilvăneni” nu epuizează sfera contactelor demografice prezentând interes pentru cercetarea lumii și operei scriitorului, Teleormanul este și o zonă aflată în drumurile ciobanilor transilvăneni transhumanți spre bălțile Dunării (vezi, de exemplu, Mara N. Popp, *Ungurenii*, 1942, pl. I; *Țara Bârsei*, I, 1972, harta de la p. 231), ciobani cunoscuți sub numele de *ungureni*, despre care se știe că s-au așezat, cu timpul, în tot spațiul dintre Carpați și Dunăre, înființând sate noi sau părți noi la vechile sate, purtând adaosul – *Ungureni* (cele ale vechilor locuitori distingându-se prin – *Pământeni*; Mara N. Popp, *op. cit.*, p.101; Ion Donat, *La vie pastorale chez les Roumains et ses problèmes*, în „Dacoromania, Jahrbuch für östliche Latinität”, I, 1973, p.87-88 și urm.). Or, chiar în hotarul pământurilor siliștenilor se afla stâna lui Bădăuță, „neam de cioban câinari” (*La câmp*), așezați mai la o parte așadar. *Câinar* este un apelativ (neînregistrat în dicționare cu sensul din acest context) care poate fi folosit ca supranume: deghizat în „magaoaică”, al lui Voicu *Câinaru* este cel care-l speria pe Niculae aflat cu oile pe miriște (M I, p. I, c. VII). Chiar dacă el apare și printre copiii de pe izlaz, o oarecare diferențiere este simțită încă: cu copii din neamul lui Bădăuță, împreună cu Mărin al

lui Matei, avea să se bată Niculae într-o noapte, într-o ciocnire căutată atavic, ce avea să-l lecuiască de tovărășie când păștea caii (*Marele singuratic*, p. II, c. XI).

Această distanțare în spațiu pare să aibă semnificația ei: aceia puteau fi proprietari de oi, căci cei din Siliștea și le dădeau la păscut la ciobani din sat (de unde și furia lui Niculae că tatăl său „s-a găsit mai breaz” să-l trimită pe el; M I, p. I, c. II); unul dintre aceștia (Bâlea) era plătit se pare cu câte „doi poli și-un ciurel de mălai” de oaie (*La câmp*). Poate că această izolare să ajute la identificarea unei familii așezate în acel loc de mai de curând, poate chiar venită din alte părți; or, de regulă, oierii veneau tot din Transilvania, chiar când o ultimă haltă (uneori de o generație) fusese în altă parte, undeva la sud de Carpați. De altfel, cercetările de specialitate dovedesc dezvoltarea unor cătune pornind de la stâna așezată lângă un sat (unul din cei doi ciobani din *La câmp* arată chiar „casele” după care identifică stâna). Oricum, de o influență directă de origine transilvăneană în graiul local, pe baza operei scriitorului, este greu de vorbit, chiar semnalând pe acel foarte curios termen „*morcoașa* de la lampă, adică acea căciulă de deasupra fîtilului care făcea lumina mai mare” (*Îndrăzneala*, c. X), piesă mărunță dar foarte importantă pentru cineva care citea noaptea la lampa cu „gaz”, și prea amănunțit descrisă ca să nu reflecte cadrul domestic familiar. Căci *morcoașă*, cuvânt împrumutat din maghiară și denumind diferite piese în formă de inel, este atestat până acum exclusiv din surse transilvănene (*Dicționarul limbii române al Academiei*; cf. și *a morcoși* „a fereca o osie cu morcoașe”; figurat: „a bate pe cineva”).

Dar nu e mai puțin adevărat că personajele și însuși scriitorul folosesc termeni, metafore și expresii idiomatice ce reflectă o familiarizare cu diferite aspecte ale păstoritului deosebită, adică ce pare să depășească nivelul trecerii normale dintr-o terminologie profesională în limba comună. Dacă ținem seama de tabloul ce-l constituie capitolul (cu valoare simbolică de crepuscul) al XIV-lea, din partea I a volumului al II-lea din *Moromeții*, evocând câmpia „plină de toate vitele pe care le putea avea un sat, de la cârduri de oi până la capre”, încheiat cu întorsul acasă în „excitația asfințitului”, putem să ne explicăm nu *prezența* exprimării figurate având ca etalon valori și caracteristici ale vieții pastorale (aspect important al limbii comune), ci *facilitatea* de a apela la ele, dovedită de frecvența apariției acestor realități de referință sau de subtilitatea integrării lor în vorbire.

Mare brânză ca apreciere a reușitei, a priceperii sau a valorii îi aparține deopotrivă lui Anghelache și Pațanghel (*O adunare liniștită*), lui Ilie Moromete și lui Paraschiv („...unul, care se vedea că nu e mare brânză de capul lui” M II, p. I, c. III, cf. I, p. III, c. XXIV), cumnatul lui Niculae, Sandu Dogaru, cel care prin cuvinte relativizează imperiosul lucrurilor și acțiunilor (M II, p. I, c. VIII). În mod firesc, expresia este reținută de țăranii stabiliți la oraș: Ștefan al lui Parizianu (*Delirul*, p. I, c. V, p. II, c. XIII) sau Achim (*id.*, p. III, c. VI). Nivelul limbii comune este reflectat de vorbirea ucenicilor cizmari sau croitori din București (*Intrusul*, p. I, c. IV, VIII) sau de dialogul animalelor dintr-o „parabolă” (*id.*, p. V, c. V). Așa stând lucrurile, ideea de nereușită sau de câștig relativ se exprimă prin *a nu face nicio brânză*, potrivită comportării originale a căpitanului Ioan, în aprecierea situației de luptă discutată pe hartă, dar numai lui, căci colonelul, interlocutorul său, o reia „murmurat”, întrucât acesta vedea cuvântul *brânză* rămas „parcă atârnat în aer, deasupra hărții” (*Îndrăzneala*, c. V); expresia capătă valoarea (riscată) de a marca un antagonism util-plăcut, în maniera ironică proprie a lui Ilie Moromete, fost „proprietar” de oi, acum cultivând *tutun* pe lângă casă „ca alde Traian Pistică pe vremuri”: „Nu-mi iese nicio

brânză din el, dar am ce fuma?” (M II, p. V, c. XI). Punctul de vedere al „consumatorului” și, pe alt plan, critica opticii „consumului” transpare în vorbirea anticarului din București care-i vindea lui Marin Preda cărțile lui Dostoievski. Acestuia *brânza* nu-i sugerează ideea de „moliciune”, cât îi folosește pentru a marca, latent, disprețul, prin contrastul dintre *idee* („analiza psihologică”) și ceea ce răspunde trebuințelor fiziologice sau, respectiv, curiozității primare („păstrează doar firul principal al acțiunii”), căci versiunea românească a *Fraților Karamazov* era „masacrată”, dar nici cea franceză nu era mai bună, „și ăștia taie ca în brânză” (*Viața ca o pradă*, c. XX).

Aparținând, fără îndoială, fondului general al imaginilor, adesea *depreciative*, pe care terminologia păstoritului le-a furnizat exprimării figurate în limba comună, alți tropi (originar, căci metafora este adesea „ticită”) atrag atenția că acest domeniu, în romanele „țărănești” ale lui Marin Preda, este solicitat într-o măsură mai însemnată decât altele (agricultura, pescuitul etc.). Politicienii satului îi apar lui Țugurlan „deștepți ca oaia capie” (M I, p. I, c. XXI); când nu înțelege „că nu e glumă cu legionarii” pe care Ilie îi disprețuiește, el îi pare lui Cocoșilă *capiu* în această stare de superioritate iresponsabilă (*id.*, p. II, c. XVII). Dar termenul poate figura și tulburarea pubertății lui Niculae băieții laudăroși între ei, în fața fetelor părându-i-se că „se învârtesc *ca niște oi capii* și nu mai îndrăznesc să spună nimic” (M II, p. II, c. XX). În raporturile cu femeia, comportarea bărbatului are uneori ca termen de comparație, pentru diferite personaje (Fica, Niculae), pornirea instinctuală a berbecului (M II, p. V, c. III; *Marele singuratic*, p. II, c. III), iar umorul Ilincăi, ajunsă să-l domine, chiar prin comprehensiune, pe tatăl său, la bătrânețe, găsește o metaforă cu valoare eufemistică pentru „rătăcirea” lui sentimentală, consumată în drumurile la Rîca (dovadă și punctele de suspensie): „Tata nu erea acasă, erea... *în porneală*” (M II, p. V, c. XI). Din domeniul altor ocupații asemenea figuri de stil au fost atrase în acest inventar predominant, al creșterii animalelor, astfel că se poate vorbi de oaie *bezmetică* (M I, p. II, c. II) sau *brează* (*id.* II, p. I, c. XI; epitetul poate fi atribuit și oamenilor: vezi mai sus, și *Intrusul*, p. II, c. VII), de *goana besmetică* a cailor (*Viața ca o pradă*, c. XVI, XXII).

Dar termenul tehnic cel mai evocator pentru a identifica în silișteni o colectivitate din miezul sau legată direct de lumea păstoritului este *târlă*, cu semnificații neînregistrate până acum în dicționare, și care nu par a fi deloc sau într-o mică măsură figurate (și în niciun caz momentane). Cercetările consacrate ocupației respective identifică pentru acest cuvânt, pe lângă unele cu circulație regională, atât sensul de „țarc”, „locul unde dorm oile”, cât și mai ales pe acela de „stână”: „În Câmpia Dunării stâna se numea *perdea* sau *târlă*”, pentru ca într-o referire la zona Bran (aceeași din care pornea drumul oierilor, ce ajungea la Dunăre prin Pitești, Roșiorii de Vede și Alexandria), să aflăm o definiție semnificativă pentru ideea de „ansamblu” și pentru unitatea lingvistică a unei arii în care se desfășura mișcarea pendulatoare a oierilor transhumanți: „În sens mai larg, întregul complex al *gospodăriei* (subl. n.) pastorale de la munte în timpul văratului, precum și în timpul iernatului, se numea ca și la mocani și, în general, în Muntenia, *târlă*, iar participanții la această asociație erau *târლაși*” (Romulus Vuia, *Tipuri de păstorit la români*, 1964, p. 163, cf. 46). Aceste aprecieri sunt confirmate de datele înregistrate pe hărțile *Atlasului lingvistic român* II, seria nouă, vol. II, 1956; pentru *târlă* „stână” într-o localitate din zona Siliștei-Gumești, Movileni (fostă Tâmpeni), poate fi văzută atestarea din *Textele dialectale. Muntenia*, I, 1973 (p. 294).

Legate de unele manifestări de dispreț față de *ciobani* (și de *mocani*) ale oamenilor de la câmpie (acestora plăcându-le să vorbească „până îi dor fălcile”, ceilalți mai tăcuți și mai rezervați), dispreț de la baza căruia nu trebuie exclusă total nici neînțelegerea specificului vieții unei categorii socioprofesionale deosebite, limba comună cunoaște semnificații depreciative și pentru *târlă* (aceleași ca și pentru *stână*): se spune, de exemplu, că cineva se poartă *ca la târlă*. Cu totul alta este semnificația lui *târlă* în lumea Moromeților. Iată mai întâi definirea prin sinonim a cuvântului: într-un conflict de impunere în gospodăria socrului, acesta din urmă, bătrânul Bâzdoveică, îl lovește pe ginerele său, Miai, urlând: „atâta timp cât ești în *casa mea*, să nu faci pe-al dracului!”, pentru ca imediat să aflăm că după ce bătrânul a murit „s-a trezit Miai stăpân pe *târla lui Bâzdoveică*” (*O adunare liniștită*; de observat că *târlă* „gospodărie” îi aparține naratorului). Deși sensul depreciativ nu este exclus cu totul în diferite contexte („Ce e, mă? Ce fluieri aici? Ce, e *târla lui tac-tău*?” îl apostrofază Tudor Bălosu pe Bircă (M I, p. I, c. V; sau, prin extrapolare, la alte medii: „Mă strigi... parc-aș fi lucrat în *târla ta*...”; *Desfășurarea*, c. XXIII, cf. *Intrusul*, p. II, c. VIII), în cele mai multe cazuri această conotație lipsește atât din textul autorului, rezumând totuși vorbirea unui personaj (Ilie pare „pașnic” și „înțelept” de parcă nu „alergase cu parul după muierea lui, urlând la ea să se ducă din *târla lui*”: M II, p. II, c. XIV), cât și direct din vorbirea a diferite personaje: tot Ilie Moromete își încheie „explicația” cu Paraschiv și Nilă cu vorbele „cui nu-i place la *târla mea*, să se ducă” (M I, p. III, c. XXVII), iar fetelor le va spune: „...arăniți-vă și voi pe-acolo prin *târla* ăluia cu care o să vă măritați” (M II, p. II, c. XVI). Cuvântul apare și la Niculae într-un text cu totul obiectivat (îi vorbește primului secretar al comitetului regional de partid): „... cu gândul că n-o să îndrăznească nimeni să intre în *târla lui*...” (*ibid.*, p. V, c. VIII). Ultimul context subliniază însă o nuanță bine definită, aceea că *târla* este domeniul stăpânirii absolute a proprietarului (derivând din acțiunea originară a împrejmuirii, a hotărnicirii), prezentă și în alt context, care întărește noțiunea de „gospodărie”: în fața a ceea ce li se părea a fi o imixtiune a organelor statului, oamenii spun că „știu ei ce fac, treaba lor, sunt stăpâni pe *târla* și pe pământurile lor” (M II, p. I, c. XVIII), formulare transcrisă liber de autor, care definește și în altă parte noțiunea: „Hotărât, fata cea mică pusese stăpânire pe tot ce fusese odată gospodăria Moromeților”, (*ibid.*, P. IV, c. II). În orice caz, termenul a fost întrebuințat în zonă cu aceste semnificații, odată ce un deputat local putea vorbi, în legătură cu formele „învoielilor” *agricole* de „învoieli de muncă deosebită la *târlă*” (ap. Christache Ch. Milian, *Monografia social-economică a județului Teleorman*, 1935, p.74).

Desigur, este de presupus o strânsă legătură, în zonă, cu păstoritul, pentru ca gospodăria, casa și pământul unei familii să fie numite prin termenul tehnic omologat ca sinonim al lui *stână*, când este bine reprezentată preponderența ocupației agricole a siliștenilor (vezi ampla frescă a seceratului, moment ce domină începutul primului volum din *Moromeții* și focalizează acțiunea celui de al doilea). Aspect ce se impune cercetării în corelație cu alte componente etnografice și demografice.

SOCOTEALA CIOBANULUI E ACHITATĂ¹

O constantă demografie a ciclului Moromeților o reprezintă relațiile siliștenilor, ca și ale altor oameni de la câmp, cu locuitorii de la munte, *mocanii*, dar și *ciobanii propriu-ziși* stabiliți în zonă sau în drum spre baltă cu oile la iernat. Exprimarea figurată, dar și semantică obiectivă a vocabularului personajelor lui Marin Preda reflectă legăturile acestor agricultori (pentru care *seceratul* este condiția existenței și momentul celor mai elevate, dar și mai aprige trăiri sufletești) cu lumea păstoritului, care și-a pus amprenta pe manifestările vieții lor spirituale, descifrabilă în coloratura etnograficului local și selectată în simbolica scriitorului.

În analiza „toposului” moromețian și a implicațiilor sale etnolingvistice o semnificație majoră o poate avea numele unui loc, (*în*) *Pământuri*, știut fiind că substantivul a avut și sensul de „unitate de măsură pentru terenuri agricole”, subdiviziune a „moșiei”, a „hotarului”. Atribuindu-i, în cazul de față, numai valoarea sinonimică *Ogoare* (toponimizat și acesta), numele *Pământuri* constituie reper cert din punct de vedere istorico-social. Pe consătenii lui Ilie Moromete ni-i putem reprezenta ca o colectivitate care practică ceea ce specialiștii numesc *păstoritul agricol local* (Vuia, *Tipuri de păstorit la români*, 1964, passim), în strânsă legătură, cel puțin în vechime, cu oierii în trecere, relații asupra cărora găsim o mărturie indirectă într-una din reflecțiile genealogice ale lui Niculae, la care putem apela fără a exagera în sensul confundării operei cu biografia. Este vorba de „reflexul uitat” ce ar putea explica „legea iubirii” personajului singuratic: „prin prezență, dar însoțită de o cât mai mare absență” cum îi place adesea lui Niculae să „bruscheze” formulările, motivată însă Siminei prin atavism social: „Răsstrăbunicii mei, țărani, lipseau mult de pe-acasă, duși cu vitele sau cu carele... Se întorceau după zile, sau chiar săptămâni... În acest timp, gândul le era la femeia lor, dar nu sufereau...” (*Marele singuratic*, partea a II-a, cap. XII). Cu un grad de interes ce depășește simpla curiozitate, poate fi amintit faptul că lumea păstoritului a păstrat, până nu demult, o regulă arhaică, interdicția femeii la viața pastorală, la vârat și la iernat turmele fiind însoțite numai de bărbați (cf. Vuia, *op. cit.*, p. 197), evocată de Gala Galaction în *Copca Rădvanului*. Indiferent de degradarea acestei interdicții rituale, în condițiile concrete ale păstoritului și ale căraușiei, absența (chiar) involuntară a femeii în unele ocupații ale bărbatului poate fi reținută ca o veche realitate ce nu a putut rămâne necunoscută unei zone active a transumanței, de care era legată și căraușia (*Țara Bârsei*, I, 1972, p. 388), cu atât mai mult cu cât însuși numele satului *Siliștea*, denotă o așezare relativ nouă pe o veche vatră de sat, ceea ce se întâlnește chiar în cazul unor „ungureni” (vezi așezările, dezvoltate din vechi târle, *Siliștea*, în jud. Brăila, *Siliștea Înaltă*, în jud. Ialomița, ap. Mara N. Popp, *Ungureni*, 1942, p. 199, sau *Siliștea Călugăra* în jud. Bacău, ap. Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XIX*, 1971, p. 233).

¹ Articolul publicat inițial: Stelian Dumistrăcel, *Socoteala ciobanului e achitată*, „Convorbiri Literare”, 1982, 8, p. 6.

Fără îndoială, toate aceste aspecte pot constitui, în întrepătrunderea lor, componente sociale și psihologice ce reflectă fundamentul înfățișării unei colectivități și ale unui climat al scriitorului, situându-se la alt nivel decât încercările hazardate de „mitologizare” a elementelor și a scenelor de viață strict cotidiană. Căci simbolul este însoțit în scrisul lui Marin Preda de o anumită „tensiune” și nu lipsește nici incitația scriitorului spre descifrarea lui. Unul dintre acestea este anunțat în finalul *Moromeților*, la dimensiunea de crepuscul al unei lumi, prin ce a dat mai bun în planul spiritului, țăranul ce gândește și care încearcă să ridice acest act la principiu de noțiune asupra semenilor săi.

În rosturile familiei s-au schimbat multe, copiii s-au împrăștiat sau sunt așezați la casele lor, rolul fostului cap al familiei a încetat și, atunci, în discuțiile cu Ilinca, care mai rămăsese în casă, rememorate sau continuate de unul singur cu glas tare, Moromete își rezumă la un moment dat situația: „Terminase să-și spună ce avusese de spus și nu arăta deloc mulțumit [...] «...și socoteala ciobanului?!» se întrebă el deodată nedumerit și parcă indignat. Avea aerul că tot ceea ce gândise el în acest timp mai era cum mai era, dar cum de uitase un lucru atât de important, dacă nu chiar cel mai important?”. Personajul se află în grădină și, sub ploaia dezlănțuită, bagă la adăpost un cal, drege șirul de paie și atunci își dă seama că lucrurile de rutină îți pot abate atenția de la *lucrul cel mai important*. Deocamdată nu putem bănui care este acesta. Sub presiunea apei, fără măcar s-o trăsnească, o cracă de sub salcâm destul de bătrână pârâie și se desprinde de trupul copacului, fără să cadă de tot. O prinde de vârf și trage de ea s-o dea jos, dar craca rezistă, „și atunci Moromete se uită în sus mirat și o lasă”. Se pare că în asta găsește o explicație la problema ce îl frământa: „Dacă mai avea în felul ăsta legătură cu seva trunchiului, se putea drege și rămâne verde mai departe «Socoteala ciobanului e achitată»”. Constatarea îi provoacă lui Ilie Moromete un sentiment de eliberare, îi dă încredere că merită să intre în acțiune (ceea ce chiar va face mai apoi), stări de spirit traduse imediat de săparea șanțului, pe care „apa se scurgea la vale cântând” (*Moromeții*, II, p. IV, c. III).

Să reținem această relație pentru interpretarea scenei finale a romanului, când întrebarea va apărea din nou, cu același răspuns. „Socoteala ciobanului e achitată”, ca formulă expresivă, este o particularizare a construcției a *încheia socotelile* (cu sensul „a-și primi răsplata”), cu referirea la un anumit personaj și acomodată lexical, prin neologism, ca o influență a contactelor cu lumea orașului (v. și id., p. V. c. II). Punctul de plecare pentru invocarea *Ciobanului* ne este dat de autor (Moromete „uitase ori nu-i stătea în obicei să explice lucruri care, dacă n-au fost trăite, nu pot fi înțelese”): acesta apare pe lângă cei trei magi în înfruntarea lor cu „împăratul”, elemente pe baza cărora se poate identifica spectacolul de teatru popular numit în Muntenia *Vicleim*, „împăratul” fiind Irod. La sfârșit, când scena se încheia, cineva, nu se știa cine, puneă întrebarea „Și socoteala ciobanului?”, primind de la unul din magi, acel răspuns mai degrabă evaziv. Dar Marin Preda ne lasă să căutăm încă răspunsul la o altă întrebare, inclusă în relatarea sumară despre cei trei magi: „Dar ce căuta el acolo în spatele lor, îmbrăcat în pielea lui de oaie întoarsă pe dos, pe urma unor crai care, ei, porniseră în căutarea unui nou Mesia?”. Căci personajul avea „rol mut care nu atrăgea însă mai puțin atenția: se culca pe jos în zăpadă, se prefăcea că doarme, sforăia... Lumea râdea” (*ibid.*, p. IV, c. III). (Editorii lui Marin Preda pot verifica dacă în ultima variantă o frază din cuprinsul acestui episod de la sfârșitul cap. III a fost *intenționat* scurtată, căci în prima ediție textul este mai puțin „criptic”, cuprinzând în plus exact echivalentul unui rând tipărit, dat cu cursive în continuare: „Alteori însă nu trebuiau ei să-i ducă

grija ciobanului, socoteala lui era achitată, mai rău era de ei ăstia alți, cum aveau să iasă din situația aceea...”).

Strict etnografic, spectacolul original de *Vicleim* sau (în Transilvania și Moldova) *Irozi*, formă a „misterelor” pătrunsă la noi din Occident prin Transilvania, se deschide prin scena închinării păstorilor, element în general mai puțin reținut decât adorația magilor. O urmă a „dialogurilor” între ciobani și îngerul vestitor de care vorbește Moses Gaster ca precedent închinarea magilor (*Literatura populară română*, 1883, p. 490-491) se regăsește în variante publicate de Anton Pann ale cântecelor de irozi (cf. *Versuri sau cântece de stea, vicleim și colinde*, ed. 1892), al căror „scenariu” cuprinde vestirea ciobanului și relatarea de către acesta a ceea ce el crede că visase. Ciobanul mai apare o dată în cântecul IV, când îi întreabă pe „regi” în care parte *își pasc turmele*, cum îi cheamă și de ce s-au *abătut* prin acel loc, manifestare de îndrăzneală care poate avea legătură cu rolul personajului ce avea să-l elimine, în unele cazuri, pe Cioban, din spectacolul la a cărui origine acesta se afla pe un prim loc. Trecând peste variantele de factură cultă publicate în deceniile 3-4 ale secolului nostru (în care apar și numele celor trei ciobani), cu un rol propriu-zis, Ciobanul mai apare într-o variantă din Moldova publicată de G. Dem. Teodorescu (*Poezii populare românești*, 1885), comentator și aici, de pe poziția bunului simț popular, al urmărilor înfruntării ce se povestea în lume între vechiul și noul împărat, sfătuindu-i însă, oricum, pe aceștia, „să-și vadă de popor / cum văd de turmă eu, păstor” (p. 111), dar ironizat prompt de ostași, trimis să-și vadă numai de oi și consolându-se, într-adevăr, cu „cața” (element ardelenesc) și cu „oițele, mândre ca florile”. Alte comentarii și texte îi mai semnalează doar printre personaje, în Șcheii Brașovului (Gaster, *op. cit.*, p. 495), sau în *tacâmurile de irodari* din Iași) (T. T. Burada, *Istoria teatrului în Moldova*, 1915, cap. *Priveliști, datini, jocuri de petreceri populare*). Ciobanul lipsește însă în unele scenarii, de pildă în cel al *Vicleimului* din Muntenia (G. Dem. Teodorescu, *op. cit.*, p. 102).

Paralel și se pare că mai ales tot în Muntenia, se asociază vechiului „mister” un alt spectacol, cel al păpușarilor, numit de G. Dem. Teodorescu „reprezentățiunea profană a Vicleimului” (*Încercări critice asupra unor credințe, datine și moravuri ale poporului român*, 1874, p. 50; cf. și *Poezii populare...*, p. 120), având printre personaje *moșul* (îmbrăcat cu cojoc, cu blana în afară) și *paița*, care merg în fruntea alaiului, „se leagă de femei și de bărbați... *strâng parale de cheltuială* (sub. n.)..., tocnesc plata Vicleimului” (*Încercări critice...*, p. 52), ultimele amănunte de natură să sugereze o *socoteală a ciobanului* achitată la propriu. Dacă acești „măscărici ai cetei” se trag fără îndoială din personaje ale datinilor păgâne, preluate în „misterele lumești” (D. C. Ollănescu, *Teatrul la români*, 1897; cf. ediția 1981, p. 57), este posibil ca moșul să fi făcut inutilă prezența ciobanului, cam „obraznic” și el după scenariile trecute în revistă mai sus, stârnind râsul chiar atunci când avea *rol mut* (ca în scena din *Moromeții*) și având probabil o contribuție în aspectele „necuviincioase”, printre care cântece „mai dișantate” se „profanau” *Irozii* la Iași, pentru care spectacolul a și fost interzis pe la 1863 (T. T. Burada, *op. cit.*, ed. 1975, p. 23; o sugestie și în prezența comică a „uncheașului”, din varianta *irozilor de seară* de la Tecuci, îmbrăcat în cojoc mișos, întors pe dos și, care, pe când ceilalți joacă, „o pisează multă vreme singur, izbind bățul dintr-o mână în alta și sărind din când în când în sus”; T. Pamfile, *Sărbătorile la români. Crăciunul*, 1914, p. 160. În variante simplificate, tipărite prin anii 1920-1940, „modul așezării personajelor” cuprinde o indicație semnificativă în alt sens: pe când Irod se așază „în fruntea casei pe un scaun”, ciobanul „se pune jos

lângă ușe”).

Acest motiv, al socotelei *achitate* a ciobanului, capătă o importanță deosebită în încheierea temei fundamentale a ciclului, fiind prezentă în partea finală a volumului al doilea din *Moromeții*; semnificația întrebării și a răspunsului este subliniată de selectarea lor între replicile din *Tineretea lui Moromete* (actul I, tabloul 4, scena 2; cf. II, 8, 1), pentru Țugurlan „socoteala ciobanului e achitată” fiind chiar *vorba lui Moromete* (I. 9, sc. 3). Reelaborarea finalului (cu apariția celor cinci capitole din partea a V-a), care s-a produs paralel cu scrierea *Marelui singuratic* (1972), aduce în discuție, și credem că nu întâmplător, prin povestirea Ficăi, porecla Mutul din tinerețea personajului principal, odată cu schimbarea destinului lui Ilie Moromete, ce capătă iarăși, deși în altă situație, un rol principal în sat. (Porecla este frecvent semnalată pentru, *Marele singuratic*, având un primat cronologic de câteva luni față de ediția a treia, revăzută și adăugită, a *Moromeților*, dar care ne prezintă referitor la tinerețea lui Moromete, un text vădit *rezumativ* în comparație cu cel din M II, p. V, c. III).

Motivul reapare chiar la sfârșit: în visul lui Niculae, urmare a unui efort de voință și a unei puternice trăiri sufletești, imaginea dorită a tatălui îi apare îndepărtându-se pentru totdeauna; prin față îi trec *oameni* – spectatori și deodată, în monologul imaginar al personajului este formulată întrebarea: „dar socoteala ciobanului e achitată?... sau ne ducem acolo degeaba?”. Evident, ciobanul este acum Ilie Moromete și pornind de aici putem răspunde la cealaltă întrebare, la care ne-am referit mai sus, de ce se afla el în spatele magilor porniți în căutarea unui nou Mesia și, de fapt, în spatele celorlalte personaje ale spectacolului. În această ipostază Moromete este mai puțin comentatorul sensului acțiunii celor care, luându-se după o stea, și-au căutat, în comunism, o nouă religie (M. II, p. I, c. XII), ca fiul său Niculae, cum se imagina (fiind de fapt depășit de evenimente), cât mai ales cenzorul caustic care explică lumii *ce râdea* jocul caricatural al personajelor mărunte devenite comice sau grotești prin oportunism și impostură, în zonele de umbră ale unei epoci confruntate adesea cu dogmatismul.

Răspunsul la întrebarea cu valoare de ultim bilanț este acum afirmativ, dar prin proiectarea asupra copilului Niculae a virtuții, rod al comuniunii sufletești cu tatăl din ultimii ani, atât de contestată pe vremuri, *vrednicia*, și, în primul rând, prin acesta, afirmativ. Aproprierea dintre tată și fiu, subliniată de critică după apariția ultimei variante a volumului II, are loc în pofida veșnicelor dispute dintre cei doi (dar care ar fi putut fi oare tonul „întâlnirii” dintre doi Moromeți?). Astfel că după atâtea „înfrângeri”, într-atâtea încercări (cea a păstrării pământului, a organizării vieții familiale după un model tradițional etc.), care făceau ca adesea răspunsul pozitiv *de rutină*, „socoteala ciobanului e achitată!” să fie infirmat prin ton, fiind rostit cu un asemenea glas încât se înțelegea „ca vai de lume!” sau „era prea târziu să se mai poată face ceva” (M. II. P. IV, c. III), îl putem socoti pe Moromete învingător pe un plan superior, cel al sensului existenței, „plata ciobanului” fiind tocmai descendența spirituală asigurată, prin calitățile omenești, verificate, ale lui Niculae, discernământul, independența, tăria de a rezista tentațiilor și vexațiilor conjuncturii: „Dacă mai avea în felul ăsta legătură cu seva trunchiului, se putea drege și rămâne verde mai departe”. Victoria obținută după trecerea prin purgatoriul desconsiderării sociale fără a-și trăda condiția umană, aceasta fiind în fond poziția care corespunde ipostazei Ciobanului de la Irozi.

Căci înainte, păstrând ceva din mușenia care îi adusese porecla din tinerețe,

Moromete avusese alt rol. Când judecata sa nu se înfățișa numai câtorva prieteni, adunați în pridvor, ci în „forul” din poiana lui Iocan, el avea ceva din rolul și atribuțiile *Mutului* de la călușari, nici acesta mut cu desăvârșire, căci vechea interdicție rituală se ștersese cu timpul. Și poate că amănuntul cu privire la această poreclă a personajului ne-a fost adus în finalul romanului pentru a ne aminti elementele uneia din cele mai colorate și mai dinamice scene din primul volum al ciclului, cea în care, prin strigătul prelung al *Mutului*, urmat de „împetele ascuțite ale muierilor și fetelor”, explodează jocul călușarilor. Or, rolul *Mutului* (pe lângă actele pe care etnografia le interpretează ca ținând de rituri de fecundație și fertilitate) este descris de Marin Preda ca al unui „regizor sau director de scenă”, rol pe care și-l exercită, iarăși plasat fiind între jucători și privitori, lovind cu sabia pe cei din jur, pentru a face loc, în călușarii ce jucau prost, dar și *mormăind* (M. I. p. I, c. XXVIII). Selectând aceste caracteristici și presupunându-le peste cele ale Ciobanului, spre care personajul a evoluat (contaminarea este prezentă în diferite spectacole de Crăciun existente în zonă, în care *mutul Jianului*, al *Irodului*, al *caprei* este confundat cu personajul burlesc al *ciobanului* sau poate al *moșului*; v. Horia Barbu Oprișan, *Monografia folclorică a Teleormanului*, 1971, p. 189, 190), putem defini o imagine, congruentă, a factorului de echilibru în actele colectivității, prin ironie (manifestare a inteligenței), dar la rigoare chiar prin violență, rezultat sau imperativ al înțelegerii superioare a rosturilor (sau a jocului) lumii în care trăia. Evoluția nu reprezintă o degradare, ci mai degrabă o metamorfoză, căci „mutul din călușari, moșul de capră, blojul de turcă etc. nu sunt eroi secundari tragi-comici, ci eroi principali a căror acțiune și inacțiune dă un înțeles etic întregului spectacol” (Romulus Vulcănescu, *Măștile populare*, 1970, p. 267).

În ansamblu, aceste elemente pot fi socotite echivalente etnofolclorice relevate ale primei și celei de a doua tinereți ale lui Ilie Moromete, ce sugerează cadrul din care se poate inspira viziunea regizorală privind ilustrația folclorică a piesei *Tinerețea lui Moromete*.

Într-o tulburătoare identificare cu Niculae din anii copilăriei, Ileana Mălăncioiu mărturisea că ar fi vrut să-i pună lui Marin Preda o întrebare ce cuprindea în ea, subtil, și răspunsul: „De ce m-ați mutat la câmpie?” (*Marin Preda*, antologie de M. Ungheanu, 1976, p. 233). Provoacă și de solicitarea unui monograf al Teleormanului, această problemă l-a reținut un moment și pe Nicolae Iorga, chiar în anii când era invocat de Ilie Moromete în poiana fierăriei lui Iocan. *Istoricul* saluta încurajator apariția unei asemenea lucrări, consacrată „unui mare și necunoscut județ” răsărit „prin coborârea de Mocani în foasta «pădure nebună» sau «codru mereu» din *Deli – Orman* sau Teleorman” (ap. Christache Ch. Milian, *Monografia social-economică a județului Teleorman*, 1935, p. VII).

Dacă măcar în parte așa stau lucrurile, nu este de mirare că teleormănenii și, printre ei, siliștenii sunt, în patria salcâmului, atașați sufleteste bradului-mire la nuntă (M. I. p. III, c. XXIV; II. p. III, c. XVIII, p. V, c. IX), că se află printre cei care, de-a lungul văii Oltului de dincoace de Carpați, au păstrat viu jocul călușarilor, că, după cum atestă unele cercetări, se disting în cuprinsul Munteniei prin bogăția producțiilor folclorice, printre care se află unicate sau unele genuri în care par să exceleze, teatrul popular de exemplu (Oprișan, *op. cit.*, p. 13, 187), între ale cărui piese Irodul ocupă un loc important și cunoaște jocul caracteristic al Ciobanului (*ibid.*, p. 190). Poate nu întâmplător acest spectacol, pornit din Transilvania, este cunoscut, în zonele de iernat ale păstorilor ardeleni de la Prut și de la Dunăre, păstrând elemente pe care le-a consemnat în scris Anton Pann, el însuși discipol în răspândirea cărții populare a

brașoveanului Ioan Barac.

Și atunci când, la sute de ani de la descălecat, timp în care mai ales mocanii au alimentat aceste contacte, cei de la câmpie fiind, dacă nu legați de pământ, în orice caz mai legați de *pământuri*, încep și oamenii câmpiei să urce la munte, este semnificativă trezirea unui *reflex uitat* și nostalgia Muntelui printre cei cu structura sufletească a lui Ilie Moromete.

Dimensiunea diacronică a peisajului zonei cuprinde, fără îndoială, într-o măsură însemnată, o caracteristică incontestabilă a etnicului românesc, contactul permanent între populația diferitelor arii și provincii prin elementul mobil, într-o mișcare pendulatoare, al păstorilor. De aceea, diferite izvoare și implicații ale operei lui Marin Preda, printre care și cele demografice și etnografice, reflectate în expresia lingvistică, se constituie într-un document al spiritualității românești deschis cercetării, ca nivel ce poate oferi elemente semnificative pentru interpretarea creației scriitorului.

UN MOTIV DIN „POVESTEA VORBII”¹

Marin Preda – 60

Date fiind elementele autobiografice dezvăluite sau identificabile ale operei, un episod din primul volum al romanului *Moromeții* ne atrage atenția, prin cunoștințele lui Niculae, asupra unei lecturi a copilăriei autorului: povestirile pline de întâmplări comice, izvor de învățături meșteșugit potrivite din cuvinte, ale lui Anton Pann. Cele despre Nastratin Hogeia par să fie cunoscute familiei și prietenilor lui Moromete, căci, la un moment dat, Niculae recită chiar, la cererea lui Cocoșilă, versurile de început ale unei „povești” în care era vorba de o suceală a hoguei, ce pretindea să-i fie respectate porțile, în ciuda faptului că-și arsese gardurile. (*Moromeții*, I, partea a II-a, cap. X).

Ținând seama de acest cadru de referință și de faptul că, deși în treacăt, au fost remarcate totuși unele atitudini nastratinești ale lui Ilie Moromete, o înscenare moralizatoare pe care Marin Preda o înscrie printre momentele seceratului (în același volum al *Moromeților*) poate fi analizată ca o „prelucrare” liberă a unei istorioare pilduitoare, ce ilustrează zicătorile versificate „Mamă, zi să vie nenea / Ca să-mi mai scuture lenea, / – Sau: Ast lucru l-aș face-n-dată, / Dar n-am cine să mă bată”, din *Povestea vorbii* (vezi *Opere complete*, București, 1909, p. 58).

Trebuie remarcat, în primul rând, că „povestirea” la care ne referim în continuare nu este integrată narațiunii propriu-zise ci, ca început al părții a III-a, reprezintă un *preambul* al prezentării familiei Moromete pe câmp (scena ce va începe la sfârșitul capitolului al II-lea). Această introducere schițează acte ale unui adevărat ritual legat de prima zi a secerișului, când satele câmpiei rămâneau „aproape pustii”. Personajele tabloului general (cap. I) sunt *omul, muierea, copiii* (diferențiați doar prin *ăsta micu, cutare, cel mai mare, cel mai vrednic*). Trecerea de la „satele câmpiei” la cadrul narațiunii se produce treptat: *omul* devine *tatăl*, care se va referi la personaje ce capătă nume din inventarul onomastic al Moromeților, *Badea lui Modan, Bărăgan*, cel cu goarna (de altfel, sfârșitul capitolului al II-lea ne va apropia de „loturile lui Moromete” prin alte personaje cunoscute). Despre ce este vorba? Secerătorul nu trebuie să-și îndrepte spatele și să se uite înapoi, trăgând nădejdea că „pașii lui stăruitori de melc se vor fi îndepărtat mult de capul locului” (este și o zicătoare despre aceasta: *ochii sperie, mâinile bucură!*). Cel mai slab nu poate însă rezista tentației, împrejurare pentru care tatăl, ce se află în spatele celorlați, la legat snopii, are gesturi de luare în răs (scoțându-și pălăria, *boierește*, îl salută), dar mai ales *vorbe usturătoare și rafinate ironii*: „Păzea, mă! Bă, ăsta, cutare!... Vezi că se ia locul după tine!”, sau de o *falsă bunăvoință și compătimire*: „Mai stai jos, cutărică!” (M. I. P. III, c. II).

Lecția-avertisment (căci *ăsta micu* este prima data la secerat) poate fi numită *a tăiatului de lene* și îmbracă și alte forme. Când se așază la masă, familia este martora

¹ Articolul publicat inițial: Stelian Dumistrăcel, *Un motiv din „Povestea vorbii”*, „Cronica”, 1982, 32, p. 1, 7.

unui complicat și încordat proces de gândire, în care tatăl începe să-i semene din ce în ce mai mult lui Ilie Moromete, cu „ocolișurile” ironiei sale: Badea lui Modan ar trebui să-și anunțe „talentele”, punând să fie adunată, înainte de secerat, lumea la primărie. I-a și spus-o, dar el se împotrivește: „...cine are nevoie n-are decât să vie la mine acasă”, „cine are nevoie află”. Pentru ei *problema* ar fi însă alta: tatăl se întreabă dacă *merită* să dea pentru asta un ciurel de mălai, căci Badea lui Modan nu *face* degeaba! Puși pe foc, ceilalți întreabă pe cine privesc preparativele și ce i-ar putea *face* acela? Aparent dezamăgit de atâta ignoranță, tatăl izbucnește: s-a gândit pentru „alde *cutărică* ăsta al nostru”; ce să caute acolo? „Bine, mă, voi nu știți că alde Modan știe *să taie de lene*?!! Nu știți că are *niște scule*, acolo, la el acasă, cu care taie de lene?” (*ibid.*).

Iată un posibil model al obiectului acestei înscenări, care, la Anton Pann, ilustrează versurile citate mai sus: leneșul, conștient de slăbiciunea sa, se duce la zapciu cu un plocon și cere un dorobanț „să stea” de el „cum o ști” până-și face bordeiul pentru iarnă. Dorobanțul îi scutură lenea „cu gârbacele pe spate”, astfel că frigul nu-l mai prinde pe solicitant fără adăpost pentru copii (*loc. cit.*).

După „lămuririle” tatălui, ascultătorii „fac ochii mari, încă nepricepând limpede despre ce e vorba”. Nu este exclus să-și aducă aminte de „sculele” dorobanțului, atunci când „deodată înțeleg și încep să orăcăie, să urle, să se tăvălească de răs”. Sau poate fac raportarea la alte forme parodice ale „inițierii” din repertoriul mijloacelor de acest gen, la care recurg cei mai în vârstă, distrându-se, adesea răutăcios, pe seama celor mai mici sau mai naivi.

Singura formulă expresivă referitoare la „vindecarea” de lene pe care o găsim în dicționare este tocmai *a scutura de lene*, înregistrată, semnificativ, pe baza atestării în textul citat, al lui Anton Pann. Desigur, elementele izolării sunt variabile în limitele sinonimiei, iar unul dintre verbele construcției poate fi și *a tăia* (v. *a tăia fermecele*, într-un basm de Ispirescu). Este posibil, de asemenea, ca în diferite izvoare să găsim același, dar și alte contexte anecdotice referitoare la o asemenea „practică”. Ceea ce atrage atenția în cazul de față este forma evocării; în *Moromeții* situația este proiectată asupra oricărei familii, ceea ce îi dă o valoare *exemplară*; astfel, scena schițată, se apropie de fabula lui Anton Pann, cu personajele ei tipice: *țiganul, coconul, dorobanțul*. Ca să nu mai vorbim de intenția educativă, evidentă, care reprezintă motivația generală a analogiei, pe lângă elementele de structură, foarte apropiate (trebuie luate în considerație și „vorbele usturătoare” ce premere înscenării, asemenea enunțului temei fiecărei povestiri la Anton Pann).

Urmărind translația imaginii *tatălui* peste aceea a lui Ilie Moromete, recunoaștem una din formulele pe care Marin Preda i-o atribuie personajului său în cazurile în care acesta recurge la producții ale genului gnomic: *a tăia de lene* nu este „vorba aia”, adică pilda invocată, ci redarea ei capătă turnura unui posibil moment al narațiunii, integrabil mediului familiar, căci *dorobanțului cu gârbacele* îi ia locul *Badea lui Modan* cu misterioasele lui *scule*. Iar faptul că Moromete este *stimulat* de spiritul lui Nastratin Hogeia ni-l dovedește reacția sa din episodul citat la început: discuția despre porțile aceluia reprezintă motivul pentru evocarea unei zicători abia mascate, în legătură cu aparenta lipsă a unui vițel care să se uite la *poarta cea nouă* pe care ai lui Moromete tocmai o terminaseră.

Alte (numeroase) motive, sugestii și formule expresive din primul volum al *Moromeților* care, direct sau indirect, au corespunde în *Povestea vorbii* atrag atenția asupra unei posibile filiere Anton Pann (adoptată ca atare sau parodiată cu nerv

polemic) pentru transpunerea în proza lui Marin Preda a unor manifestări ale umorului țărănesc. Astfel, *Povestea vorbii*, ca izvor antologic, candidează pentru un loc printre marile „creații preexistente” care au putut stăruie în admirația scriitorului și după perioada copilăriei (v. *Adevăr și închipuire* în *Imposibila întoarcere*), cu reflexe în elemente ale narațiunii, în construirea personajelor și în finisarea excepțională a modului de exprimare a acestora.

MOROMEȚII: MOMENTUL PSIHOLOGIC AL PARIMIEI ȘI STATUTUL PERSONAJELOR¹

1.1. Între presupunerea că Ilie Moromete trebuie să fi fost în tinerețe un soi de rapsod al satului, ce striga în horă, – dedusă grăbit pornind, probabil, de la formulele lui ironice cu circulație printre obișnuții sfaturilor din poiana lui Iocan, așadar după imaginea personajului la maturitate, înfățișată în primul volum din *Moromeții* – și alte aprecieri ale limbajului său, cum ar fi aceea potrivit căreia el nu se exprimă niciodată prin zicători și proverbe, – spre care a putut conduce chiar imaginea (corectivă?) conturată de Marin Preda în ultima variantă a volumului al doilea, ce pune tinerețea eroului (și nu numai această perioadă) sub semnul poreclei *Mutul* –, este o contradicție pe care relativ puținele analize de text asupra romanelor din acest ciclu nu au elucidat-o. Desigur, problema, care nu a fost aprofundată, nu are valoare în sine. Prezintă însă interes datele pe care analiza le poate aduce pentru a cunoaște arta construirii acestui personaj complex și a celor cu care el vine în contact, arta lui Marin Preda în folosirea *cuvântului*, o adevărată obsesie creatoare a scriitorului aflat în perioada în care modalitatea sa artistică era exprimarea prin intermediul personajelor.

1.2. În lipsa unor caracterizări pornind de la texte, în exegezele consacrate lui Marin Preda, care să aducă în discuție nuanțele altei imagini a personajului principal, și fără răspunsul „socoteala ciobanului e achitată”, luat dintr-un dialog ce însoțea jocul Irozilor, își va face cunoscută, spre sfârșitul vieții, conștiința victoriei sale, cel mereu învins de evenimentele istoriei clasei din care făcea parte, pe planul superior al descendenței spirituale asigurate, prin Niculae, care gândește și el singur.

Potrivit temperamentului personajului, care face economie de cuvinte, zicala poate fi numai anunțată, cel vizat sau cei din jur fiind puși în situația de a o completa măcar în gând, căci e vorba de *construcții bimembre* ale căror părți finale sunt subînțelese. În cunoscuta scenă a vânzării salcâmului, lui Tudor Bălosu, constrângerea este relativizată prin discuția asupra faptului că Victor nu „obișnuiește” țuica de dimineață. Moromete îl întreabă pe acesta cum *devine* „să nu-i placă cuiva băutura” (M I, p. I, c. XIII). Simplă curiozitate nu este, Moromete savurează manifestarea imposturii voiajorului, dar nici întrebarea, ca formulare propriu-zisă, nu este deloc „nevinovată”, căci pentru cel ce o pune imaginea se întregește printr-o a doua parte, relevantă de scriitor peste ani, parcă pentru a-i oferi personajului ocazia să-și dezvăluie intenția (astfel de replici, date la o mare distanțată în timp, întâlnim și în alte cazuri). Îmbiat de Fica cu o ceașcă de țuică, „Moromete spuse cu regret: – *Mie nu-mi place băutura*. – Ei zău? – *Nu-mi place băutura, ca pisicii untura...*” (M II, p. V, c. III), zicală reluată în *Tinerețea lui Moromete*, într-o discuție a personajului cu Ilinca (actul

¹ Articolul publicat inițial: Stelian Dumistrăcel, *MOROMEȚII: momentul psihologic al parimiei și statutul personajelor*, în vol. *Profesorul Gavril Istrate la 70 de ani*, Iași, Centrul de multiplicare al Universității „Al.I. Cuza”, 1984, p. 151-167.

I, tabloul 1, scena 2; v. și II, 8, 2).

1.3. Deschiderea sufletească are loc în compania interlocutorilor agreabili, căci celor pe care nu-i prețuiește nu le acordă favoarea comunicării spirituale și atunci formula consacrată de uz apare precipitat, în steoretipia ei, dar și în acest caz este evitată tehnica *citării*. Apărându-l pe Achim în fața jandarmului și a paznicului, ultimul este apostrofat pur și simplu: „Ce-i fi crezând, că numai un câine e ciunt de coadă?” (M I, p. II, c. I). Și numai când, odată cu vârsta înaintată, elocința sa nu mai are nici motivele și nici auditoriul de odinioară, maxima va mai apărea, cu o emfază abia atenuată, indiferent de ascultători. Lui Niculae, venit în sat cu Simina, ținuta acesteia îi pare șocantă, prea modern orășenească, ceea ce provoacă protestul surorilor lui („o fi vrut să vină aici desculță, îi ironizează Alboaița). Tatăl și-a păstrat încă autoritatea sentinței definitive în judecarea oamenilor: „Domnule, zise deodată Moromete cu tărie, omul trebuie să vorbească cum îi e vorba și să se poarte cum îi portul” (Marele singuratic, p. IV, c. I), reproducând într-o variantă simplificată, fără efecte de aparentă opoziție, zicala „ori te poartă cum ți-e vorba, ori vorbește cum ți-e portul”. (Poate, ca tuturor bătrânilor, lui Moromete i se pare că timpul trece prea repede și că nu-și mai au rostul înfloriturile, poate că din spirit de contradicție recurge la o „suceală” de-a lui.)

2. Acest comportament lingvistic este însă, de-a lungul vieții active a eroului lui Marin Preda, un drept câștigat al judecății sale necontestate, un privilegiu al inteligenței sale. Privilegiu care, mai ales după ce scade importanța bătrânului în viața familiei, trece asupra Ilincăi, odată cu asumarea răspunderii privind mersul gospodăriei. În zorul pregătirilor pentru a ieși la secerat, ea îi spune acestuia să lase „parascoveniile” și apoi, în vechiul stil moromețian, „să calce de două ori într-un loc”, când „demult trebuia să fi fost plecați”, iar la încercarea de supralicitare ironică a întârzierii din partea lui Moromete („Demult trebuia să fi și secerat, ce zic eu, să-l fi și treierat”), i-o taie fără drept de apel: „Vorbim duminică” (atunci vor avea timp, atunci ar fi momentul pentru glume, până atunci au treabă; M II, p. III, c. I. Bătrânul ascultă aceste vorbe fără să se „turbure”, în fond acceptă poziția care îndreptățește o asemenea exprimare, inerentă rolului pe care-l avea fata, iar „tatăl ținea cu ea, nu mai era nimic de făcut” (*id.*, p. IV, c. II). Ilincă își păstrează însă umorul, ca un supliment al logicii în discuțiile fără prejudecăți despre pământ cu surorile și cu mama sa (în ipostaza de rentieră ipotetică a obligațiilor filiale stimulate prin perspectiva moștenirii). Nevoia de claritate, hotărârea de a-și realiza aspirațiile matrimoniale îi dictează celei ce „pusese stăpânire pe tot ce fusese odinioară gospodăria, Moromeților” (*ibid.*) să intervină prompt și eficace față de tentativele de pertractare: „Hai, tată, iar începi și tu, ajunge o măciucă la un car de oale...” (*ibid.*, c. III).

Dispoziția bătaioasă a Ilincăi ne lasă să presupunem că tot ea va fi fost aceea dintre fete care, enervată de lipsa de spor și chef a tatălui la secerat (ba o discuție cu Voicu, ba o țigare!), îl admonesta încă de mică, fără menajamente: „Haide, tată, leagă snopii ăștia, că te-apucă noaptea cu ei! Unde tot umbli: Te învârtești mereu ca un ou într-o căldare” (M I, p. III, c. II). Dar aceasta este, date fiind raporturile dintre membrii familiei în vremea aceea, doar o manifestare a *ascendentului* de moment pe care îl au copiii ce secerau asupra tatălui, iar personajele, îndreptățite în grade diferite, se află rând pe rând în această postură, ce le colorează vorbirea cu expresii idiomatice sau parimii. Când pune masa, iar ceilalți, obosiți, întârzie din diferite motive, este rândul mamei să recurgă la vorbe plidoitoare: „Treceți la masă, ori vreți să vă chem cu

lăutari?... Ilie, unde s-au dus fetele alea? Numai tu *le-ai dat nas*... Niculae, tu ce mai aștepti? *Ai băgat nasul între picioare...*”, „Cine vă întrece?... *Așează-te masă, ridică-te masă*” (M I, p. I, c. IV). Astfel, această dezinvoltură lingvistică apare la Catrina mai ales când stă de vorbă cu ea însăși: „Se vede că *ai intrat în anul morții*, șopti ea” (*ibid.*, c. IX).

De fapt, pândind sau folosind momentele favorabile, și ceilalți copii *își arată colții*, ca Achim, care, integrându-se atmosferei de ironie batjocoritoare la adresa lui Niculae, ce nu vrea să mănânce dacă nu i se dă brânză, îi spuse: „*Dacă mănânci, mi-ești ca un frate...*, *dacă nu mănânci, mi-ești ca doi*” (*ibid.*, c. IV), sau ca Tita, care în pilda celor trei frați vitregi, lanseză un atac abia mascat: „Să stăm acum *să ne aducem aminte de doi bălțați!*”, primind replica brutală ce se vrea un joc de cuvinte a lui Paraschiv: „Păi dacă avem vaci, de ce să nu ne aducem aminte!” (*id.*, p. III, c. III). Și tot fetei celei mari îi aparține, în înfruntarea cu Ilinica, în legătură cu împărțirea pământului, constatarea plină de neîncredere asupra angajamentelor primei: „*Paște, murgule, iarbă verde*” (M II, p. IV, c. II). Chiar Nilă, protestând la un moment dat „mormăi ceva care putea să însemne că tatăl său *vorbeste ca să nu tacă*” (M I, p. I, c. XIII).

3.1. Și tot așa, mai toate personajele în momentele lor de eliberare, când se știu îndreptățite să fie *ascultate* de interlocutori, *orice* și *oricum* ar spune: „Polina, înfruntându-l pe Bircă („Joi după Paști”; M I, p. I, c. XXVIII). Boțoghină, cu o ironie amară față de ai lui Bălosu („Ce să mă mai fac? Dau din coadă să ies din iarnă; *ibid.*, c. XXV), Anghelina, nevasta lui Boțoghină, furioasă că acesta vrea să vândă pământ („Vorbești parcă ai fi proastă în târg... parcă am fost din acelea care să-ți puie sula în coastă să-i cumperi marchizet și pantofi de lac...”; *ibid.* c. XXVI), sau o babă oarecare la serbarea școlară, respingând aducerea la ordine a unui bărbat mai tânăr (Hai, nu-ți mai răci gura, Ghiță, că faci praf”; *id.*, p. II, c. XVIII).

3.2. Dar și dintre celelalte personaje, din afara familiei Moromete, autorul selectează practici ai vorbirii cu tâlc, pentru efecte de contrast. Un profesionist al pildei este îndreptățit să fie învățătorul; în persoana lui Toderici, care mizează pe atuul hainei militare de ofițer de rezervă, facem cunoștință cu agentul persuasiunii de factură oficială, urlând soldățește atât în fața premilitarilor („te găsești mai cu moț”, „are să se elibereze la sfântu așteaptă”, „o să dea ei de mama dracului”; M I, p. I, c. XIV), cât și în cancelarie („ai s-o pățești urât de tot”, „te găsiși tu să-mi faci... pe grozavul”, „vrei să te pui cu mine și să mă muști de c...”; *id.*, p. II, c. XVI). În fața satului adunat la serbare, emfaza și vulgaritatea se combină în utilizarea resurselor elocinței cu iz electoral („Cine are carte, are parte”; „suntem mai breji”, „sunteți proști de dați în găuri”; „o nimerim prost ca Ieremia cu oiștea în gard”; *ibid.*, c. XVIII). Fără a-și da prea mare osteneală de a convinge, personajul urmărește aparența cordialității „coborând” de la nivelul referinței facile cu coloratură de economie politică și sociologie la pitorescul epitetului și zicătorii „poporane” și implicându-se pasager în situația celor astfel instruiți, prin alternarea persoanei verbului.

Aceleași efecte, dar cu un alt mobil și într-o altă dispoziție, sunt scontate de șeful de post bătut și dezarmat de Țugurlan, când vine acasă de la acesta să-și ia înapoi pușca. Autorul ne va explica mai apoi comportamentul său, căci jandarmul își dăduse seama „că nu va izbuti decât *cu vorbă bună*”, iar aceasta se traduce prin tonul relaxat în care alternează expresia idiomatice și zicătoarea („ți-ai făcut-o singur cu mâna ta”, „ai pus-o de mămăligă”, „prinde orbul, scoate-i ochii”) cu formula brutală, dar încă

egalizatoare („tu belești coceanul, nu eu”) și cu insinuarea gradat amenințătoare a diferențelor subliniate de elemente ale limbajului profesional: „eu când întâlnesc dreptatea omului, îl dau dracului, îmi scot capela!”, „Dragă Căciulă, nene Izmană, frate Peline [ca atunci când i s-a explicat lui cum să-i scrie într-un act pe oarecarii insignifianți onomastic cu care avea de-a face], mi-a dat statul misiunea de jandarm...”; „puteam să-ți trag, în mod legal, o bătaie a dracului, s-o ții minte cât oi trăi?” (M I, p. III, c. X).

Un alt pragmatic al formulei expresive se va dovedi Isosică, mai puțin cu Florica (care, de altfel îi replică prompt cu aceleași mijloace) și cu Vasile al Moașei, cărora, pentru a-i câștiga, le explică cum „Bilă a fost *a cincea roată la căruță*”, că trebuie găsit cineva care „*să-i taie* lui Fântână *apa de la moară*”, cât mai ales în ședință, când își atinge scopul de a-i convinge pe ceilalți de sinceritatea și buna lui credință, vorbind despre cei ce i-au adus critici superficiale lui Bilă că „l-au atins pe tovarășul Dobrescu așa, cu un fel de floricele”, iar față de greșelile lui „ei nu mai puteau trece pe lângă ele ca câinele prin apă” (M II, p. IV, c. VI, VII).

4. În familia Moromete dispoziția aforistică este moștenită de la Ilie și stimulată, ca tentație, dar uneori și direct, de către acesta. Deprinderea vorbei ironice, cu tâlc, are loc chiar prin simpla imaginație stângace. Când tatăl vede că brânza furată de Duțulache nu mai poate fi recuperată, zice *liniștit*: „Dă-i apă”, vorbe având ca subtext semnificația formulei „pune-i sare pe coadă”. După ce familia termină de mâncat și câinele așteaptă să răstoarne masa, Paraschiv dovedește că a reținut doar pretextul vorbei de spirit, când găsește prilejul să plaseze și el o glumă, schimbând chiar formularea: „Apă a băut? rânji Paraschiv, încercând să zâmbească, *repetând* ironia tatălui” (M I, p. I, c. IV). Dar în lumea Moromeților orice învățătură se plătește, iar prețul este umilirea la care îi supune pe cei naivi brutalitatea tonului „Ca să se mire proștii” este o formulă prin care Ilie scurtează explicațiile sau evită răspunsurile la întrebările Catrinei (*ibidem*), dar îi folosește și pentru a se distra pe socoteala altora, făcându-se vinovat, în fond, de ceea ce Marin Preda observase de la început în relațiile de familie („Începe neamul Moromeților să vă împungă cu coarnele?”, *Dimineața de iarnă*, IV).

Același este răspunsul tatălui la întrebările lui Nilă *de ce, cum* să taie salcâmul?, „Așa, ca să se mire proștii!” (și „într-adins”); „– Cum să se mire proștii? – Să se uite și să se mire până li s-o apleca” (M I, p. I, c. XII). Desigur, Moromete este contrariat (deși destul de puțin justificat, dată fiind „mușenia” lui) de lipsa de înțelegere, din partea celorlalți, a legăturilor de necesitate dintre actele sale, iar faptul că prin răspuns îi amplifică lui Nilă doar textul, fără a-i oferi explicația, nu-l ajută pe acesta să se dumirească, căci însuși tatăl constată că băiatul rămâne mai departe „*cu capul fără urechi*”. Dar Nilă nu-și refuză satisfacția de a da același răspuns, la instigația tatălui, celorlalți frați, la fel de uluiți, după ce se trezesc: „– De ce-ai tăiat, mă, salcâmul? *se pomeni* Paraschiv întrebând...– Întrebați-l pe Nilă, că el știe, răspunse într-adevăr tatăl, *cu un glas ciudat*. Paraschiv se prinse: „– De ce, mă? îl întrebă.– Ca să se mire proștii, *il cită* Nilă pe taică-său și deodată își arată dinții lui lați, bucurosi pesemne că putea la rândul său să-l *prostească* pe Paraschiv. – Râzi ca un bou! mormăi Paraschiv” (*ibidem*), apelând la domeniul de comparație ce pare să-i fie predilect.

Expresia lapidară este în cazurile de față manifestarea superiorității de moment a unuia dintre personajele cu statut egal, devenit instrumentul docil al

personajului dominator, care recurge la această stratagemă potrivit firii sale, ce nu se dezmințe nici în cele mai mici amănunte. Economia de mijloace amplifică efectul formulei disprețuitoare, echivalent al farsei jucate de Moromete lui Paraschiv (deși cursa nu-i fusese întinsă numaidecât lui), în scena mesei de la secerat, cu fasolea fierbinte cu care se fripsese din neatenție (M I, p. II, c. III).

5. Că utilizarea expresiei idiomatice și a parimiei este interpretată, în funcție de statutul personajului în raport cu celelalte, ca un atribut al superiorității, respectiv ca un *drept* (chiar numai) într-un anumit context situațional, ne-o dovedesc manifestările de respingere a acestei modalități de exprimare. Ascultătorul își cunoaște de obicei valoarea, experiența de viață și prestigiul social și refuză pilduirea neavenită sau, măcar, adnotează dezinvoltura exprimării, când i se pare că acestea nu au acoperire în planul raporturilor reale din punct de vedere sociopsihologic. Când un premilitar îi aduce la cunoștință învățătorului Toderici că vecinul său nu vrea să vină la instrucție, fiind ostenit de la sapă, „‘cea că ce, *l-a câștigat* statul *la belciuge*”, instructorul se simte lezat într-o măsură însemnată chiar de acest ton degajat, iar furia sa se dezlănțuie pe fondul de pulverizare violentă a expresiei: „Belciugele mă-sii! strigă Toderici... Că d-aia țara asta a rămas o țară de mameluci, pentru că Inochentie al meu îi dă cu belciugele” (*id.*, p. I, c. XIV).

O simplă formulă inadecvată îl contrariază pe Țugurlan chiar când își „descrețește fruntea”, ascultând vorbăria veselă a fiului său, școlar: „Auzi, tată?... Și la gară am văzut cum a trecut trenul. Mamă, am văzut în tren un om gras... Aoleo, ce gras era! *În viața mea* n-am văzut așa gras! Țugurlan se uita la fiul său și chipul i se luminează: – Mă, dar lungă viață ai mai avut tu, Marine!” (*ibid.*, c. XXII). Iar în ședința de demascare din volumul al doilea al romanului *Moromeții*, Vasile al Moașei va reține din ce-a spus Isosică în primul rând formulele expresive, *imaginile* lui convingătoare, folosindu-le pentru a i le întoarce împotriva: „El a vorbit aici de *floricele* și de *câinele prin apă*, dar tot așa a făcut și el cu tovarășul Plotoagă” (M II, p. IV, c. VIII), oferindu-se o demonstrație asupra receptivității și a puterii de a reacționa a vorbitorului față de imaginea pusă în slujba ideii.

Și din acest punct de vedere, Moromete are rolul, adesea ingrat, de a cenzura comportamentul celor din jur, deși mai puțin pregătit dacă avea de a face cu cineva care „era la fel ca el”, cum se dovedește chiar Țugurlan când o undă de bună dispoziție îi pune în valoare posibilitățile spiritului. Refuzând o discuție în care primul „se prefăcea că nu înțelege de ce există moșieri”, Țugurlan îl atrage pe Moromete pe alt teren, chiar cel pe care acesta se credea cel mai tare: „...ce se mai aude cu guvernul: cade sau ce dracu face?”, persiflându-l în legătură cu posibilitățile lui de a înțelege aceste lucruri și stârnindu-i o profundă *nedumerire*: „Ce era cu Țugurlan? Și apoi de unde și până unde la el *să facă glume atât de subțiri*?” (*id.*, p. III, c. VII).

În înfruntarea în legătură cu Achim, mai sus citată, el nu-i acceptă însă șefului de post exprimarea dezinvoltă, căci nu-i recunoaște dreptul de a-i vorbi pe tonul pe care îi vorbise lui Țugurlan: „Să știi că te dau în judecată... Crezi că *i-a cășunat* așa *ca orbul* pe băiatul dumitale?”. Răspunzându-i, Moromete minează mai întâi efectul expresiei idiomatice, pe care parcă n-ar fi recunoscut-o în vorbirea celui alt, întrucât îi schimbă sensul printr-un obiect de referință: „Dar *ca pe ce* i-a cășunat?”; deprecierii îi urmează reluarea stereotipă a textului aparent „descoperire” proprie: „*Ca orbul i-a cășunat*, nu vezi?” (*id.*, p. II, c. I).

6. Modul în care concepe Marin Preda funcția izolarilor sau a formulelor

expresive pentru definirea personajelor nu este detectabil numai pe baza observațiilor și reflecțiilor acestora; naratorul intervine uneori direct, ajutându-ne să descoperim „secretele” din laboratorul scriitorului, ca în acest caz de incompatibilitate. În ajunul fugii la București, într-o noapte când se întoarce târziu acasă (fusesse la a lui Bodârlache), după o scenă violentă, Paraschiv se potolește proferând amenințări: „...o să vă arăt eu vouă! O să vedeți voi! ...Stăm noi de vorbă! *Vine ea murga la traistă!*”. Acum intervine comentariul care subliniază nepotrivirea dintre ceea ce *spune* și ceea ce *reprezintă* personajul: „Cuvintele din urmă n-aveau nicio noimă, deoarece Parashiv nu fusese niciodată unul dintre aceia care să poată fi numit traistă și la care să fi venit cineva să mănânce”. În fraza următoare, naratorul schițează o retragere, refuzul acestei poziții fiind transferat asupra tatălui: „La această *socoteală* se pare că se gândi și Moromete, pentru că se mișcă în așternut și pregătindu-se să doarmă, rosti: – Da, așa mai zic și eu!” (*id.*, p. III, c. XXV). Evident, în acest pasaj ne dezvăluie indirect punctul de vedere al scriitorului în legătură cu mijloacele și tonul exprimării potrivite fiecărei individualități sau numeroșilor figuranți ai construcției sale epice.

7. Atitudinea polemică a lui Marin Preda, frecvent subliniată de exegeți în opera și eseistica sa, se traduce, din punct de vedere stilistic, printr-o atentă reevaluare a expresiei lingvistice, imagistica și pitorescul, ca modalități emfatic de exteriorizare fiind, ca regulă generală, puse sub semnul întrebării prin ironie. Față de citirea aforismului ca manifestare a umorului, zicătoarea și proverbul pot deveni sursă a umorului și sarcasmului pentru scriitor, dar și pentru personajele ce sunt purtătoarele lui de cuvânt. Analiza de text dovedește o nuanțată investire a acestora, cu aptitudini lingvistice, potrivit unei fine tipologii ce urmărește statutul personajelor în ansamblul narațiunii sau în contexte limitate.

7.1. Ca exponent al înseși atitudinii scriitorului, Ilie Moromete are o situație privilegiată, cea de arbitru, în mediul său, în ceea ce privește accesul la producțiile genului gnomic, distribuie oricum parcimonios (să se observe de altfel frecvența acestora în procesul comunicării curente), dar până la urmă interzise prin discreditare într-o formă sau alta, celor pe care astfel de turnuri stilistice nu-i „aranjează”. Formula, cu implicații multiple, este la acest personaj, cel mai des sugerată, parafrazată aluziv și completată numai în cazuri rare. Ca mijloc de exprimare și modalitate concretă de încadrare în vorbire, ea se prezintă potrivit temperamentului personajului: un Ilie Moromete citind maxime în chip antologic ar reprezenta contrariul tipului psihologic creat de Marin Preda. Altui personaj „agreat” de scriitor, Ilinca, i se recunoaște la un moment dat un statut egal (vezi și schimbul de replici glumețe citat anterior), dar nici aceasta, cu tot umorul ei, nu atinge subtilitatea tatălui, căci îi lipsește „tehnica” suspensiei, a sugestiei, formulele expresive ale fiicei fiind cele uzuale și cu aplicație unică.

Raportarea la celelalte personaje cărora li se recunosc aceleași posibilități ale spiritului ca și lui Ilie Moromete, Cocoșilă și Țugurlan, interlocutor predilect primul, respectiv prețuit pentru greutatea și independența judecății celălalt, aduce argumente suplimentare pentru a marca această trăsătură distinctivă. Căci Țugurlan izbucnește, de obicei, cu violență și înjură agresiv, manifestări ce îi blochează, ca regulă generală, imaginea. (În vorbirea lui pot fi notate abia două-trei formule expresive: „Deștepți *ca oaia capie!*” îi caracterizează el pe politicienii din poaiana lui locan; M I, p. I. c. XXI. Sau sub impulsul unei singulare slăbiciuni: „Sărmanul Ion al lui Măi, ...*a făcut-o fiartă* și acum vine la mine ca și când aș fi frate-său; *id.*, p. III, c. VIII). Iar imaginile

care conturează originalitatea vorbirii lui Cocoșilă sunt extrase doar din rafinamentul tonului și al relațiilor inedite pe care le stabilește în tiparele vechi ale automatismelor verbale reprezentate de înjurătură și imprecăție.

7.2. Contrastul evident se realizează prin comparația cu celelalte personaje, cele dependente psihologic în special prin relațiile familiale sau cele vulnerabile prin diferite alte date personale. Firile primare sunt „împiedicate” și simpliste nu numai în actele existenței, ci și atunci când dialoghează superficialul sau impostorul este mimetic și în planul expresiei.

Un loc aparte îl ocupă însă personajele locvace (chiar dacă numai *ad-hoc*) și emfatic, al căror punct forte nu este inteligența, învățătorul Toderici sau șeful de post, care emit locuri comune purtând ampreta mediului sau de un gust îndoielnic. Dacă am putut constata că în scrisul lui Marin Preda tradiția prozei clasice românești în ceea ce privește utilizarea trăsăturilor oralității populare nu se dezmite cu nimic, trebuie să apreciem aceste portrete ca o reacție a scriitorului față de demonetizarea expresiei plastice a înțelepciunii, prin invadarea domeniului de către pragmaticii mărunți pentru care adevăratul miracol al cuvântului nu există.

7.3. Considerat pe baza a două coordonate, statutul său în raport cu celelalte personaje și modificarea integrării în vorbire a formulei expresive (ale cărei repere au fost numai schițate), Ilie Moromete se impune în proza românească și ca un tip original al înțeleptului care beneficiază de adâncimea aforismului și de culoarea expresiei idiomatice. Pentru un mediu ale căror forme de manifestare extreme ni le-au înfățișat Creangă și Rebreanu, redescoperim virtuțile artistice ale „maximei intercalate în vorbire”, remarcată de Tudor Vianu în proza sadoveniană ce evocă rafinamentul oriental. Strategia exprimării prin sugestie și conotație se dovedește, încă o dată și prin efectele de contrast, însoțitoarea reflexivității și a umorului.

MARIN PEDA: ÎN CĂUTAREA SEMNIFICAȚIILOR ORIGINARE¹

Atitudinea polemică a lui Marin Preda față de literatura în care avea să între triumfal prin *Moromeții* reprezintă o constantă psihologică și artistică asupra căreia scriitorul ne-a lăsat numeroase mărturii, romanul fiind proiectat ca o replică la opera lui Liviu Rebreanu, Cezar Petrescu și Zaharia Stancu, după cum atestă scrierile lui Preda cu caracter memorialistic și eseistic, atitudine considerată ulterior autoironic prin aceste cuvinte: „Cum vrusesem, încă din prima zi, să mă apuc de lucru și cum amânasem pe a doua zi, după ce în prealabil distrusesem toate capodoperele care îmi veniseră în minte..., inclusiv ceea ce scrisesem eu însumi” (*Viața ca o pradă*, cap. XLIII). Aluziile sau referirile directe la diverși scriitori și cu diferite obiective apar în romanele sale începând cu *Risipitorii*, continuând cu *Intrusul*, *Marele singuratic* și culminând în *Cel mai iubit dintre pământeni*, din care reamintim un fragment în care sunt apreciate mijloacele caricaturale, șarjate, ale comicului de situații și ale portretului. Este vorba de o amintire a lui Victor Petrini în legătură cu Hagi-Tudose („Am râs de m-am prăpădit când am citit prima oară *Hagi-Tudose...*, care zicea că să se taie coada pisicii că e prea lungă, până intră ea în casă se făcea frig și trebuia să cheltuiască cu un lemn mai mult ca să se facă iarăși cald”; *op. cit.*, I, p. I, c. V), respectiv de o pledoarie *sui-generis* pentru „marea dulceață” pe care o reprezintă lenea, ca „produs natural al amintirii paradisului”, combătută în literatură prin „povestiri grosolane pentru copii, cu posmagii de care leneșul întreba... dacă sunt muiați și a preferat să se lase spânzurat decât să și-i înmoaie singur” (*ibid.*; cf. și *Intrusul*, p. I, c. XI).

Astfel de referiri, dintre care multe trădează până la urmă doar preocuparea lui Preda (având în vedere optica viitorului cititor al propriei sale opere) pentru modalitățile realizării pildei prin intermediul umorului, impun o analiză a opțiunilor scriitorului, manifestare în expresia lor concretă, prin solicitarea multiplă a potențelor cuvântului, a expresiei idiomatice și a parimiei ce izvorăște dintr-un cadru de parabolă. Analiza formei, a expresiei lingvistice, în general, prin mijloace care-i stau la îndemână acestui examen, poate contribui la definirea trăsăturilor artei lui Marin Preda, aspect pe care cercetarea referinței directe a scriitorului îl favorizează.

Semnificația cuvântului în procesul comunicării și amprenta pe care acesta și-o pune pe relațiile dintre oameni fac obiectul unei atente și prelungite observații, un anumit termen întrebuințat impropriu (sau tendențios), o formulă de adresare sau de salut caracteristică înregistrându-i-se scriitorului în memorie pentru totdeauna cu valorile lor conotative, ce pot fi solicitate pentru caracterizarea personajelor sau a mediului.

Evoluția semantică a cuvântului *moș*, de la „ascendent, înaintaș pe linia

¹ Articolul publicat inițial: Stelian Dumistrăcel, *Marin Preda: în căutarea semnificațiilor originare*, „Convorbiri Literare”, 1984, 7, p. 5.

familiei” la „om în vârstă”, dar cu o nuanță marcat condescendentă (ca termen de adresare către un om de la țară, nuanță neînregistrată în dicționare) este observată de Preda în rememorarea întâmplărilor legate de încercarea de a se înscrie la școala normală de la Câmpulung. Respins la vizita medicală, adolescentul este adus la școala „de arte și meserii” din localitatea Miroși. Împreună cu tatăl său intră într-o librărie. Sunt întâmpinați de „un domn”, „cu o voce subțire și energică”, care li se adresează astfel: „...Ce e cu băiatul? Vrei să-l înscrii aici la școală, *moșule*?” (*Viața ca o pradă*, c. III). Comentariul urmează imediat și subliniază nuanța de familiaritate ce are ca punct de plecare condiția socială și, desigur, înfățișarea interlocutorului: „Tata nu era moș deloc, iar acest domn atât de perspicace și de elegant nu era nici el mai tânăr de patruzeci de ani, cum aveam să aflu mai târziu”. Dar aceste raporturi odată schițate, „ascendentul” de optică (inversat) se păstrează: „De ce ești necăjit, *moșule*, continuă el fără greș, ia spune, ce ți s-a întâmplat?”, astfel că în cursul acestei întâlniri, cât și după perfectarea „afacerii” transferului la altă școală, după examen, tatăl său rămâne pentru acela invariabil, *moș*. (Un personaj al lui Dinu Săraru va contesta această formulă de adresare, în numele celor numai treizeci și șase de ani pe care îi avea: „– Moșule, eu aș vrea să mai stăm de vorbă” ... „– Stăm, dar să știi că *eu nu sunt moș*”; *Niște țărani*, p. 80-81).

Admisă de țărani cu superioară detașare (într-o anchetă dialectală am înregistrat comentariul: „M-am trezit că, de la «măi băiete», îmi spune lumea «moșule»”, cele două formule apelative marcând, de fapt, cei doi poli ai unei existențe modeste), sau respinsă, în diferite zone ale țării, ca nerespectuoasă („de-i zice *măi moșule*, e ca și când i-ai da cu ciomagul în cap” s-a înregistrat pe o hartă a *Atlasului lingvistic român*), formula de adresare ce l-a șocat cu ani în urmă îi suscită prozatorului același interes sociolingvistic când scrie *Viața ca o pradă*.

Față de predecesori de marcă, avantajul lui Marin Preda este acela că nu trebuie să se apropie, cu interes și simpatie, e drept, de această clasă; el simte *țăărănește* și nu face, *mutatis mutandis*, după cum zic dialectologii francezi, o anchetă dialectală *en monsieur*. Ba mai mult, definindu-se permanent ca produs al unui anumit mediu spiritual și lingvistic și ca reprezentant al acestuia în confruntarea, pe diferite planuri, cu alte ambianțe sociale, scriitorul le decodează acestora, la rigoare, uzul mediului familiar. Formula de salut *așteazău* o întâlnim prima dată în Moromeții, într-o scenă în care Anghelina lui Boțoghină țesea, iar un trecător îi aduce o scrisoare: „– Așteazău! Strigă cineva la poartă, adică «așa să vă ajute Dumnezeu» și Anghelina răspunse fără să se uite; – Mulțumim dumitale!” (M I, p. III, c. XV).

Dintre dicționarele limbii române, cuvântul apare numai în cel al lui I.-A. Candrea, trimițând la Tocilescu și explicat drept „salutare, urare de spor la muncă care se spune țesătoarelor sau muncitorilor la câmp”, și în cel al lui Scriban, care indică drept arie de circulație Muntenia. Sensibil la valoarea lui pentru a fixa psihologia unui personaj, Marin Preda, preocupat permanent de manifestările și normele ce ordonează comportamentul social al membrilor colectivității rurale, reia cuvântul în *Delirul*, formula de salut fiind întrebuințată aici de Ștefan Paul, personaj cu un particular simț al observației, manifestat contradictoriu. Venind pe la Moromete el le găsește pe soția și pe fetele acestuia pregătindu-se pentru țesut: „Așteazău, zise Ștefan, apropiindu-se agale de pridvor”. Comentariul scriitorului interpretează însă de această dată atitudinea celorlalte personaje față de o asemenea subtilitate în vorbă și de comportament, dar, la fel ca în glosările aparent incidentale ale arhaismelor sau

termenilor rari evocând medii exotice la Sadoveanu, îl pune la curent și pe cititor cu semnificația cuvântului, rezultat al unei perfecte aglutinări ce-l fac indescifrabil: „Ia uite, ăsta știa cum își zic muierile, *pe scurt*, când se văd una pe alta muncind ceva deosebit: *aștează*, adică «așa să-ți ajute Dumnezeu!» Mare deștept!” (*Delirul*, p. I, c. II).

Astfel de observații și comentarii ne dovedesc examenul atent la care scriitorul supune cuvântul, comentariul naratorului, în cazurile analizate, ca și atunci când personajele folosesc neologisme, atingând exigențele de studiu ale specialistului prin planul documentar. Față de deprecierea datorată abuzului didactic și față de „oboseala” în ceea ce privește expresivitatea, prin frecvența în beletristică, a resurselor oralității stilului (expresii idiomatice, maxime, proverbe), Marin Preda reacționează pe calea discreditării personajelor locvace și prin tehnica sadoveniană a intercalării producțiilor gnomice în vorbire. Într-o descindere preelectorală de pe vremuri, la Siliștea-Gumești, a trei candidați la deputăție, țăranii se distrează mai ales pe socoteala celui ce apelează la o înțelepciune de împrumut: „...ce i-o fi trecut lui prin cap că n-au vorbit bine cei dinaintea lui că nu ne-au vorbit *pe limba noastră*, să înțelegem și noi...”, căci le debitează „chestii de-astea”: „Bă! Trebuie să pui boii înaintea carului, nu caru înaintea boilor... Și cine se scoală de dimineață departe ajunge...” (*Marele singuratic*, p. IV, c. I pentru ultima zicătoare, v. Și *Cel mai iubit dintre pământeni*, III, p. I, c. III).

Și Ilie Moromete recurge la valențele de caracterizare ale imaginii transmise de zicală, dar sugerând, incitând pe interlocutor să-i caute formula. Întrerupându-l pe Bălosul, care-i propunea o „tranzacție”, Moromete vrea să afle *al cui e* flăcăul ce trecuse pe drum și chiar pe unde stă acel Bildea cu casa, interesul pentru tată explicându-l apoi prin înfățișarea progeneriturii: „N-ai văzut, mă, ce urât e?” (M I, p. I, c. XXIV), mirat parcă *cum* de nu-l știe, sau dacă-l știe, *cum de nu și-a dat seama* al cui e!? Scena a fost adesea comentată ca un „joc” al personajului principal, dar aluzia paremiologică nu a fost sesizată, astfel că Preda, contrariat parcă, îl va face pe eroul său, în altă împrejurare, să avanseze în dezvoltarea intenției, când întrerupe o altă discuție gravă atrăgând atenția asupra urâteniei cuiva: „Mă, *urât tată* a mai avut și băiatul ăsta a lui Stancu Tumbii... Are un ochi care parcă îi cade în gură” (M II, p. V, c. I). Cele două pretexte aluzive se găsesc îmbinate la Pann, în *Povestea vorbirii* („Urât tată a avut, să-i semene l-a făcut”), dar Marin Preda, într-o scrisoare din 1948 către Eugen Jebeleanu, respinge „tehnica” potrivit căreia ideile autorului sunt „purtate în proțap de vreunul din eroi”. (*Timpu n-amai avut răbdare...*, p. 421).

Pe de altă parte, „stilul” invocării aforismului este în concordanță cu temperamentul personajelor și determinat de context. Jignit de admonestarea lui Bălosu (să n-o mai „fluiera” pe Polina), Birică protestează față de încălcarea *obiceiului* locului reproducând direct o apreciere sugestivă a mediului, care-i explică și-i îndreptățește comportamentul: „Nea Ilie... știi și dumneata că *la o fată mare și un măgar zbiară!*” (M I, p. I, c. V). Demn de relevat este faptul că această zicală, neînregistrată în dicționare, aparține sudului țării; ea se găsește astfel la Anton Pann într-un ciclu *Despre căsătorie iarăș*.

Grav scriitor moralist, în sensul elevat al termenului, și exponent al ariei etnolingvistice în care s-a născut, autorul *Moromeților* a păstrat, în special urmărindu-și eroii țăranii pe parcursul a câtorva decenii, o înclinație incontestabilă pentru parabolă și pentru sentință. Deprecierea lor parțială sau temporară, ca mijloace de sensibilizare a ideii în mediul în care au fost atent șlefuite (căci după cum se poate constata epoca

trăiește mirajul altor cuvinte și fascinația altor formule pragmatice) nu răpește parimiei calitatea de a prezenta profunde adevăruri omenești.

Astfel, ea îi poate servi lui Marin Preda și în ultimele romane ca un mijloc predilect în dezbateră de idei, în reflecțiile asupra vieții. În timpul în care scrie cele cinci capitole adăugate la *Moromeții* II (în ultima parte, a V-a, a ediției apărute în 1973), prozatorul meditează la semnificația unui proverb al cărui enunț tocmai îl atribuisese Ficăi (M II, p. V, c. III). Într-o povestire înregistrată în 1972 de Florin Mugur despre călătoria sa în Vietnam, Preda fixează, comparativ, semnificația faptelor de viață pe care acel proverb le rezumă: „În orice caz, termenii acestei probleme nu mai rămăseseră aceiași, iar semnificația vorbeii: «Cum îți așterni așa vei dormi» o înțelegeam altfel. Da, la noi se poate spune așa, *cu un ton mai degrabă îngăduitor*: nu-ți așterni ca lumea, nu dormi ca lumea. În Vietnam ești determinat, ești silit de către natură să-ți așterni într-un anumit fel” (*Convorbiri cu Marin Preda*, p. 178).

Prin prisma unei asemenea preocupări de analiză putem înțelege mai ușor funcția pe care scriitorul o atribuie reflectării paremiologice a experienței de viață atunci când această modalitate de exprimare le este încredințată personajelor care, într-un fel sau altul, se fac purtătoarele lui de cuvânt („E vorba de un scriitor grav ce trebuie considerat cu gravitate: nu aruncă vorbe în vânt” observă Paul Georgescu; *Marin Preda – scriitor național*, în vol. *Timpul n-a mai avut răbdare...*, p. 505).

Utilizată în dialog, zicătoarea este adesea comentată de interlocutor, pentru a-i verifica proprietatea de exemplificare: „«...vreau să ajung inginer electrician, îmi dau acum liceul. Dar sunt departe de dumneavoastră, *ca griva de iepure*». «N-ai folosit exact zicala, sensul e de distanță incompatibilă». «Nu, doamnă, sensul e că distanța e așa de mare încât iepurele poate să fie liniștit că n-o să fie prins de griva din urmă»”. (*Intrusul*, p. III, c. X, cf. Și *Cel mai iubit...*, I, p. II, c. X).

Intellectualii lui Preda, continuându-i înclinațiile, ajung să teoretizeze în această direcție, schițând chiar antonimii de tipul celor din grupajele antonpannești: „– Discutam care e originea zicalei populare «de ce ți-e frică nu scapi». Eu o aud foarte des, oamenii o folosesc fără să observe că ea conține o mare cantitate de neliniște... – Zicalele populare nu au avut la originea lor pretenția de a exprima adevăruri totale... și în paranteză fie zis, *un bun cunoscător în ale zicalelor* ți-ar putea servi una care să exprime o idee exact contrarie de pildă: «Paza bună trece obejdia rea». Așa zice mereu bucătăreasa noastră. Obejdie înseamnă *primejdie*, prin urmare dacă ai presentimentul unei obejdii e suficient să te păzești!” (*Risipitorii*, p. II, c. VI; sensul de bază al lui *obejdie* nu a fost explicat în *Dicționarul Academiei* care înregistrează cuvântul pentru zona Vâlcea și Turnu-Măgurele, autorilor scăpându-le însă acest pasaj din Marin Preda).

Însuși faptul că, așa cum se poate frecvent constata, același proverb sau zicătoare apare la diferite personaje (în diferite romane), iar pe de altă parte că, de la mijloace ale exprimării figurate, expresiile idiomatice, zicătorile și proverbele devin ele însele obiect de meditație arată că trăsătura definitivă pentru familia spirituală a scriitorului este pluralitatea de registre sub semnul cărora sunt considerate și folosite nuanțat cuvintele: mijloace și obiecte în sine ale comediei, resurse ale „hazului de necaz”, intermediare ale cunoașterii, factor modelator al conștiinței ce poate ajunge însă un instrument al mistificării și constrângerii.

După cum dimensiunea tragică a existenței, prezentă în întreaga operă a lui Marin Preda, are parcă nevoie de o confruntare permanentă cu faptul mărunț din viața

cotidiană, comic sau numai cu aparențe comice, simbolurilor capitale ale construcțiilor epice și ale reflecțiilor scriitorului, enunțate cu gravitate prin titluri, simbolicii comportamentului și gestului, a antroponimiei și toponimiei le corespunde „descărcarea” prin jocul cu cuvintele, mai nevinovat – mai un joc cu focul, al lui Ilie Moromete, al Ilincăi al lui Ștefan Paul sau Victor Petrini.

În această optică, simbolul biblic, cel al mitologiei populare sau înscenările – cadru cu pretexte în anecdote, structuri subsumate simbolicii titlurilor cărților, se relevă ca modalități ale dezvăluirii semnificațiilor potrivit unor procedee stilistice cum sunt enunțul sau sugestia aforistică, sublimarea în cuvântul definitoriu, transmiterea acută a percepției sonore. Așa, de exemplu, porecla *Mutul*, prin care se completează profilul psihologic al lui Ilie Moromete în tinerețe își dezvăluie sensul prin raportarea la un personaj cheie din jocul călușarilor, iar sublinierile prin repetiție ale Polinei („...Secerăm grâul *nostru*, pe care ai să-l cari pe urmă cu căruța în aria *noastră*” M I, p. III, c. V) restabilesc adevărul într-o împrejurare în care aceasta și cu Birică păreau să se afle în situația definită prin zicala „Umblă după secerat pe unde n-a semănat”.

Percepția proprie a vorbirii populare este un pandant al atitudinii polemice a lui Marin Preda în ceea ce privește optica, motivele și expresia lingvistică a literaturii *cu* și *despre* țărani și a înfățișării lor în alte medii. În această privință, arta scriitorului se definește contrastiv: unor eroi reflexivi nu li se potrivește exprimarea simplă a personajelor lui Rebreanu; unor temperamente combative exteriorizate în înfruntări scăpărătoare în planul ideilor nu li se potrivește vorbirea colorată prin imagini aluziv discrete și prin candoarea reticenței a unor personaje din mediul rural ale lui Sadoveanu. Sinteza Marin Preda continuă însă, în fond, tradiția prozei clasice românești.

PRETEXTE ANTONPANNEȘTI LA MARIN PEDA: *O ADUNARE LINIȘTITĂ*¹

0.1. „Povestea” porților lui Nastratin Hoge, cunoscută Moromeților și familiarilor casei, al cărei început îl recită cel mai mic dintre copii la cererea lui Cocoșilă, ni-l arată pe Niculae – Marin Preda copil drept cunoscător al versurilor lui Anton Pann. De altfel chiar pasajul la care ne referim al romanului evocă o „înscenare” antonpannescă, întrucât îi oferă lui Ilie Moromete prilejul să facă o aluzie la prezența în jurul *porții celei noi*, la care lucrase cu Paraschiv, a mai multor gură-cască din vecini, deveniți inoportuni. Scriitorul nu invocă niciodată cărțile lui Pann, dar se poate constata că manualele școlare ale timpului cuprindeau numeroase *lecturi* de acest gen. Însuși Preda citează din memorie: „Într-o zi Nastratin Hoge lemn de foc neavând” (*Moromeții* I, partea a II-a, capitolul X), în timp ce la Pann versul în cauză este „Nastratin Hoge ntr-o iarnă lemn de foc neavând”², iar, pe de altă parte, conținutul „povești”, motivul supărării hogii, este redat numai aproximativ.

Peste ani, Marin Preda se va referi la Anton Pann în *Delirul*, înfățișând masa de la nunta lui Achim: „Tinerei mirese îi trosneau fălcile ca și la ceilalți, iar Achim ai fi zis că în curând un os i se va opri în gât și va da ortul popii la nunta lui, *ca în povestea cutare de Anton Pann...*” (partea a IV-a, cap. XV). S-ar părea că la mijloc se află o confuzie, autorul având în vedere o anecdotă cunoscută din alt izvor, căci în textele din volumul citat, exhaustiv ca profil, nu întâlnim o atare întâmplare nici ca aluzie, nici pusă în scenă („basmelor arabe” și „Șeherezada” sunt însă invocate în alt roman).

0.2. Aceste trimiteri au, fără îndoială, valoarea unei mărturii asupra faptului că lumea lui Pann stăruie printre *modelele anecdotice* ale scriitorului, printre ai cărui prieteni se vor afla admiratori entuziaști și emuli rafinați ai „finului Pepelei”: Miron Radu Paraschivescu, Geo Dumitrescu și Paul Georgescu. Evocând plimbările cu primul prin București, Marin Preda scrie: „Odată am stat câteva ore și am contemplat bustul lui Anton Pann, într-o mică piațetă (...) Îi plăcea Anton Pann și nu se mai dezlipea de lângă epitaful poetului, scris de el însuși, pe care îl recitea cu hohote de admirație și pe care mai târziu avea să-l imite”³. Poate că acestor contacte să li se datoreze, în anii premergători apariției *Întâlnirii din Pământuri*, lecturi din Anton Pann, care i-au putut pune într-o lumină nouă semnificațiile scenelor numai caraghioase din versurile memorate din copilărie, oferindu-i prilejul unei reevaluări a vorbelor cu tâlc și a parimiilor din *Povestea vorbii* sau din *O șezătoare la țară*. La

¹ Articolul publicat inițial: Stelian Dumistrăcel, *Pre-texte antonpannești la Marin Preda: O ADUNARE LINIȘTITĂ*, „Anuarul de lingvistică și istorie literară”, XXIX, 1983-1984, B. Istorie literară, p. 93-106.

² Cităm după vol. *Opere complete (Povestea vorbii. O șezătoare la țară. Nastratin Hoge. Înțeleptul Arghir. Osebite anecdote)*, București, „Minerva”, 1909, p. 342.

³ *Viața ca o pradă*, ediția a II-a, București, „Cartea Românească”, 1979, p. 316.

aceeași perioadă se raportează o amintire a lui Al. Cerna-Rădulescu: Marin Preda s-a întâlnit, în 1942, „pentru întâia oară cu lumea presei și a tiparului” făcând, câteva săptămâni, corecturi la „un «săptămânal de șarjă, teatru și umor» intitulat *Nastratin*”⁴, amănunt menționat în trecut și de Preda: „Era o revistă de humor”⁵. Această întâlnire cu eroul lui Pann rămâne doar simbolică, întrucât „*Nastratin*”, „mare săptămânal de șarjă și umor”, în afara preocupărilor teatrale la ordinea zilei (multe de culise), în ceea ce privește literatura, publica o rubrică permanentă *Antologia umorului*, cu traduceri de Mark Twain, Avercenko etc.; G. Ranetti semnează frecvent și se poate reține faptul că revista cultiva spiritul și literatura lui Caragiale.

0.3. Dacă paralelismele (în niciun caz nu numai întâmplătoare) pe care le aducem în discuție în cele ce urmează se pot susține, absența unei referiri directe a scriitorului la cărțile lui Anton Pann pare să fie mai puțin rodul unei întâmplări, cât, mai degrabă, o „provocare” subtilă aruncată posterității; exegeții au în vedere, adesea, surprizele pe care opera lui Marin Preda le poate oferi. Iar aceasta ar fi, desigur, una din cele în care spiritul lui Anton Pann n-a fost cu nimic trădat de umorul și fina maliție a creatorului lui Ilie Moromete.

1.1. Originalitatea tipului de țăran prezentat în *O adunare liniștită* a fost în repetate rânduri subliniată, ca anunțând „spiritul socratic”, „încercarea de sustragere de sub fatalitatea determinărilor elementare”, „interesul proaspăt pentru cuvinte, pentru înțelesul lor potrivit unei anume structuri”, ca expresie a meditației scriitorului „asupra actului literar”⁶. Această viziune este rezultatul dezbătutei *atitudinii polemice*, asupra căreia scriitorul a lăsat mărturii semnificative. Într-o scrisoare din 1948 către Eugen Jebeleanu, anunțând „un roman din viața oamenilor de la câmpie”, Marin Preda își vedea eroii, „spre deosebire de literatura dominantă de până acum”, ca „despuiați de un specific *superficial*”, de care se detașează printr-o suită de negații: „nu planează asupra lor o uriașă pasăre neagră, un destin implacabil (Cezar Petrescu)”; „nu sunt stăpâniți de glasuri mistice... (Rebreanu)”; „nu sunt doborâți de fantomatica întrebărilor și problemelor insolubile”; „nu sunt «simpli» și nici «telurici» etc., etc., – și nici poetici și nici «hâtri», nu proști”⁷. Opțiunea din perioada debutului (exprimată artistic în volumul *Întâlnirea din Pământuri*) este readusă în discuție și subliniată în 1974; voind, încă de la început, să renunțe la povestire în favoarea „romanului de tip Rebreanu”, Preda vedea în acest scriitor „un precursor ilustru, dar nu un idol”, rămas „întipărit în memorie printr-un sentiment de *neaderență*. Nu așa arată țăranul român cum l-a descris el, îmi ziceam. Nici țăranca română”⁸.

1.2. Cum arată țăranul Preda știa în primul rând de acasă (vezi paginile edificatoare, din *Viața ca o pardă*, asupra copilăriei), iar pentru alt nivel, de generalizare, poate fi invocată și literatura populară (*cunoașterea prin literatură*, prin cea cultă însă, fiind invocată de el însuși, după cum am văzut). Date fiind obiectivele

⁴ Conștiința unei generații, în vol. *Timpul n-a mai avut răbdare. Marin Preda*, București, „Cartea Românească, 1981, p. 161-162, 166 (în continuare: *Timpul...*).

⁵ *Viața ca o pradă*, p. 264.

⁶ Lucian Raicu, *Întâlnirea din Pământuri*, în vol. *Marin Preda*, argument și antologie de M. Ungheanu, București, „Eminescu”, 1976, p. 54.

⁷ Eugen Jebeleanu, *Marin Preda*, în vol. *Timpul...*, p. 420-421.

⁸ Dintr-un interviu luat de Sînziana Pop; cf. *Marea călătorie*, în vol. *Timpul...*, p. 529; v. și Ion Bălu, *Neaderență și atitudine polemică*, în vol. *Marin Preda*, București, „Albatros”, 1976, p. 43 ș.u.

de interes ale scriitorului (psihologie, etică, relații în cadrul grupului social sau în diverse alte medii) și referirea directă la Anton Pann, literatura aforistică și povestirile acestuia pot fi luate în considerație, în principiu, drept un izvor antologic deosebit de convenabil ca valoare documentară și pentru confruntarea cu propriile impresii. Aceasta întrucât *Povestea vorbii* și *O șezătoare la țară*, în afara faptului că înmănunchează o suită impresionantă de întâmplări și de tipuri sau caractere, promovează o altă imagine despre oamenii simpli (viața de la țară ocupând, cum se știe, un loc important la Pann), ce se bazează, după cum a arătat Tudor Vianu, pe calități printre care se află „stăpânirea de sine și prudența”, finețea, dibăcia, având ca formă de manifestare *umorul*⁹ și elogiază virtuți cum sunt munca, învățătura, cumpătarea și o morală a bunului simț¹⁰, preocupări și unghiuri de analiză ce se regăsesc, toate, la observatorul ironic și moralistul grav și sceptic care a fost, de pe o poziție sau alta, însuși Marin Preda.

1.3. Desigur, dacă ne referim la acest atotcuprinzător fișier de teme, anecdote, tipuri, stări afective, dublat, conform aprecierii lui G. Călinescu, de „o comedie a cuvintelor pure și în același timp de o comedie umană integrală”¹¹, din literatura lui Pann se pot găsi filiații pentru multe și diferite opere, ale unui număr mare de scriitori. Un grup distinct a fost desemnat de Călinescu, cei cu mentalitatea și sensibilitatea „tagmei balcanicilor” (*op. cit.* p. 814), în care autorul *Poveștii vorbii* este precedat cronologic numai de pitarul Hristache. Pornind de aici, orice apropiere de Anton Pann este, în principiu, susceptibilă de raportarea la această „familie”.

2.1. În tinerețe Preda pare să fie măcar în treacăt preocupat de lumea simbolurilor barbiene, căci drept *motto* la povestirea *Calul* apărea un vers, și nu oarecare, din Nastratin Hogeia la Isarlîk: „«Sfânt trup și hrană sie-și Hagi rupea din el» Ion Barbu”¹². Cititor al operei lui Călinescu¹³, el face trimiteri directe la „balcanism”. Într-o discuție din *Cel mai iubit dintre pământeni* intervine o „confuzie” între stilul lui Arghezi și Ion Barbu (ce pare să evoce înrudirea *subliniată* de G. Călinescu), profesorul-poet declarând însă: „Idolul meu e Ion Barbu, care a descoperit în spațiul poetic balcanismul” (I, p. II, c. VII; cf. II, p. V, c. IV). În altă parte se vorbește de „un povestitor balcanic”, Panait Istrati (II, p. V, c. XIV). În acest context livresc, una din frazele lui G. Călinescu, caracterizându-i pe scriitorii munteni („plini de nervozitatea emoției, dar incapabili de a o ține, spulberând-o repede cu măscări și

⁹ Anton Pann, în vol. *Studii de literatură română*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1965, p. 58-60.

¹⁰ Paul Cornea, *Anton Pann*, București, Editura pentru Literatură, 1964, p. 118-119.

¹¹ *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, ediție și prefață de Al Piru, București, „Minerva”, 1982, p. 225.

¹² Citat după ediția a doua a vol. *Întîlnirea din Pământuri. Nuvele*, [București], „Cartea Românească”, [1948], p. 129, *motto* la care s-a renunțat în ediția definitivă, din 1973 (*Întîlnirea din Pământuri. Nuvele*, București, „Eminescu”). În comentariile de față pornim de la textul ediției a doua din 1948, semnalând, în unele cazuri, deosebiri față de ediția din 1973.

¹³ În 1972, când Florin Mugur înregistrează confesiunile publicate în vol. *Convorbiri cu Marin Preda*, în camera de lucru a scriitorului „pe un colț al mesei se aflau, legate în piele, «Istoria literaturii române» de G. Călinescu, «Craii de Curtea-Veche» și câteva albume de pictură”; v. *Profesiunea de scriitor*, București, „Albatros”, 1979, p. 52. Era alt exemplar decît cel pe care Preda și-l cumpărase în 1942 cu banii câștigați pe un șantier de lângă București și care fusese ultima vîndută („cu un preț bun”) dintre cărțile sale, de care a trebuit să se despartă în acel an de existență precară; *Viața ca o pradă*, p. 255, 273.

bufonerii”; *loc. cit.*), pare a fi preluată de Victor Petrini: „...așa suntem noi românii, chiar și ardelenii, nu suportăm multă vreme tensiunea unei discuții și o dăm pe anecdotă” (I, p. III, c. XIV). Semnalăm, pe de altă parte, o semnificativă impresie asupra înrudirii scriitorului I. L. Caragiale, pusă sub semnul aceleiași familii, dintr-o confesiune a lui Șt. Aug. Doinaș, căruia imaginea țăranului, cunoscută după scriitorii ardeleni și după Sadoveanu, i-a fost puternic tulburată de „aparitia insolită a lui Ilie Moromete. Nu mai încercasem o asemenea impresie derutantă (și, de ce n-aș mărturisii? în primul moment, de refuz), de la cel dintâi contact cu opera lui Caragiale: moromețianismul prelungea, pentru mine, balcanismul atât de greu de digerat – cât încă nu-l plasezi categoric în sfera esteticului – al lumii lui nenea Iancu”¹⁴.

2.2. Lăsăm însă, pentru moment, la o parte implicațiile unei asemenea categorisirii, ce ar putea găsi argumente, fără îndoială, și în comparația pe care o întreprindem (deși „pericolele” au fost în mod hotărâtor diminuate de viziunea asupra subiectului propusă de Mircea Muthu¹⁵). Dacă avem în vedere însă numai faptul că teme anecdotice din Pann au fost dezvoltate și pe ton de vodevil, iar „prudența” dialogului în vorbirea țăranilor poate fi ilustrată prin aspectele ei comice (asupra comunității de motiv și tehnică între *Cum se înțelege țăranii* și „scene de sat moromețian” a atras atenția G. Dimisianu¹⁶), specificul și ascendentul incontestabil al lui Marin Preda derivă din optica sa, din registrul grav în ultimă instanță, dominat de simțul răspunderii scriitorului față de modul în care prezintă viața și felul de a se manifesta al personajelor, ca poziție în lumea ideilor, și din vocația sa de scriitor, reprezentativ el însuși pentru complexitatea eroilor săi, reflexivi, dar cărora nu le este străină nici impulsivitatea, sociabili și comunicativi, dar pe care însingurarea nu-i sperie, cu un dezvoltat simț al umorului și o mare capacitate de a se distra pe socoteala oamenilor și a vorbelor, dar și circumspecți și pregătiți să nu ajungă ei înșiși obiectul hazului celorlalți. Or, posesori ai unor asemenea variate registre temperamentale și comportamentale găsim, fără îndoială, datorită caracterului antologic al operei sale, numai la Anton Pann. (Raportarea la Creangă impune considerarea perspectivei unui plan paralel, asupra căreia nu ne putem opri aici.)

3.1. O apropiere directă se poate stabili, dacă avem în vedere un exercițiu de compoziție, între povestirea *O adunare liniștită* (în continuare OA¹⁷) și opera de mixaj cu structura cea mai încheată a lui Anton Pann, care este *O șezătoare la țară sau Povestea (Călătoria) lui Moș Albu* (în continuare OȘ¹⁸). Titlul lui Marin Preda constituie el însuși o incitație în vederea analizei, de vreme ce însăși *șezătorea* este definită de Moș Popa drept *o adunare* („Noi însă în astă seară o adunare avem, /Care din cele mai rare ca să o numim putem”; OȘ, p. 258). Prin urmare, o „adunare” *mai rară* e una la care vin mai mulți oameni, se spun povești, se cântă și se joacă, iar cea la care stau de vorbă câțiva vecini poate fi o adunare... *liniștită*. De aici și primul obiectiv al paralelei, în cadrul general al expoziției, reprezentînd un sfat (o adunare) la care se spun „povești”, element compozițional ce se întrepătrunde cu motivul general al *călătoriei ca prilej de învățături*, de cunoaștere a oamenilor, dar și cu cel al

¹⁴ Marin Preda *ca amintire*, în vol. *Timpul...*, p. 78.

¹⁵ În *Literatura română și spiritul sud-est european*, București, „Minerva”, 1976, *passim*.

¹⁶ Marin Preda și I. L. Caragiale, în vol. *Timpul...*, p. 313.

¹⁷ Trimiterile se fac la textul nuvelei din ediția a doua din 1948.

¹⁸ Cităm după ediția menționată în nota 1, indicație variabilă și pentru abrevierea PV (vezi mai jos).

tovărășiei la negoț, al supărării nemotivate a prostului, din *Povestea vorbii* (în continuare PV). La Anton Pann *șezătoarea* constituie pretextul prezentării unei serii de povestiri, fabule, ghicitori și cântece, dar și de întâmplări propriu-zise, din viața personajelor, după cum *adunarea* liniștită înfățișată de Marin Preda este elementul ce asigură unitatea a trei povestiri ale lui Pațanghel despre vecinul său Mihai Tătărașanul: *Unul la munte*, relatarea *călătoriei* celor doi cu porumb de vînzare, *De Anul nou*, relatarea unei *petreceri* în care trăsăturile de caracter ale lui Mihai sunt completate, și *Casa lui*, o incursiune în viața aceluiași ce permite sinteza caracteriologică și exagerarea unei învățături, a unei generalizări de factură etică¹⁹.

3.2. Elemente secundare vin în sprijinul acestei paralele. Lui Moș Albu, ce-și povestește călătoria și prezintă personajele, îi corespunde naratorul; intră apoi în scenă vecinii lui Pațanghel și acesta din urmă, comparabil cu Moș Neagu, Moș Popa și arendașul kir Iani, ordonatori ai discuției dar și povestitori, alături de ceilalți participanți la șezătoare, de anecdote și întâmplări, rol monopolizat la Marin Preda de Pațanghel (cu excepția lui Modan, celelalte personaje au intervenții tipice de ascultători plini de admirație). Comparabilă ca procedeu al narațiunii mai poate fi adusă în discuție și ilustrarea unei zicători printr-o snoavă. Practică obișnuită la Pann („snoavele lui nu sunt debitate decât cu intenția de a ilustra o maximă, notată de el mai înainte, sau rezultând din ea, cu tâlcul ei mai adînc”; Vianu, *op. cit.*, p. 58) și în *O șezătoare la țară* (v. p. 296-300, 301-308), asemenea puneri în scenă, subtile, apar și la Marin Preda. Este vorba, de exemplu, de „dandanaua” cu *sticlili* furate de la cârciumar, care îi ajunge din urmă și îl „bușumează” pe Măi de-l umple de sînge. Pațanghel la început nu intervine („îmi place ca să-l mursice nițel pe Măi, să-l sature de sticle”), dar când îi sare în ajutor, cel bătut se repede și-i „dezgărdinează” cârciumarului imobilizat o ureche, pentru ca apoi, pe drum să se fălească: „Nu, că de ce nu l-ai lăsat, Pațanghele, că-i arătam eu lui...” (OA, p. 87-89). Referirea la „După război mulți viteji se găsesc, de cei cu curaj de găină moartă” (PV, p. 187) și „Ia-l după mine că-l omor și laudă-te gură că pumnii cură” (p. 215) este evidentă, și la aceasta *se gîndește* (numai) Pațanghel, continuând: „Matei, Anghelache, *auziți*, mă? Am rîs cu lacrimi, *știți voi?*”. Dar aluzia paremiologică nu este un accident, căci motivul imediat al purtării aberante a lui Măi este acela că mai înainte „pusese o sticlă într-o parte a gurii, iar una în ailaltă și (...) le gîlgăi pe amîndouă până la fund”, imagine de personaj antonpannesc („Își înnoată gura în vin până dă dintr-însul”; PV, p. 67).

3.3. Pe baza aspectelor deja trecute în revistă putem selecta câteva repere pentru delimitarea concepției lui Marin Preda asupra literaturii despre (și cu) țărani, favorizată de ipoteticul termen de comparație Anton Pann. Intervine, mai întâi, defolclorizarea cadrului („poetic”), ambianța manifestărilor personajelor și ale eroului povestirilor lui Pațanghel constituind-o împrejurări ale vieții cotidiene. Un rezultat al opțiunii scriitorului este, pe aceeași linie, respingerea emfazei (formula este didactic moralizatoare la Pann) ce derivă din acreditarea explicit tezistă, anterioară desfășurării acțiunii, a personajelor (și Moș Neagu este „un prea dezghețat român”, p. 255, ghicitorile lui „numai popa poate să le ghicească frumos”, p. 259 etc.) și din enunțul pus în vedetă și redundant al sentinței. Bineînțeles, și în legătură cu acest aspect, nivelul, plin de candoare, al lui Anton Pann nu putea constitui un obiect de polemică, dar el putea fi încă recunoscut în literatura „dominantă”, căci în scrisoarea către Eugen

¹⁹ La aceste subtitluri s-a renunțat în ediția din 1973.

Jebeleanu, citată anterior, Marin Preda preciza că ideile viitorului său roman „*nu sunt purtate în proșap de vreunul din eroi*” (*ibid.*, p. 421), caricatura acestei tehnici nelipsind în *Povestea vorbii*: „Nu vorbi pe dintregul ca baba chioară” (p. 18), și nici elogiul exprimării rafinate, prin sugestie: „Celuia ce înțelege fânțaru-i e trâmbițar, /Iar celui ce nu-nțelege, tobe, surle-s în zadar” (p. 93).

3.4. Astfel, la Pann, Marin Preda a putut identifica diferite ipostaze ale personajelor reprezentând tipuri din lumea de la țară, a putut găsi pretexte compoziționale și o caricatură involuntară a antimodelului.

4. Că dialogul a fost oricum angajat ne-o dovedesc alte elemente, printre care o serie de teme, motive, întâmplări, manifestări comportamentale, ca mărturii ale existenței unor obiecte comune de amuzament la Marin Preda și Anton Pann.

4.1. Semnificativ ne apare însuși faptul că țăranii lui Preda din perioada de debut citesc cărți *de învățătură* și își judecă comportarea și semenii după precepte ce se bucură de prestigiul acestora²⁰. Ca Pațanghel de exemplu, care după primele două povestiri despre Miai își face scrupule, având în vedere o generalizare dintr-un asemenea izvor: „*Am citit într-o carte, acuma de sărbători, ceva care spunea așa: nu vorbi de rău cu cineva, despre un om care nu e de față*” (OA, p. 110). Dacă elementele de referință aduse în discuție anterior pot fi reținute, există multe șanse ca Marin Preda să-i fi atribuit lui Pațanghel calitatea de cititor al cărților lui Pann, în care găsim asemenea sfaturi: „...e bine că omul vreodată / P-alt om să nu defaime, să-i puie vro pată” (PV, p. 12), nu numai pentru că ar putea spune „minciuni”, ci și pentru că se pune pe sine însuși într-o lumină proastă (precauție vădită a personajului principal din *O adunare liniștită*). „Cine defaimă pe altul înaintea ta, el și pe tine pe altul înaintea ta, el și pe tine o să te defaime înaintea altuia” consemnează Pann (PV, p. 83). Iar maxima poate să-i fi venit în minte lui Pațanghel printr-o asociație de idei, căci în *Povestea vorbii* ea este urmată de anumite circumstanțe agravante: „Cine își defaimă contovărășia / Își arată însuși necuvioșia” (p. 12). Or, în prima lui povestire, Pațanghel vorbise despre tovarășul lui de drum, ba, mai mult, *tovarăș la negoț*, temă adesea abordată la Pann, cu învățături a căror dreptate eroul lui Marin Preda avea s-o verifice: „...tovărășia la negoț e de prisos” (OȘ, p. 218).

4.2. Caracteristic este, apoi, faptul că tocmai o călătorie constituie prilejul ce i se oferă lui Pațanghel pentru a-și cunoaște mai bine vecinul. Aceasta începuse aparent bine, însă Miai se dovedește repede neloial (nu-i spusese tovarășului să treacă cu *dublul* pe la primărie, să-i pună „o ștampilă”, cum făcuse el, și nici nu-l previne ca să evite confiscarea acestuia) iar mai apoi „își dă în petic”. Pluralelor „asociative” ale lui Pațanghel („Ai mertic?... – Da, *avem*”; p. 91; „Stai mă, ...nu *mergem* amândoi?”; p. 92) le răspunde luând-o singur „pe-un drum anapoda”. Intervenind așadar inconvenientele tovarășiei la negoț, se anulează avantajele tovarășiei la călătorie („Și iarăși la orice călătorie / Nu pleca fără tovarășie”; OȘ, p. 248), dar Pațanghel știe de acum că vecinul său e unul din cei ce „lasă omul cu căpățâna [*roșii*, în ediția din 1973] înțepenită în pământ și dă bice cailor” (OA, P. 78).

4.2.1. În linii mari, întreaga povestire *Unul la munte* este o ilustrare prin prisma experienței lui Pațanghel a necazurilor negoțului cu tovarășie. De altfel, nevoit să-l pună la curent pe Modan, venit mai târziu, cu întâmplările povestite anterior, dar „în două vorbe”, eroul renunță la nume, și atunci apare chiar termenul *tovarăș*, într-o

²⁰ Asupra receptării operei lui Pann, îndreptar educativ în mediul rural, mărturii semnificative la Valeriu Anania, *Rotonda plopilor aprinși*, „Cartea Românească”, București, 1983, p. 41, 45.

structură de „parabolă”²¹: „... doi creștini se duc la munte să vândă porumb (...) La barieră la Pitești, așa degeaba, unuia i se ia dublul (...) Ajung creștinii la munte (...) Acolo, ăl care era cu dublul luat găsește cumpărător; vrea să vândă; n-are cu ce să măsoare; cere merticul tovarășului; tovarășul nu vrea să i-l dea; se supără că nu vrea și pleacă singur” (OA, p. 98-99; o înscenare cu *personaje-tip* apare și în parabola „tăiatului de lene”, într-un pasaj din *Moromeții*²²). Iar necazurile se datoresc „ciudățeniilor” lui Miai, caracterizat cu prudență de narator, ce urmărește să fie creditat, dar cuvântul definitoriu îi „scapă” până la urmă: Miai e *prost*, ceea ce constatare și Anghelache, căci la întrebări primite răspunsuri ușor de comparat cu cele ale unui *nerod* din galeria lui Pann: „– Zic: «Miai, ce-ai făcut, mă?» «Ce bă, ce, ce, ce?» «Cum, mă, ce?! Te întreb și eu ca ăla, cum ai dat porumbul!» Zice: «Cu dublu!» știți, ca ăla prostu’. «Bine, Miai, cu dublu-cu dublu, dar cu cât?» «N-am întrebat», zice. «Pe cine să întrebi, mă Miai?...»” (OA, p.77). Și Anghelache întreabă *că ăla*, construcție cu valoare de citație generală („cum se obișnuiește”), dar Miai răspunde chiar ca *ăla prostu*, iar scena tipică a unei asemenea conversații (care pentru Pann va fi fost un prilej de distracție pe seama polisemantismului cuvintelor, abil pus în lumină, model de „adecvare neadecvată, care speculează echivocul, imperfecțiunea graiului omenesc”; Vianu, *op. cit.*, p. 65), o găsim în *Povestea fetei a doua din Oșezătoare la țară*. De la „unul ce se întâmplase să fie cam prost, nerod”, un negustor află *cum* se vând „bucatele” în sat: „Unul dă grăul or orzul și-altul dă bani pentru el”; stăruind („*cum* se dă?”), mai află că se ia „banița or găleata și pân-o vâruiască pui, / Apoi cu coada lopeții o raz și o torn în sac”. Precizând în sfârșit că-l interesează „cu ce preț... îl vinde?... Chila, banița, câți lei?” descoperă că este după „cum te învoiești cu prețul și câți dai, atâta iei” (p. 312).

4.2.2. Numai că pe Miai nu-l prinde bufoneria lui Păcală a nerodului lui Pann („N-am întrebat”), el face figură de „prostănău mare” (caracterizare a povestitoareii lui Pann), prin alte manifestări. O permanentă sursă (prefăcută) de mirare a lui Pațanghel în legătură cu tovarășul său de negoț și vecinul său este faptul că acesta *se supără* fără motiv (ca acel văcar ce „adesea, se tot mânia, de care sătenii nimic nu știa”, sau „ca văcarul care s-a mâniat, pe nevastă și nasul și-a tăiat”; PV, p. 168, 169)²³. De fapt, Pațanghel ne descrie un prost complexat de propria-i meschinărie: „Adică, eu Pațanghel, îți cer ție, tu Miai, să-mi dai merticul tău și tu să te superi că nu vrei” (OA, p.78). Atitudinea stăruind, Miai se dovedește și rău, *al dracului*, unul ce-și face rău singur: deși nu știe să taie un porc, ține la supărare. Nu-l cheamă, ca de obicei, pe cel care-l ajută (tot ca văcarul, care „s-a mâniat rău pe sat / Și trei zile n-a mâncat. Și, le-a făcut-o pe piele”; PV, p. 169) și-i poartă pică, căci nu-i răspunde, „ca omu”, la salut: „Acuma, el, Miai, al dracului, s-a supărat pe mine că n-a vrut să mă cheme? Cum vine asta, Anghelache?” (OA, p. 108). În cumulul de întâmplări edificatoare și chiar în repetarea raționamentului (nu a sentinței!) se regăsește ceva din tehnica lui Anton Pann, care-și aduce cititorii în situația de a-i memora versurile.

4.2.3. Intrat în casa socrului, Miai e lacom și de aici grave neînțelegeri, iar Pațanghel, asemenea cutărui bătrân dintr-o povestire a lui Pann (OȘ, p. 317), aude

²¹ Aprecierea îi aparține lui Nicolae Manolescu; v. *Cel din urmă țăran*, în vol. *Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc*, București, „Minerva”, p. 280.

²² *Un motiv din „Povestea vorbii”* [în *Moromeții*], în „Cronica”, XVII, 1982, nr. 32, p. 1, 7.

²³ Expresia *a se supăra ca văcarul pe sat* este analizată într-un context referențial de către Victor Petrini; v. *Cel mai iubit dintre pământeni*, I, p. III, c. IV.

certurile veșnice din casa vecinilor (OA, p. 117); până la urmă ginerele se gospodărește („...bătrânul a murit și s-a trezit în câțiva ani gospodar în sat la noi”; *id.*, p. 123), după rețeta unui „nevoiaș” din *Povestea vorbii*: De-ar muri socru / Ca să-i apuc locu” (p. 56) și își sporește averea pe socoteala slăbiciunii „prostului ăluia” de Ilie Brutaru, care i-a vândut via pe cinci mahmudele „ca să poată petrece la București” (OA, p. 124-125; în ultima ediție mai clar: „ca să poată petrece cu servitoarea popii”), vorba lui Pann: „Vinde via și cumpără stafide” (PV, p. 117).

4.3. Raționamentul lui Pațanghel realizează, prin contrast, portretul *înțeleptului*, care „îi învață pe ceilalți cum să judece un om”²⁴, însuși eroul având conștiința de a fi un *sfătuitor*, ale cărui griji le trăiește (OA, p. 116), imagine păstrată și pentru ipostaza Moromete a personajului, cei care-l vizitau în anii de la sfârșitul vieții privindu-l „ca pe-un învățător”, la care nu veneau „degeaba” (*Moromeții*, II, p. IV, c. I). Un atribut al înțeleptului este gluma (opusă supărării funciare, „posăciei” prostului), ce marchează un registru paralel pentru *O adunare liniștită*, în lipsa căruia am putea reconstitui un monolog al lui Pațanghel de tipul celui al lui Ilie Resteu (N. Manolescu a arătat că nuvela este chiar „mai clar orientată retoric, și nu psihologic, decât *În ceață*”; *loc. cit.*). E drept, formulele lui Pațanghel și ale lui Modan nu depășesc nivelul ironiei automatismelor de hărțuială între prieteni, dar această modalitate de manifestare, conform statutului personajului în contextul narațiunii, îi este refuzată lui Miai. O tentativă a acestuia este acru calificată de Pațanghel: „...ce faci Pațanghele, nu te-am mai văzut de anul trecut, o *plesnește* el [era în prima zi a anului] și râzi! Dă-i cu râsul”, căci Miai „îi ia vorba din gură”, vorbind el însuși „tare, ca un cocoș” OA, p. 102, 106), iar obișnuinții lui Pațanghel erau deprinși cu civilizații de genul celor a căror importanță Pann nu ostenea să o sublinieze: lui Matei i se oferea un scaun, Modan „ciocănește” la ușă (și i se răspunde „boierește” să intre), când întrerupe o discuție nu uită protocolul: „țineți-vă vorba” etc.

5. În strânsă legătură cu celelalte elemente ale narațiunii pot fi luate în considerație formule ale expunerii și mijloace expresive ce amintesc și ele de Pann.

5.1. Astfel, apare enunțul ritmat (și cu rimă), care este rezumatul cu intenție de fabulă al primei povestiri: „Păi voi vă dați seama ce *înseamnă să pleci la drum așa, și pe urmă unul ia-o la vadulat cu nasu-n sus și arde-i la bice cailor, altul ia-o la baltă, fără mertic, fără nimic!..*” (OA, p. 76: *rima mertic – nimic* se întâlnește frecvent la Pann vezi în *vol. cit.*, p. 93, 210, 349). Formula expresivă sugerează monotonia drumului: „Eu, Miai în sus, Miai în jos, el, Pațanghele în sus, Pațanghele în jos, ba c-o fi gâscă, ba c-o fi rață..., când el la căruța mea, când eu la a lui...” (OA, p. 81).

5.2. Limitate de „măsura” pe care scriitorul o observă permanent, personajele recurg la sentințe și la expresii idiomatice. Tot după o carte, Modan-Cocoșilă parafrazează o maximă ce arată cum poate fi „luminată” o istorie încurcată ca aceea povestită de Pațanghel, pentru a vedea dacă nu cumva acesta *trage spuza pe turta lui* (OA, p. 110, 111), formulare la care Pațanghel se dovedește sensibil (p. 123). Pentru scriitorul ce-și dorea „prieteni necruțători” care să-și rădă de el dacă ar „deveni un moralist sâcâitor”²⁵, unele dintre aceste formule nu-și găsesc locul în dialogul său cu cititorii pe deasupra capului personajelor, astfel că în ultima ediție au fost eliminate secvențe aforistice (eventual sugestii ale acestora) care sunau prea retoric: „Noi,

²⁴ C. Stănescu, *Prezența scriitorului*, în antologia citată a lui M. Ungheanu, p. 47.

²⁵ *Imposibila întoarcere*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, „Cartea Românească”, 1972, p. 49.

oamenii din sat, câteodată ajungem în sapă de lemn. Adică rău de tot”; „Dacă ai înnebunit... te legăm și te trimitem la oase, la Chitila”; „... știu că n-o credeți, pentru că nu se vede”; „... nu așa popește, cu miorlăială”; „Hai s-o înghițim, că nu e grasă” (OA, p. 96, 120, 125). Dar vorbirea personajelor va păstra nota idiomatică: *a-i rămâne de moară, a face ceafa groasă*, (prostul) *face cum îl taie capul* (p. 80, 82, 102, 93). Sunt expresii și construcții ce se găsesc și la Pann, cu frecvența ce-i caracterizează stilul.

5.3. Desigur, multe din elementele comune ale formei, dat fiind mediul comun înfățișat²⁶, trebuie considerate simple coincidențe (o comparație cu alt scriitor din zona Teleormanului, Zaharia Stancu, mai ales în ceea ce privește romanul *Desculț*, ar putea aduce date interesante pentru o apreciere de ansamblu). Pe de altă parte, nu trebuie pierdut din vedere nici faptul că personajele lui Pann și ale lui Marin Preda aparțin aceleiași microzone geografice, elemente ale toponimiei fiind elocvente în acest sens.

5.3.1. Astfel, într-un text din Anton Pann se poate găsi un punct de plecare pentru explicarea misteriosului *vadulat* dintr-un citat de mai sus (vezi 5.1.) Într-o anecdotă ce ilustrează un grup de zicători *Despre amor sau dragoste și ură*, este vorba de un „strein prost” venit de curând, de vreme ce nu știe decât „două trei românește”, și care aflând de „una Măriuța dincolo de Vadulat” că „este pre mult frumos” s-a și îndrăgostit de dânsa; bătrân fiind, speră s-o și vadă numai „dacă este sănătos” (PV, p. 128). Această *Măriuță* este, de fapt, numele unei localități de la est de București, pe unde umbla *tovarășul* de negoț al victimei *quiproquo-ului* onomastic, dar localizarea ne ajută să apreciem, în linii generale, și zona în care se afla *Vadulat*, ce se definește ca un loc de interes pentru un negustor bucureștean de la jumătatea secolului al XIX-lea.

5.3.2. Aglutinarea *vadulat* de la Preda are aparență de entopic, cuvântul fiind opus lui *baltă*, într-o construcție cu valoare de particularizare prin elemente de referință locală a formulelor generale „unul la deal, altul la vale”, „unul în sus, altul în jos” și, mai la obiect pentru personajele lui Preda, „unul la dracul, altul la tat-su” (caz în care nu mai există nici obligativitatea sensurilor diametral opuse). Pentru descifrarea semnificației, putem avansa analizând al doilea context în care cuvântul se întâlnește în *O adunare liniștită*. Urmărind să-l convingă pe un cumpărător, căruia îi plăcuse porumbul lui Pațanghel (de unde pornește de fapt și supărarea, dar lucrului nu i se spune pe nume niciodată), Miai își laudă propria-i marfă, făcându-i o sfruntată concurență tovarășului său: „uită-te la al meu! Ia uită-te ce bob! ... Că e *recoltă adusă de la vadulat*, că l-am uscat eu și muierea o săptămână la soare, că pe partea ailantă...” (OA, p. 91). Nu este vorba de a atrage atenția, chiar automat, asupra unei zone mai fertile din țarina sau din împrejurimile satului (de altfel acest nume de loc nu se află în inventarul, bogat, în ciuda unor afirmații contrare grăbite, al toponimelor din zona prin care se mișcă lumea Moromeților), iar un atare detaliu nici n-ar fi avut vreo semnificație într-un sat ce se afla, la munte, la o distanță apreciabilă. Invocarea unui nume într-o prezentare de *reclamă* țintește la un alt prestigiu, cel al unui târg sau cel puțin al unui loc oarecare legat de comerțul cu cereale în cazul de față. Astfel *vadulat*

²⁶ Ovidiu Papadima observă că în *O șezătoare la țară* Pann ajunge „să dea impresia unei realizări epice care oglindește viața satelor noastre din prima jumătate a secolului trecut, sub unele dintre aspectele și cu unele dintre personajele ei caracteristice”; vezi *Anton Pann. „Cântecele de lume” și folclorul Bucureștilor. Studiu istoric-critic*, București, Editura Academiei R. S. România, 1963, p. 8.

capătă valoarea de toponim (în ultima ediție apare chiar cu majusculă, Vadulat), iar dacă-l transpunem cu această semnificație în primul context, putem deduce că opoziția semnalată indică două direcții ale drumurilor „negustorilor” de cereale din aria Siliștea-Gumești, *Balta* (și acest apelativ poate fi interpretat ca un toponim, întrucât desemnează zona Bălților Dunării), având drept centru comercial orașul Turnu Măgurele, evocată adesea și de Ilie Moromete, și *Vadulat*. Singura așezare din țară cu acest nume se află, într-adevăr, pe o veche cale de comunicație, anterioară șoselelor naționale, ce lega Craiova de București, numită *Drumul Olacului* și care, pe teritoriul județului Teleorman, trecea, prin Ciolănești, pe la sud de Siliștea-Gumești²⁷. La Vadulat se afla a doua stație de poștă pornind de la București (*op. cit.*, p. 701).

Este posibil ca, într-o epocă mai veche (drumul lui Moromete spre București are alt traseu, mai pe la nord, prin Tătărăști, Siliștea, iar, înainte de capitală, prin Bolintin și Ciorogârla; v. *Delirul*, p. I, c. VIII), pentru locuitorii Teleormanului *Vadulat* să fi căpătat semnificația de „piață de cereale” (o sintagmă „marfă de Vadulat” poate fi ușor dedusă din cel de al doilea context în care apare cuvântul în OA), ca loc de târg propriu-zis sau ca punct în care producătorilor în drum spre oraș le ieșeau în cale, la popas, angroșiștii din București sau, datorită apropierii de capitală, să fi reprezentat, într-un fel, noțiunea de „intrare în oraș” (într-o ipotetică formulare „ce mi-i Vadulat, ce mi-i București), atrăgând, prin contagiune, ceva din prestigiul acestuia, pentru ca numele să fie invocat într-o înșiruire de calități.

5.3.3. Pentru ca la Preda și la Pann să fie vorba de aceeași localitate ar rămâne de văzut ce se afla pe la 1850 în zona din sud-estul Bucureștiului, pe atunci în afara orașului, unde astăzi întâlnim numele de stradă *Intrarea Vadulat* și în ce raport se află acest nume față de satul omonim citat mai sus, din județul Ilfov (în aceeași zonă se află și *Intrarea Vadul Săpat*, pentru care v. localitatea Vadu Săpat din județul Prahova).

5.4. Date fiind astfel de coincidențe, renunțăm aici la analiza faptelor lingvistice, fonetisme și lexic regional, cuvinte cu sensuri figurate specifice, ce pot fi socotite mai puțin pertinente, întrucât antologul scriitor și prozatorul reprezintă, în mare, și aceeași zonă etnolingvistică. Observăm însă că, în *O adunare liniștită*, elementele de limbă vorbită concură la crearea unui fundal de coloratură discret regională, la întreținerea tensiunii comunicării prin conotația afectivă a cuvintelor (ca mijloace ale comediei vorbirii) și la schițarea unei perspective paremiologice a discursului, trăsături prin care expresia lingvistică prezintă zone de tangență cu specificul antonpannesc din *Povestea vorbii* și *O șezătoare la țară*. Acest fond are valoarea cadrului etnostilistic cel mai larg în care existența unor motive comune extrase din scene de viață cotidiană și comentariul semnificației lor etice, organizate prin elemente comparabile în ceea ce privește structura narațiunii, nu pot fi considerate simple coincidențe. Într-o viziune proprie, *șezătorea* devine o *adunare*, un sfat, în care câteva tipuri și atitudini sunt savant prezentate în diverse ipostaze, la conturarea cărora, după cum a observat Eugen Simion, participă „*moralistul* și *comediograful*, ultimul tinzând în anumite momente să-l întreaacă pe primul²⁸.

6.1. Ca piesă cu cea mai „complicată” structură din volumul de debut, *O*

²⁷ Vezi *Marele dicționar geografic al României*, alcătuit și relucrat ... de George Ioan Lahovari, C. I. Brătianu și Grigore G. Tocilescu, București, Stabilimentul grafic Socec, vol. V., 1902, p. 587.

²⁸ *Marin Preda*, în vol. *Scriitori români de azi*, I (ediția a doua revăzută și completată), București, „Cartea Românească”, 1978, p. 400.

adunare liniștită depășește formulele din celelalte narațiuni ce pot fi socotite „superioare exerciții literare, revelatoare în primul rând pentru modificarea unei structuri artistice”²⁹.

Cum artistul, preocupat de „redistribuirea rolurilor”, nu pornește doar de la propriile exerciții anterioare, existența unui „model” înseamnă prilejul pentru încercarea mâinii, combinând motive și exersând tehnici ale vechilor maeștri. Scrierile lui Pann joacă, în această fază, rolul pinacotei în care distribuția tematică este ea însăși un comentariu de gust rafinat al marelui amator de artă ce a avut șansa să achiziționeze capodoperele unui gen. Pe lângă cazurile în care dialogul, direct sau indirect, cu Pann indică o „filiație” evidentă, trimerile la literatura acestuia au, în fond, semnificația raportării la o anumită tipologie rurală: tipare mentale, situații proverbiale, elemente ale codului comportării, paremiologie, sintetizate în aceste izvoare antologice, ce pot fi consultate, alături de altele, pentru a semnaliza prezența notelor unui filon etnofolcloric în perioada de debut a lui Marin Preda. Iar schițele și crochiurile ce pregătesc „marea construcție care le urmează”³⁰, aparținând unuia dintre momentele începuturilor nu prezintă numai interes general biografic atunci când, confruntând sub impulsul vocației liniile de forță ale modelelor, se relevă ele însele ca opere de artă.

6.2. Încercând o pătrundere în „laboratorul secret” al scriitorului, favorizată de opera memorialistică și eseistică a acestuia, constatăm o anumită ambiguitate în ceea ce privește înseși afirmațiile autorului pe baza cărora putem aprecia locul ce trebuie să-l acordăm povestirii *O adunare liniștită* în ansamblul creației sale. Marin Preda mărturisește că după ce ce scrisese prima variantă a romanului *Moromeții*, într-un moment când evoluția sa ca scriitor îl preocupa din motive asupra cărora nu stăruim, și-a reevaluat volumul de debut, făcând o comparație în favoarea acestuia: „Mult mai mult îmi plăceau povestirile mele din *Întâlnirea din Pământuri*, dure, reci, necruțătoare, peste care ochiul meu trecea cu privirea micșorată și impasibilă”³¹. Caracterizările de mai sus (*dure, reci, necruțătoare*) nu se potrivesc pentru *O adunare liniștită*, această nuvelă având un *loc aparte* în volum prin faptul că anunță un filon principal al *Moromeților*, umorul, ce însoțește celelalte puncte de asemănare (mai mult sau mai puțin de suprafață) cu viitorul roman (personaje și atmosfera relațiilor dintre acestea din episoade ce alcătuiesc unul dintre registrele de bază ale marii construcții epice). Întrucât privirea retrospectivă la care ne-am referit marchează momentul căutărilor unei noi tematici și ale unei noi poziții a naratorului față de materialul operei sale, concretizate în primul rând în *Risipitorii* (1962), „detașarea” sa de *Moromeții* este și „abandonarea” temporară a nuvelei *O adunare liniștită*. Căci, după ce noua linie fusese continuată în *Intrusul* (1968), volumul al doilea din *Moromeții* (1967) situându-se undeva între cele două poziții programatice, o nouă confesiune (de data aceasta strict cronologică) marchează, deductiv, înrudirea nuvelei cu primul roman, prozatorul vorbind de o *Însușire pierdută*: „...Am uitat să mai povestesc. Odinioară, în zilele în care am scris *O adunare liniștită*, credeam că voi ajunge povestitor. E o însușire pe care am pierdut-o și mă întreb dacă nu simt în mine niște regrete amare la această «amintire». Ia să vedem! Să mă gândesc... Nu simt nici

²⁹ N. Manolescu, *op. cit.*, p. 279.

³⁰ M. Ungheanu, *Exerciții și parafraze*, în vol. *Marin Preda. Vocație și aspirație*, București, „Eminescu”, 1973, p. 123.

³¹ *Viața ca o pradă*, p. 365.

un fel de regrete!”³². (Evident, această apreciere urmează să fie reconsiderată numai după observarea atentă a stilului cărților ce au urmat, *Marele singuratic*, *Delirul* și *Viața ca o pradă*, ultima trezind, sub acest raport, cele mai justificate îndoieli.)

6.3. După însăși mărturisirea scriitorului, schița *Salcâmul* (neinclusă în volumul de debut) a constituit motivul generator *pe plan emotiv* al romanului *Moromeții*³³. Dar *O adunare liniștită* trebuie considerată urmărind „prelungirile” și dezvoltările de teme și motive și mai ales analizând poziția naratorului (implicit a personajelor purtătoare de cuvânt ale acestuia) și „tehnica” sa în romanele care au urmat, în special în *Moromeții*: tendința dezbaterii etice (vezi observația lui M. Ungheanu, după care acest roman „este o carte moralizatoare, evident, într-un plan superior, dar o carte cu un «sens la urmă»”; *op. cit.*, p. 149), vocația înscenării ce fructifică umorul, o *forma mentis* generală a personajelor exprimată prin perspectiva paremiologică și culoarea idiomatică a vorbirii, trăsături prin care acestea se întâlnesc cu scriitorul însuși. O confruntare, adesea prin detașare ironică, cu lumea întâmplărilor, a „pățaniilor” și a tipologiei umane din scrierile lui Pann se poate constata în numeroase scene din *Moromeții* I, împrejurările anecdotice ale parimiei fiind cele care provoacă comedia cuvintelor, sentințele sintetizează reflecțiile unor personaje din acest roman, dar și din *Risipitorii*, *Intrusul*, *Marele singuratic* și *Cel mai iubit dintre pământeni*. Aceste aspecte își găsesc locul lor într-o necesară încercare de ansamblu asupra expresiei spiritualității populare la Marin Preda. Urmărind, în *Moromeții*, ambianța cotidiană și etica lumii satului și, mai apoi, confruntarea ei cu noi realități, scriitorul extrage treptat semnificații grave, legate de formele de manifestare și structurile sociale caracteristice personajelor aparținând acestei lumi. Simbolul și parabola urmăresc „adunarea”, vorba și gluma, relațiile dintre părinți și copii, judecata lumii, noi ipostaze ale înțeleptului și prostului. Conferind acestor aspecte valențe ale problematicei existențiale, proza lui Preda se îndepărtează deopotrivă de modelul și antimodelul în materie de literatură cu și despre țărani.

7. Trăsăturile artei și ale expresiei lingvistice aparținând familiei scriitorilor „balcanici” identificabile la Marin Preda trebuie considerate prin abordarea temelor în conformitate cu viziunea și temperamentul „ruralilor” (după cunoscuta clasificare, discutabilă poate și discutată în amănunte, dar greu de ocolit, a lui G. Călinescu): tipul de inteligență și de sensibilitate al primilor, manifestate în creația pe teme ce făcuseră apanajul „pătimașilor ideologi” rurali, a determinat o mutație, pe fondul unei înfrigerate și profunde clarificări cu explozii și reînnoite acumulări polemice în legătură cu destinul unei clase. „Sunetul unic” al artei scriitorului poate fi perceput și originalitatea operei lui Marin Preda poate fi (și trebuie) cercetată, din acest punct de vedere, și ca o sinteză ale cărei elemente, subliniate sau numai schițate, nu au fost, după cât se poate constata, niciodată confruntate.

³² *Imposibila întoarcere*, p. 218

³³ *Viața ca o pradă*, p. 359-361.

**Pré-textes d'Anton Pann dans *O adunare liniștită*,
de Marin Preda**

Résumé

Le début de Marin Preda, avec le volum de récits *Întâlnirea din Pământuri* (1948), et sa consécration comme écrivain par le roman *Moromeții* (1955) se trouve sous le signe de l'attitude polémique à l'égard de la littérature traditionnelle roumaine évoquant le monde du village. Provenant d'une famille de paysans, donc connaissant de bonne source ce milieu, l'écrivain refusera les images unilatérales, les hypostases „romantiques” sous lesquelles le paysan est entré dans la littérature. Pour Preda celui-ci n'est ni un être fruste, un „tellurien”, ni un type cocasse, un „badin” prêt à jouer de bons tours et ayant toujours le mot pour rire (il le trouve chaque fois dans la parémiologie populaire), quelles que soient les circonstances de la vie.

L'image de synthèse que Marin Preda nous offre résulte donc de sa propre expérience et aussi de la confrontation de ces deux hypostases, ses personnages mettant en lumière, parallèlement et parfois successivement, des traits divers: maîtrise de soi, circonspection, finesse du comportement, du jugement et de l'expression, humor, mais aussi convoitise, grossièreté, morosité, sottise ou entêtement. Une typologie si riche est à trouver seulement dans le folklore: contes, anecdotes, vers satiriques, proverbes et adages, visant tous, un „enseignement”. Elle est aussi présente dans des structures narratives en vers: les paraboles et les „saynètes” comiques d'Anton Pann dont les anthologies *sui-generis* ont eu une grande circulation même dans le milieu rural (à une époque plus récente surtout grâce à l'école).

Sans prendre en considération les possibles filiations, la critique a néanmoins remarqué que dans *O adunare liniștită* (appartenant au volume de début) le prosateur se révèle un *moraliste* et en même temps un „comediographe” (scénariste de comédies) qui, parfois, recourt à la *parabole*. En partant de deux références que Marin Preda fait à Pann (dans les romans *Moromeții* et *Delirul*) et du fait que dans cette nouvelle on peut déceler quelques thèmes anecdotiques de la littérature d'Anton Pann ainsi que des alusions des personnages aux fameuses répliques qu'on trouve dans les paraboles versifiées de celui-ci, l'auteur de l'étude identifie ici les éléments d'une confrontation cachée du débutant Preda avec la littérature d'Anton Pann.

O șezătoare la țară offre, avant tout, un prétexte compositionnel pour *O adunare liniștită*, nouvelle qui contient quelques thèmes de ceux qu'Anton Pann a groupés sous forme de vers moralisateurs dans son oeuvre de mixage et dans *Povestea vorbii*; le voyage comme occasion de connaître ses semblables, l'association en vue du négoce, le dépit sans raison du soi. Il faut cependant souligner que même la typologie de la littérature de Pann fait l'objet de l'annotation ironique du débutant Preda. À la formule emphatique et aux moyens stylistiques redondants d'une anthologie de la première moitié du XIX^e siècle et à la littérature traditionnelle qui s'amusait avec des paysans plaisants, Marin Preda oppose l'art d'une subtile mise en scène, l'économie de l'expression, qui suggère plus qu'elle ne dit. La connotation affective des mots, en tant que principaux moyens de la comédie langagière, et la perspective parémiologique du discours font l'arrière plan de la nouvelle *O adunare liniștită*.

Le filon ethnostylistique de l'oeuvre de début, qui se dégage de la typologie et de la thématique rurales esquissées ici (matrices mentales, situations proverbiales,

éléments du code de comportement, parémiologie) sera toujours présent dans *Moromeții* et dans d'autres romans de Preda. De cet ensemble de faits, des éléments de la forme, l'écrivain extrait, au fur et à mesure, de graves significations qui, visant les relations à l'intérieur des groupes sociaux, les hypostases modernes d'une typologie humaine ou bien la pragmatique du discours, recouvrent en fait la problématique existentielle.

Dans cette perspective, Preda réussit une synthèse entre la typologie des personnages, les thèmes spécifiques aux romans de ceux qui, selon G. Călinescu, sont des „passionnés idéologues ruraux” (Rebreanu p. ex.) et l'art des écrivains que le même Călinescu appelle „des balcaniques” et dont le trait caractéristique est le raffinement de l'expression (Caragiale p. ex.). Cette synthèse explique „le son unique” de l'oeuvre de Marin Preda dans la littérature roumaine.

MARIN PREDA: JOCUL PERICULOS CU FETIȘURILE ȘI CUVINTELE FETIȘIZATE¹

De la jocul mai mult sau mai puțin gratuit cu cuvintele, prin optica lui Ilie Moromete din perioada timpului încă destul de răbdător, până la înfățișarea urmărilor tragice ale siluirii analfabete a semantismului cuvântului într-o paranoică obsesie represivă, din *Cel mai iubit dintre pământeni*, impactul cuvintelor asupra vieții și psihicului semenilor se prezintă ca una dintre constantele selectării expresiei lingvistice în proza lui Marin Preda. Marcă sensibilă a bulversărilor politico-sociale și psihologice urmărite de-a lungul a câtorva decenii ale istoriei contemporane a poporului român, cuprinzând perioada de dinaintea celui de al doilea război mondial și până în anii în care se proclamă intrarea pe făgașul spre „victoria socialismului”, cuvintele ce indică schimbările fac permanent obiectul reacțiilor unor personaje din lumea intelectualilor, dar și ale celor din mediul al cărui reprezentant rămâne, și pentru acest timp, Ilie Moromete – Tudor Călărașu.

Dacă față de neologismul pătruns în vorbirea țăranilor ca împrumut *de lux*, efect al unui proces de simplă contagiune, scriitorul observă și înfățișează o reacție antimimetică sau circumspecția ironică ce rezistă unei nefondate fascinații a orașului, după ultimul război lucrurile se schimbă. Căci țăranul intră într-o absurdă zodie a „îngrădirii”, pusă sub semnul *cotelor* obligatorii, a colectivizării forțate și a „luptei de clasă”, ce-i urmăresc, de fapt, desființarea progresivă, fie că este vorba de interzicerea vânzării grâului (cuvântul *negustorie* ajungând să fie folosit ca „ceva de rușine”) sau de omorârea cailor, care „consumă mult” și împiedică socialismul să se *dezvolte*, dar înlocuiți tenace cu „animalul socialist” la „atelajul particular” constituit din „două roate și-un măgar” (*Moromeții*, II). Acum nu mai poate fi vorba de liber-arbitru, dictatura se impune prin agenți ce mănuiesc arogant și, desigur, agramat, șabloanele și sloganurile (traduse!) ale partidului comunist, dar tot ca un instrument de teroare și supunere, a cărui cunoaștere elementară nu poate servi celorlalți nici măcar drept un mijloc aleatoriu de apărare, ci devine doar simplul semn ce le măsoară neputința, umilirea și îngenuncherea.

Ce se petrece la nivelul păturii superficiale de la sate pusă în slujba alienării țăranului, cu ce idei se alimentează ura și „lupta împotriva vechiului”? Să urmărim vocabularul unui *tovarăș conștient*, de la *regiune*. Acesta a *demascat* („că erau atâtea partide de te zăpăceai la cap, nu știai pe care să mai demaști”), a *susținut munca la șase gospodării agricole colective*, înfruntând *cea mai neagră reacțiune!* Un alt personaj din *Ferestre întunecate* declară că „noi avem toate mijloacele să *soluționăm orice obstacol* care ne iese în cale”, recomandându-le comilitonilor să fie *uniți!* Incoerența nu-i tulbură, întrucât nici nu este sesizată de acești tovarăși înfrățiți în îndârjire și sumbră amenințare, care *dau dovadă*: „Sunt și eu unit, să nu credeți că nu

¹ Articolul publicat inițial: Stelian Dumistrăcel, *Marin Preda: jocul periculos cu fetișurile și cuvintele fetișizate*, *Cronica*, XXV, 1990, 21, p. 8.

știu atâta lucru, dar nu sunt unit pentru mine, fiindcă pentru cât am eu nevoie sunt la egalitate”. Simplu, dar mai ales limpede!

Distanța pe care Marin Preda o puncta între subsolul acestui discurs lingvistic ce nu admite replică și aspirația spre omenesc și semnificație a celor nelămuriti este net marcată în volumul al doilea din *Moromeții* (1967), în portretele sonore de epigoni silișteni ai ideilor „noi orânduiri”, destul de abili în a-și însuși pragmatica automatismelor ce disimulează faptele și sensurile lor: ei pot, la nevoie, să discute *unele aspecte* („chiar aspectu ăsta cu neghina”), în ședință „își fac critică și autocritică”, își iau, firește, „angajamentul ca pe viitor să fie mai *vigilenți*”, „dacă o fi situația de așa natură”. Și totul pare să le asigure perpetuarea și dominația, trebuie doar „să fii necruțător, tovarășe, să-i *aplici dictatura proletariatului*. Aplică-i-o s-o simți! Și du *muncă de lămurire*, tovarășe, să nu dormi liniștit până nu-l *demaști* în fața satului!”. (*Ferestre întunecate*). Sub aripa protectoare a conceptelor și cuvintelor fetișizate, responsabilul cu *arhulul*, respins într-o înfruntare ca neavenit, problema neținând de „*legătura cu Uniunea Sovietică*” (pe care se credea că o *ține*), reacționează violent, cu elocvența fanatismului de ocazie: „Ați auzit, domnilor (era în mijlocul țăranilor de la arie!), ce a zis acest spion anticomunist luând în derâdere *lagărul*. Ești arestat, te arestez în numele comitetului executiv” (un personaj al romanului *Cel mai iubit dintre pământeni*, profesor de literatură, va comenta cinismul de a nu se fi încercat cel puțin să se evite „apropierea de lagărele de concentrare”). Implicațiile vor fi „dezbatute” agravant în ședință: „O să-l judece organele noastre populare pentru cuvintele ce le-a zis de *bastionul socialismului* la adresa tovarășului Dobrescu...” (moneda are curs și la alt nivel, căci respingerea unui hipocoristic, *Petea*, îi atrage unui personaj din romanul citat, amenințarea că ar fi „antisovietic”).

Furnizând organelor represive „cazuri”, agenții puterii invocă articole și paragrafe hilare ale unor reglementări scrise și nescrise dintr-un lugubru cod al fricii: pe unii îi „bagă” la *crimă de partid*, altul „întră” singur la *ascuțirea luptei de clasă* și este trimis la raion, așteptările fiindu-le satisfăcute: mai întâi, acuzatul nu trebuie să se apere, adică să „umble cu *uneltiri* și cu avocat, că n-o să-i meargă”. Iar activistul judecător va stabili că „probele nu sunt din punct de vedere concludente”, desigur.

În cel de al doilea volum din *Moromeții* apare tabloul dramei țăranilor (termenul îi aparține chiar lui Marin Preda), „cu coaja lor îngroșată de straturi de experiență seculară”, care după treierat vor să-și ascundă grâul, ca totdeauna, ripostând față de „nevoia veșnică a tuturor năvălitorilor de aceleași cereale”. Un asemenea rol joacă acum chiar statul, astfel că inițialele denumirii unei întreprinderi specializate sunt alăturate într-un adevărat strigăt al disperării cu altele asemenea, contemporane, fără preocupări vane de disocieri funcționale: „Ce să mai stăm să ne mai socotim, că S.M.T., că U.T.M., că F.D.P. ... Să ne ia tot grâul, tot *acolo* ajunge”. Cu timpul, țăranii aveau să constate însă că, față de acest moment, când se mai hrăneau cu iluzia că „știu ei ce fac, treaba lor, sunt stăpâni pe târla și pământurile lor”, mai aveau multe de pierdut, chiar de li se interzisese orice mișcare, „nici până la gară nu poți să te mai duci cu o căruță că și găsești un milițian acolo care te caută sub cergă”, după cum spunea Ilie Moromete. Hăituirea țăranilor și omorârea cailor avea să ducă la aceea că tinerii nu mai știau „ce înseamnă să ai pământul tău la deal și căruța și vitele în băătăură”. Paralel, invazia însemna formula discriminatorie și a decăderii, căci țăranii sunt reduși, de cei „cu *origine sănătoasă*” și care „sunt *în problemă*” la obligația de a merge la *brigadă*, „să facă *procente*”, pentru ei perspectivele fiind acelea de a ajunge *șeful unei casmale* sau *șef de atelaj*, ca să li se poată inocula

expresia găunoasă: „Construim societatea! Jumate am și construit-o, a mai rămas jumatea ailaltă”, cum va prezenta tabloul satului Gheorghe a lui Pațac (*Marele singuratic*).

Purtătorul de cuvânt al conștiinței lucide și revoltate a scriitorului, Ilie Moromete, nu și-a pierdut numai pământul și căruța; el a trebuit demult să se retragă din *forul* pe care îl reprezenta poiana lui Iocan și mai „discută” doar cu Niculae (în contradictoriu) și cu prietenii vechi, în pridvorul casei sale, devenit o adevărată *cămară de taină*. Numai aici mai poate el să se indigneze („Adică eu să tac și tu să vorbești, rolul meu rezumându-se să te ascult pe tine?”) și să ridiculizeze interdicția maniacă (nici înainte „nu cădea... guvernul din vorbele noastre”), fără să ignore implicațiile sistemului. Întrucât acum vorbele goale îi puteau servi însă lui Vasile al Moașei, pentru acoperirea funcției („zi și tu că ai făcut și că toată lumea de la mic la mare laudă guvernul, și o să stai mulți ani în fruntea statului”), iar, pe de altă parte, renunțarea la dreptul de a opta și de a te pronunța nu este doar o formă superficială a procesului de „rinocerizare” din lehamite. Nu poți să „spui și tu ce-ți cere, că e așa și pe dincolo, și ai terminat”, când te întreabă „ce părere ai despre tovarășul Stalin?” (pronunțat „cum ar fi zis Călin”). Acesta este începutul abdicării de la atributele condiției umane, căci „îți cere pe urmă să declari că fi-tu e *dușman al poporului* și că n-ai nici în clin nici în mănecă cu uelțirile lui dușmănoase”.

În acest context, ironia nu-și mai găsea decât arareori locul („N-ajunge că plouă în Uniunea Sovietică? Ce nevoie e să mai plouă și la noi?”; *Tinerețea lui Moromete*), jocul cu subtilitățile, periculos, întrucât cuvintele și sintagmele au devenit arme cel puțin insidioase în panopia abuzului folosită la „construirea societății”. Ele îți îndepărtează prietenii („Cică sunteți uneltele mele. Adică cum *unelte*?”, căci Moromete „dădea de înțeles că se gândește la o furcă, o sapă, o greblă”) și-ți minează dreptul la judecată, vocabula fiind sistematic golită de conținut, printr-o demagogie vulgară, cinică și agresivă. Autorul, ca și personajul său principal, înregistrează începutul distrugerii satelor; nu *forțat*, doamne ferește!: „Se face un sat nou, și se distruge ăla vechi, fără să te mai întrebe nimeni dacă ăsta nou e mai bun sau mai rău ca ăla vechi... prin *liberul consimțământ*”. Pe aceeași cale au devenit instrumente ale blocării gândirii și ale fricii, *atitudine provocatoare*, *sarcină de partid*, *colectiv*, dar și *campanie agricolă* (doar e *bătălia recoltei*!) și chiar *tractor*, alături de atâtea alte șabloane și sloganuri (ultimul cuvânt de-a dreptul *divinizat*, ca unul ce trebuia să treacă „precum tăvălugul peste o întreagă civilizație țărănească”, după cum observa un personaj din *Cel mai iubit dintre pământeni*).

Reprezentând, în mod cert, chiar prin contrazicerea unei disocieri polemice de principiu față de o adevărată geografie a valorilor stilistice majore” (*Făcătorii de cuvinte*, în *Imposibila întoarcere*) un adevărat reper și pe acest plan în proza românească a mijlocului secolului nostru și fiind unul dintre acei „creatori care exprimă modul de a fi în lume a unui popor, aspirațiile și neliniștile lui” (după cum îl caracterizează Eugen Simion în *Cuvântul-înainte* la volumul *Timpul n-a mai avut răbdare*, *MARIN PREDĂ*), autorul primelor romane reflectând lucid și cu sensibilitate tragedia alienării țaranului în condițiile impunerii despotice a utopiei „socialismului” se dovedește un redutabil analist al potențelor expresive ale limbii române și un sarcastic comentator al utilizării neologismului deturnat. Ca o fatalitate, moartea, acum zece ani, a celui ce a urmărit și a ilustrat, în mod inconfundabil, resursele conotative ale cuvintelor, în toate efectele lor grave asupra vorbitorilor, rămâne, pentru mulți, asociată de semnificația unei fraze, având adresă directă, din cursul unei

convorbiri cu studenți și profesori al Universității din București după apariția romanului *Cel mai iubit dintre pământeni*, al cărui caracter politic, autocontestat formal, nu a fost deloc ignorat: „eu am ținut foarte mult la țărănime..., dar țăranii, când au ajuns la putere, au făcut atâta rău, că m-au dezamăgit”. Ce rău? Samavolnicia, în condițiile tuturor formelor totalitarismului, cum o spusese scriitorul puțin mai înainte: „De la un moment dat cei investiți cu putere încep să facă ce vor”, ducând societatea la catastrofă (*Timpul n-a mai avut răbdare...*, p. 552-553).

De câteva luni numai, aluzia transparentă și sarcasmul ne pot apărea ca o revoltă în genunchi; dar ce urmări a avut, în 1980, această atitudine pentru OMUL CETĂȚII Marin Preda?

MARIN PEDA ÎN PERSPECTIVA TEMEI „RURALE”¹

Prin volumul su de debut, din 1948, *Întâlnirea din pământuri*, Marin Preda (5.VIII.1922 – 16.V.1980) abordează ipostaze ale tematicii literaturii „rurale”, a cărei optică tradițională o va depăși în sensul analizei psihologice; de altfel, prin volumul I al romanului *Moromeții* (1955), cadrul vieții satului românesc, în general, ca formă de habitat și ca model cultural, în primul rând ca efect al unei adevărate „fronde” din punctul de vedere al opțiunii ideatice și artistice, câștigă dimensiuni nebănuite, într-o expresie lingvistică originală, rod al unei sinteze ale cărei elemente, subliniate ori numai schițate, nu au fost, după cât se poate constata, niciodată confruntate.

În articolul de față ne propunem numai o încercare de delimitare a locului distinct al lui Preda în tabloul literaturii „rurale” din România, pe baza considerării câtorva dintre principalele repere – adevărate profesii de credință scriitoricești, din deceniile 3-4, receptate concludent în planul exegezei. Vom porni de la Liviu Rebreanu, un artist a cărui literatură despre sat a însemnat pentru Marin Preda un punct de referință.

O adevărată placă turnantă în ceea ce privește discuțiile, din epoca la care ne raportăm, dar și de mai încoace, asupra tematicii rurale o constituie discursul de recepție la Academia Română al autorului romanelor *Ion* și *Răscoala*. Fără îndoială că și în avantajul propriei fresce veriste consacrate satului românesc și locuitorilor lui, Rebreanu susținea că în urma apariției și profesării ideilor liberale și democratice care au dus la emanciparea țăranului, s-a ajuns, după părerea sa, și la o mare exagerare mai ales în plan ideologic: „Mila, compătimirea și dragostea pentru țăranime au creat o imagine falsă a țăranului, o idealizare ieftină și dulceagă, departe de realitate. Pe măsură ce interesul pentru țăran creștea, s-a ajuns să nu se mai poată vorbi despre el decât în termeni hiperbolici” (subl. n.; *Lauda țăranului român*²). Fără îndoială, cei astfel ironizați trebuie căutați printre exegeții și literații exagerând tezele de factură romantică ale poporanismului, sămănătorismului și chiar ale gândirismului. Dar aceștia sunt numai „adversarii” ușor de reperat și împotriva cărora antanta noastră mutuală este facilă. Dat fiind cadrul și locul formulării respectivei luări de atitudine – un discurs de recepție la Academie –, nu ne este permis să eludăm, măcar principial, posibilitatea referirii polemice la omagieri aduse tot *aici* țăranului și, în special, satului românesc. Desigur, însă, nu față de ideile de bază, de orizont general antropologic, formulate de un Simion Mehedinți în *Caracterizarea etnografică a unui popor prin munca și uneltele sale*, în 1920 (vol. cit., p. 129-140), ci într-un dialog sui-generis cu alți membri ai înaltului for științific, în postura de director de conștiință și de gust.

Indiscutabil, Rebreanu este mai aproape de ideile teoreticianului Octavian

¹ Articolul publicat inițial: Stelian Dumistrăcel, *Marin Preda în perspectiva temei „rurale”*, „Limba română”, 1992, 4, p. 75-82.

² În volumul *Discursuri de recepție la Academia Română*, ediție îngrijită de Octav Păun și Antoneta Tănăsescu, Editura Albatros, București, 1980, p. 290.

Goga asupra țăranului și satului, care în discursul său consacrat lui George Coșbuc (1923) sublinia: „Ardealul nostru... a trăit printr-un popor de țărani”, această clasă fiind „singura rațiune de existență” a românilor „sub apăsarea guvernării intolerante de la Budapesta” și, firește, admitea și afirmația că inadapabilul nășăudean „proclamase atotputernicia satului”. Dar, autorul lui *Ion* refuza probabil opinia lui Goga că din opera lui Coșbuc, „o luminoasă monografie a satului românesc”, „s-ar putea reconstitui *psihologia unui sat în toate ipostazele ei*” (subl. n.)³. Fresca în care este surprinsă „psihologia de gloată” (G. Călinescu) a satului ardelenesc (și muntenesc!) în care-și găsesc locul indivizi trăind într-o adevărată „religie a pământului” și care, în diferite ipostaze, nu lipsesc nici din poezia lui Goga, are, de fapt, puține elemente consonante cu „monografia” coșbuciană în viziunea lui Goga. Apoi, deși nu se refuză *de plano* metafizicului (acceptând de pildă că „viața săracă nu exclude bogăția sufltească” și că săracul are nevoie de „frumosul care, transfigurând realitatea, devine izvor de speranță și mângâiere”; *Lauda țăranului...*, p. 289), Rebreanu va fi polemizat indirect cu Goga și pentru că acesta susținea că întoarcerea la țară a intelectualului însemna „a duce mai departe firul unei continuități milenare și a simți respirând în jurul tău eternitatea” (*Coșbuc*, p. 145). Care va fi fost celula socială imprimând această trăire, căci, sublinia Rebreanu, „la numai câteva zeci de kilometri de Bucureștii rivalizând în lux și risipă cu metropolele cele mai ariviste, întâlnești niște amărâte așezări cu înfățișare aproape neolitică – satele și cătunele românești” (*Lauda țăranului...*, p. 289).

Sigur însă că prin astfel de amare reflecții sunt adnotate idei din discursul de recepție al lui Lucian Blaga (*Elogiul satului românesc*, 1937), cum ar fi „metafizica satului”, „adăpostită în inimile care bat sub acoperișurile de paie și oglindită în fețele bântuite de soartă, dar cu ochii atârnați de cer”. Căci Blaga vede, pe de o parte, „satul așezat înadins în jurul bisericii și al cimitirului, adică în jurul lui Dumnezeu și al morților”, iar, din alt punct de vedere, „situat în centrul existenței” și prelungit „prin geografia sa, de-a dreptul în mitologie și în metafizică”, încât „fiecare sat, care se respectă ca atare, există pentru sine în centrul unei lumi”⁴.

Ne-am oprit, destul de fugar, asupra unor atare opinii, în fond „sentimentale”, și asupra contestării lor, din cauză că ambele atitudini au provocat, peste timp, replicile câtorva mari scriitori contemporani. Astfel, direct sau indirect, în dialog cu Rebreanu va intra Ana Blandiana; căci dacă autorul lui *Ion* scria că „destinul pământului care ne-a născut și ne-a crescut a trebuit să comande și destinul dezvoltării neamului nostru”, impunându-ne, veacuri de-a rândul, „o existență aproape vegetală” (subl. n.), o existență de chinuri și umilinți pe care numai țăranul o putea îndura” (*Lauda țăranului...*, p. 284-285), Blandiana găsește o confirmare a acestei determinări („Eu cred că suntem un popor vegetal”) în declinul civic, ilustrat la scara întregului popor, în anii totalitarismului, prin absența manifestării revoltei („Cine a văzut vreodată / Un copac revoltându-se?”), plantele-inși fiind condamnate bolilor, nebuliei, închisorii, dar „ferite (sau poate private)” doar de alternativa... fugii! (am citat din poemele *Eu cred* și *Delimitări*, publicate în anul 1984!)⁵.

S-ar putea observa că, în general, până la cel de al doilea război mondial,

³ *Coșbuc*, în *vol. cit.*, p. 143, 144, 149, 150, 152.

⁴ *Elogiul satului românesc*, loc. cit., p. 252, 257. Cf. și *Despre permanența preistoriei*; „Saeculum”, I, 1943, nr. 5, p. 3-17.

⁵ În „Amfiteatru”, XVIII, nr. 12 (228), decembrie 1984, p. 10.

disputele despre sat și țărani, la nivelul unor profesii de credință, în cercurile academice au fost amorsate în primul rând de mari scriitori transilvăneni (este deosebit de pertinentă mutația de la elogiul *satului* către lauda *țăranelui*) și, fără îndoială, viziunea acestora asupra temelor abordate s-a resimțit de reprezentări caracteristice mediului rural al provinciilor de peste munți. Mai aproape de noi, ca o trăsătură aparte, se poate constata că problematica vieții satești, a așezărilor și locuitorilor acestora, a fost reluată de exponenți ai acelor sate de care vorbea Rebreanu, „cu înfățișare aproape neolitică”, repuse în toate drepturile în ceea ce privește calitatea de depozitare a specificității etnice, a valorilor etice și spirituale; ne referim la Marin Sorescu, care prin ciclul de poeme de factură modernă *La Lilieci* (patru volume publicate între 1973 – 1988) a realizat și o inimaginabilă aprioric monografie cu repere de antropologie și de sociologie generală, dar mai ales la Marin Preda.

Dacă Blaga s-a preocupat în mod constant de sat și de țărani din perspectiva unei problematice general umane, filosofică și antropologică, iar replica lui Rebreanu este, în fond, marcată limitativ de implicațiile literare ale temei „rurale”, „valahii” contemporani reanalizează totul din ambele puncte de vedere. Preda, de exemplu, contestă de la debut întreaga literatură „rurală”, proiectând (în 1948) un roman ai cărui eroi sunt nici „simpli”, nici „telurici”, nici „hâtri”, nici „proști” și care „nu sunt stăpâniți de glasuri mistice («glasul pământului», «glasul iubirii» – Rebreanu)”, iar mai târziu va scrie că, la întrebarea „ce este omul?”, „nu găsim ușor un răspuns în opera tăcută a lui Rebreanu”⁶, iar mai târziu va scrie întipărit în memorie printr-un sentiment de neaderență. „Nu așa arată țăranul român cum l-a descris el, îmi ziceam. Nici țăranca română” (într-un interviu realizat de Sînziana Pop, din 1974; *ibidem*, p. 509, 529). La fel de dure sunt ripostele prozatorului față de filosoful ce-l considerase „scitul de dincolo de munți” (*ibidem*, p. 552), Preda declarându-se cunoscător al lumii țăărănești „dinlăuntrul acestei lumi și nu dinafară, sau trăind sub *zariștea cosmică*” (*ibidem*, p. 543; subl. n.), și apărându-și vehement clasa. Astfel, afirmației lui Blaga după care „conștiința de a fi o lume pentru sine a dat satului românesc în cursul multor secole foarte mișcate acea trăire fără pereche de a boicota istoria, dacă nu altfel, cel puțin cu imperturbabila sa indiferență” (*Elogiul satului...*, p. 258), transpusă în termenii unei conversații („am cunoscut odată un gânditor care mi-a spus următoarele: badea Gheorghe a boicotat totdeauna istoria”), Marin Preda îi răspunde caustic: „Să presupunem că există un astfel de badea Gheorghe. E nevoie doar să presupunem, pentru că, în realitate, unde a boicotat badea Gheorghe istoria: La Rovine? La Podul-Înalt? La Călugăreni? La Plevna? În Munții Tatra?”⁷.

Înainte de a ne referi la rezultatele opțiunii lui Preda în ceea ce privește problematica acestei lumi, o apreciere, chiar sumară, a temei rurale din punctul de vedere al criticii ideilor literare se impune cu necesitate. Pentru a defini specificul acestui segment al literaturii române, o *dominantă* poate fi desprinsă pornind de la câteva observații ale lui G. Călinescu vizându-i pe scriitorii munteni, „balcanici”, spre deosebire de unii moldoveni și ardeleni, „ideologi pătimași” în direcția drepturilor țăranimii. Dar, ținând seama de aprecierea lui Călinescu, după care printre scriitorii

⁶ Cf. o scrisoare către Eugen Jebeleanu, în vol. *Timpul n-a mai avut răbdare: MARIN PREDA*, Editura Cartea Românească, București, 1981, p. 41.

⁷ Vezi *Fatalitatea relației*, în vol. *Imposibila întoarcere*, Editura Cartea Românească, București, 1971, p. 21.

munteni poate fi distins un grup având mentalitatea și sensibilitatea „tagmei balcanicilor”, raportabili la un model Anton Pann, „plini de nervozitatea emoției, dar incapabili de a o ține, spulberând-o repede cu mășcări și bufonerii, ascuțiți la inteligență, plebei dar pitorești în expresie” (printre exponenți Caragiale, Minulescu, Barbu, Arghezi), dat fiind că aceștia amestecă „folclorul sătesc cu tradiția mahalagească într-o producție plină de mirosuri grele și de arome”⁸, tabloul poate fi întregit prin considerarea unor scriitori munteni din „mișcarea dialectală” (avându-i într-o măsură ca „prototipi” pe Caragiale și Arghezi). Acești scriitori, ce reflectă ipostaze ale procesului de modernizare a satelor din jurul Bucureștilor și printre care se află Damian Stănoiu, Nicolae Crevedia sau un Ion Iovescu, se înscriu într-o direcție „folcloristică”, iar în operele lor „dăm de o mixtură ce convine numai efectelor comice”, ultimul încercând „să facă operă de savoare lingvistică, risipind ideea în snoave și proverbe” (*ibidem*, p. 929, 930, 934).

Revenind la clasificarea citată anterior a lui Călinescu, alături de preocupările grave ale „ideologilor”, să reținem, pentru contrast, caracterizarea stilului autorului romanelor *Ion* și *Răscoala*: „Frazele, considerate singure, sunt incolore ca apa de mare ținută în palmă, câteva sute de pagini au tonalitatea neagră-verde și urletul mării” (*ibid.*, 734)

În ceea ce-l privește pe Marin Preda debutant abordând tema rurală, în afară de faptul că trebuie să ni-l închipuim ca un cunoscător al literaturii tuturor scriitorilor amintiți, deși se va referi numai la Rebreanu, judecat cel puțin ironic (raportarea la ceilalți prozatori nu trebuie deloc luată ca o impietate, Stănoiu și Iovescu fiind citați cu... pasiune și în anii '50, cu atât mai mult cu cât erau interziși!), îl știm și ca pe un cititor al lui Călinescu. După cum mărturisește Preda însuși, în 1942, cu banii câștigați lucrând pe un șantier de lângă București, își cumpărase proaspăta *Istorie a literaturii române*, carte pe care apoi este nevoit să o vândă, ultima, din cauza condițiilor existenței precare⁹. În 1972, când Florin Mugur înregistra confesiunile publicate în volumul *Convorbiri cu Marin Preda*, în camera de lucru a scriitorului, „pe un colț al mesei se aflau legate în piele, «Istoria literaturii române» de G. Călinescu, «Craii de Curtea-Veche» și câteva albume de pictură”¹⁰. Mai mult, în romanul *Cel mai iubit dintre pământeni*, Preda se referă direct la problema „balcanismului” (vol. I, II, cap. VII; V, cap. IV, XIV), o dată chiar parafrazându-l, se pare, pe Călinescu: „Așa suntem noi românii, chiar și ardelenii, nu suportăm multă vreme tensiunea unei discuții și o dăm pe anecdote” (vol. I, III, cap. XIV).

Iată, așadar, că în afara datelor personale, excepționale, scriitorul a avut, în Călinescu cel puțin, un „îndreptar” teoretic și o judecată infailibilă privind mijloacele și impresia, în planul artei a diferitelor ipostaze ale literaturii *cu* și *despre* țărani. Or, Preda poate fi raportat la „balcanici” ca un rafinat artist al cuvântului, urmărind savoarea limbii vorbite, oralitatea în autenticitatea limbajului țărănesc, ca un scriitor cu vocația înscenării ce fructifică umorul (Pann aflându-se printre constituențele matricei stilistice a debutului¹¹) și care-și concepe sau își caracterizează personajele

⁸ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a doua, revăzută și adăugită... de Al. Piru, Editura Minerva, București, 1982, p. 814.

⁹ *Viața ca o pradă*, ediția a doua, Editura Cartea românească, București, 1979, p. 255, 273.

¹⁰ Florin Mugur, *Convorbiri cu Marin Preda*, Editura Albatros, București, 1979, p. 52.

¹¹ Cf. Stelian Dumitrăcel, *Pretexte antonpannești la Marin Preda: „O adunare liniștită”*; „Anuar de lingvistică și istorie literară”, t. XXIX, 1983-1984, V. Istorie literară, p. 93-106.

conform unei *forma mentis* exprimate în perspectivă paremiologică și prin culoarea idiomatică a vorbirii, trăsături prin care personajele respective se întâlnesc cu însuși creatorul lor¹². Dar trăsăturile artei și ale expresiei lingvistice proprii familiei scriitorilor „balcanici” identificabile la Marin Preda trebuie considerate prin abordarea temelor potrivit cu viziunea și temperamentul „ruralilor”: tipul de inteligență și de sensibilitate al primilor, manifestate în creația pe teme ce făcuseră apanajul „pătimașilor ideologi rurali”, a avut ca rezultat o sinteză, pe fondul unei înfrigerate și profunde clarificări, cu explozii și reînnoite acumulări polemice în legătură cu destinul unei clase, ale cărei mărturii le constituie eseistica scriitorului¹³.

Atitudinea critică a lui Preda față de literatura în care avea să intre triumfal prin volumul I din *Moromeții* se afirmă, în planul artei, prin surprinderea complexă a manifestărilor ce ordonează comportamentul membrilor colectivității rurale, ca „model cultural”, confruntată cu problematica păstrării statutului social și a structurii familiei „patriarhale”, grav afectate între cele două războaie mondiale de mirajul pe care-l exercită orașul asupra celor disprețuiți că nu au răbdarea „să înceapă viața de la lingură” (o temă de interes deosebit a Școlii Sociologice de la București¹⁴). Satul teleormănean, o zonă de întâlnire între agricultorii câmpiei și „mocanii” de la munte, în drumurile lor spre „baltă”¹⁵, este urmărit din faza crepusculului tipului tradițional (dar având drept produs, pe plan spiritual, țăranul ce gândește), până în aceea a începutului distrugerii, în numele „noului”, a vechilor așezări și a alienării țăranului, în condițiile impunerii despotice a utopiei pernicioase a „socialismului”, Preda fiind autorul primelor romane (vezi mai ales volumul al doilea din *Moromeții*, 1967) ce reflectă lucid și cu sensibilitate gravă această tragedie, raportată la semnificații originare și la valorile etnoculturale ce au modelat lumea rurală, într-un dialog *sui-generis*, de data aceasta neștiut, cu Lucian Blaga.

Publicarea, recentă, a romanului „de sertar” *Luntrea lui Caron* ne arată că încă din anii 1951-1958, Blaga făcuse, și el, crochiul începuturilor decăderii satului din drepturile sale, pe fondul disoluției generale urmând „ultimei invazii asiatice”. În anii ’50, „satul minunilor”, cuib al eresurilor care „își au începutul departe, departe, în preistorie», se degradează pe toate planurile, minat de „cotele istovitoare”, ce „reduc la minim agoniseala, pentru care pământul s-a căznit mai mult decât gospodarul”, de efectele dirijate ale diferitelor „situații inexorabile”, create de regimul comunist, ce au „putere de legi fizice, pe cale de a ne desființa, pur și simplu, substanța etnică”, toate prefigurând dezastrul final: „Măine va fi totul la pământ sau ras ca și cum n-ar fi fost

¹² Id., *Moromeții: momentul psihologic al parimiei și statutul personajelor*, în vol. *Profesorul Gavril Istrate la 70 de ani*, Centrul de multiplicare al Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1984, p. 151 ș.a.

¹³ Vezi *Iată țăranul!*, *Societatea agrară și umanismul, Câți oameni ne vor hrăni, Imposibila întoarcere*, în volumul purtând ultimul dintre titlurile citate.

¹⁴ De altfel, Preda a fost angajat temporar la Institutul Central de Statistică, ce a continuat activitatea «Serviciului Social» al lui D. Gusti, lucrând „jos, la mașini”, despre care își amintește că arătau ca niște «trioare» (*Viața ca o pradă*, p. 268, 288-290); erau mașinile *Hollerith*, operând cu fișe-sinteze ce puteau fi transcrise pe cartele perforate, cf. Henri H. Stahl, *Amintiri și gânduri din vechea Școală a „monografiilor sociologice”*, Editura Minerva, București, 1981, p. 403-408.

¹⁵ Stelian Dumitrăcel, *Oameni și locuri la Marin Preda*; „România literară”, XV, nr. 20, 13.V.1982, p. 8.

vreodată”¹⁶.

Trebuie să reținem că tema *pământului* a stat mereu în primul plan al atenției autorului *Moromeților* prin atașamentul funciar al scriitorului pentru țăranii din mijlocul cărora a ieșit și a căror viață și al căror destin aveau să-l preocupe constant, pornind de la convingerea, exprimată fără a ocoli „solemnul”, că „dreptul cel mai sfânt din lume e dreptul la pământul pe care tu însuși ești hotărât să-l muncești, și jertfa cea mai sfântă e sângele pe care îl verși pentru acest pământ”¹⁷. Iar sentimentele din care au izvorât aceste convingeri le găsim în trăirile înfățișate discret, dar cu forța indestructibilă a unor legături ancestrale, într-un cadru cosmic devenit familiar, ca în tabloul antologic al secerișului din anii în care amenințarea depozitării de pământ era deja pusă în practică. Familia se trezește în puterea nopții: „Era noapte plină, nici vorbă de apropierea zorilor, stelele nu se răsuciseră în felul în care se văd ele când începe să se albească de ziuă, să fi fost la unul sau două ceasuri după miezul nopții”. După ce-și pregătesc căruța și după un „Dă, doamne, vreme bună”, secerătorii pornesc pe câmp, având satisfacția de a nu fi fost întrecuți de consăteni: „Se grăbiseră bine, nimeni nu ieșea încă de prin curți...”. Tabloul evocă cufundarea în peisaj, elementele microcosmosului fiind receptate cu gravitate: „În spatele lor se putea în sfârșit ghici răsăritul, stelele luceau mai tare, cerul începea să se albăstrească pe o întindere care cuprindea o jumătate din el, în timp ce cealaltă dormea încă în negura groasă”.

Gesturile personajelor le trădează frământarea sufletească, care izbucnește în cuvinte de obidă, ce continuă solilocviile și dialogurile permanente, de pildă asupra ipocriziei agresive a aplicării preceptelor „socialiste” ale regimului comunist: „De la bogat ia tot, iar săracului nu-i dă nimic...” – „Asta ce mai e?”... „Păi acesta e socialismul vostru! Fiindcă noi ne ducem acum să secerăm... dar nu mai e rodul muncii noastre al nostru, și nici să zici că ni-l ia și îl dă ăluia care n-are. Înțelegeți dumneata?”. Acum, după trecerea a doisprezece ani de la moartea lui Marin Preda, să ne amintim de emoția cu care privea pământul și lanurile de grâu acest aparent deloc liric scriitor, înfățișând miracolul ivirii soarelui, moment anunțat în stil moromețian, prin strigătul de alarmă „Păzea!”: „Într-adevăr, la răsărit norii se dăduseră la o parte și la marginea orizontului apăruse buza roșie a discului solar. Deodată întreaga lume se schimbă, peste întinderea de spice începu să joace o pulbere care era când aurie, când albicioasă, amestecată cu reflexe albastre și verzi, când strălucitoare de roua pulverizată parcă și în aer, nu numai peste spice și porumburi, de mâinile invizibile ale dimineții. Soarele ieșea implacabil și triumfător punând astfel capăt acestei ore nesigure de pe pământ, când nu e nici noapte, nici zi și găsimu-i pe oameni gata aplecați la rădăcina spicelor, celebrând, pe lângă un vechi blestem, țâșnirea de foc a razelor lui» (*Moromeții*, II, partea a III-a, cap. I).

În timpul nesigur pe care îl trăim, când în viața noastră nu mai e *noapte*, dar încă nici *zi*, când ar fi împlinit 70 de ani scriitorul a cărei imensă lipsă dintre noi un critic literar o sublinia exclamând „câtă nevoie am fi avut acum de el”, suntem obligați moral să ne punem întrebarea ce a însemnat și ce înseamnă Marin Preda pentru noi toți. Și-i lăsăm să răspundă pe câțiva dintre confracții săi, scriitori care, în mai 1990, au meditat asupra temei ce ne preocupă: „Dacă la vremea aceea (în deceniul al

¹⁶ Lucian Blaga, *Luntrea lui Caron*, ediție îngrijită și stabilire text: Dorli Blaga și Mircea Vasilescu; notă asupra ediției, Dorli Blaga; postfață, Mircea Vasilescu; Humanitas, București, 1990, p. 297, 302, 306, 310, 466.

¹⁷ Pagini inedite din Marin Preda, în „Cronica”, Iași, XXV, nr. 19 (1209), 11.V. 1990, p. 7.

optulea) era o cât de mică rază de opoziție într-un organism, acela era Consiliul Uniunii Scriitorilor, unde șeful nostru, al opozanților, a fost, cât a trăit, Marin Preda”, spunea Mihai Ursachi¹⁸. Căci, după cum aprecia Mircea Iorgulescu, Preda „devenise un simbol moral și, implicit, unul politic: simbolul rezistenței intelectualilor, prin operă și prin gesturi publice asumate, față de un regim ce nu mai îngăduia nicio iluzie... opera lui... poartă rănila traversării unei istorii întunecate, însă aceste răni sunt prețul unei victorii”¹⁹. Și, în zilele în care Marin Preda și-ar fi putut sărbători o frumoasă și, desigur, răscolitoare aniversare, în *zorii* ce se împletesc și cu speranțe, îl simțim pe marele scriitor alături de noi și de viitor, întrucât, după cum scria Valeriu Cristea, „pentru a înțelege prin ce am trecut în ultima jumătate de veac, mișcarea legionară, războiul, dictaturile, colectivizarea forțată etc., pentru a ne înțelege corect istoria, cărțile lui Marin Preda ne sunt și ne vor fi absolut necesare”²⁰.

Dar, cu toată încrederea în destinul lui Marin Preda, ce nu poate fi umbrit nici de sufocarea cu care îl amenință luarea în posesie de către unii, în folos propriu, și cu atât mai puțin de agresivitatea contestatară a altora, să nu ne lăsăm copleșiți și, astfel, limitați de politic și social, de vicisitudinile timpului ce, într-adevăr, din nou, nu mai are răbdare, și să nu uităm a-l considera pe marele artist, care, după cum scria Nichita Stănescu, „a avut încă o dată curajul limbii române” și a dovedit că „bizuința intelectuală a țării noastre rezidă din țărani”. Artist în amintirea căruia poetul ce se considera „învingător de profesie”, dar care a afirmat *dreptul la timp*, scria profetic: „În rest, cărțile lui și apoi numai și numai tăcere. Amin!”. Cărți a căror *temă* fusese proiectată tot de Nichita Stănescu într-o cosmoviziune: „*Ce s-a întâmplat după îngroparea ciobanului Mioriței și ce au cântat fluierile de la căpătâiul lui*”²¹.

¹⁸ cf. interviul publicat sub titlul „Șeful nostru, al opozanților, a fost MARIN PREDA”; „Epoca”, II, nr. 26, 14.VI.1990, p. 10.

¹⁹ *Despre Marin Preda*; «22», I, nr. 56, 14. VI.1990, p. 10.

²⁰ *Câtă nevoie am fi avut acum de el...*; „România literară”, XXIII, nr. 19, 10.V.1990, p. 5.

²¹ Nichita Stănescu, texte din anii 1973 și 1981, publicate sub titlul *Marin Preda – scriitor european*, în vol. *Timpul n-a mai avut răbdare...* p. 82-84.

MARIN PEDA DINSPRE RETORICĂ¹

Lucrând la o analiză asupra modificării enunțului aparținând „discursului repetat” în textul jurnalistic și în cel literar, am dat, chiar la începutul lunii august, când (în ziua de 5) de la nașterea lui Marin Preda s-au împlinit 80 de ani, peste fișe cu extrase din proza moromețiană.

Proiectul în lucru pornește de la o observație aparent surprinzătoare. Anume, că în domeniul exprimării *emotive* (practicată de slujitorii genurilor la care ne-am referit), nimic nu s-a schimbat de la constatări pe care, în primul secol al erei noastre, le-a făcut Marcus Fabius Quintilianus, în *Institutio oratoria*. Ne referim doar la două *paragrafe din capitolul V al primei Cărți* a operei citate, unde în discuție sunt „solecisme”, cele care aveau să fie preluate în neoretică (în special de Grupul μ de la Liège) sub numele de „quadripartita ratio”.

Rezumând, cele patru reguli sunt *detractio* (suprimarea), *adiectio* (adăugarea), *immutatio* (substituirea) și *transmutatio* (permutarea), iar exemplele din Preda pentru capitolul nostru privind „suprimarea” ilustrează modalități deosebite în destructurarea elementelor „discursului repetat” pe care îl reprezintă enunțurile paremiologice. Înainte de a comenta câteva mostre de destructurare la autorul în discuție, trebuie să atragem atenția asupra faptului că, la fel ca și în cazul „substituirii”, regula (nescrisă și nici formulată până astăzi) este *păstrarea unui context minim de relevanță*, variabil de la caz la caz, în funcție de tratarea formulei canonice, inițiale. Aceasta poate suferi, obișnuit, o elipsă (de tipul „vorba dulce...” sau „fă-te frate cu dracul...”), dar inventivitatea scriitorului poate găsi și alte soluții.

Marin Preda, un scriitor ce consideră o epistemologie sui-generis privind utilizarea parimiei, atât ca formulare, cât și din perspectiva statutului personajului, poate fi urmărit în adevărate studii de caz. De exemplu, în volumul I din romanul *Moromeții* (partea I, cap. XIII), personajul principal se întreabă, la un moment dat, cum *devine* „să nu-i placă cuiva băutura”, o „vorba subțire” lăsată aici în suspensie și nesesizată de exegeții, numeroși, ai limbii și stilului prozatorului; este vorba de evocarea primei părți a unei zicături, al cărei ansamblu va fi livrat cititorului abia în volumul al doilea al romanului: „Moromete spuse cu regret: – Mie nu-mi place băutura. – Ei zău? – Nu-mi place băutura, ca pisicii untura” (partea a V-a, cap. III).

În aceeași viziune de contestare a clișeului, în cazul parimiei o înțelepciune de împrumut sub protecția căreia scriitorul nu vrea să se pună, formula canonică poate suferi o succesiune de suprimări în corpul discursului. Rezultă, de fapt, o largă distribuție în context a componentelor, prin integrarea într-un enunț ce se supune

¹ Articolul publicat inițial: Stelian Dumistrăcel, *Marin Preda dinspre retorică*, „Convorbiri literare”, CXXXVI, 2002, nr. 8, 125-126. Același articol a fost republicat, în același an, în revista „Semn” de la Bălți: Stelian Dumistrăcel, *Marin Preda dinspre retorică*, „Semn” (Bălți), V, nr. 4, 2002, p. 36-37; o versiune cu minime îmbunătățiri a fost publicată zece ani mai târziu cu titlul *Marin Preda: retorică empirică și riscuri ale celebrității*, în „Cronica veche”, nr. 7-8 (18-19), iulie-august 2012.

„tehnicii libere” a discursului (după Coșeriu, *Limba funcțională*), adică vorbirii cu asocierea personală a elementelor limbii. Iată mostra de virtuozitate a acestei abordări, căreia îi este supusă formula uzuală de comparație „a se uita ca vițelul la poarta nouă”. Este vorba de descrierea construirii unei porți *noi* la curtea casei familiei Moromete (operație la care asistă mai mulți consăteni):

„– Gata *poarta*, Moromete, zise Cocoșilă uitându-se la Paraschiv, care bătea ultimul cui.

Moromete se uită gânditor la Paraschiv. După câteva clipe de tăcere își lăsă fruntea între genunchii desfăcuți și se îndoi.

– Nu e gata! spuse el. Mai trebuie *un vițel care să se uite la ea!* Ceilalți au înțeles că au stat destul și se ridicară să plece” (*Moromeții*, I, partea a II-a, cap. X, subl. n.)

În treacăt, trebuie să observăm că același enunț a constituit o provocare și pentru Mircea Daneliuc; și acestuia îi sunt necesare doar câteva cuvinte spre a trimite la forma canonică: „Papacioc *se uita* la mine *ca vițelul* și eu mă aflu în *poarta Studioului*” [cinematografic Buftea] (*Pisica ruptă*, Editura „Univers”, București, 1997, p. 5; pentru a nu se ignora intenția, scriitorul insistă: Papacioc se uită „bovin” și face o mutră „calamitată”).

Să zicem că, până la urmă, nu poate apărea ca surprinzător faptul că la Marin Preda, ca și la alți scriitori ce au trăit realmente într-o lume subtilă a cuvintelor, putem găsi rafinamente ale „figurilor de construcție” sintetizate de Quintilian, a cărui operă avea în spate măcar cinci secole de retorică greacă și latină. Ceea ce impresionează la prozatorul născut la Siliștea-Gumești, fără înalte studii de specialitate, este siguranța detectării, pe cont propriu, a elementelor de stil care constituie câștiguri „tehnice” de cea mai înaltă clasă pe tărâmul artei antice a impresionării și convingerii. Confruntându-l cu Retorica putem oferi o probă de virtuozitate recomandată de Aristotel dar căreia nu i-au răspuns exemplar nici scriitorii cultivați. Și Rebreanu, și Călinescu – romancierul, dintre literații pe care Marin Preda i-a apreciat (chiar prin „neaderență”), aplică regula corelării epilogului cu începutul narațiunii (să ne amintim și de *Ion* sau de *Enigma Otiliei*, prin tabloul cu șoseaua ce intră și, respectiv, iese din zona satului Pripas, în primul caz cu strada Antim și casa lui Moș Costache în al doilea. La ambii, imaginea, complexă, are nevoie, spre conturarea ideii, de câteva fraze, deși lui Călinescu nu-i prea era străin nimic din poetica clasică, iar în liceele din fostul Imperiu Austro-Ungar, în tradiția vechiului învățământ, se studia retorica.)

Dar autorul „artei monologului” cerea ca, pe lângă reluarea ideii din exordiu, prin ultimele cuvinte ale acestuia, partea de încheiere a unui discurs, perorația, să fie formată din propoziții simple, juxtapuse, așadar lipsită chiar de conjuncții, pentru ca impactul să fie puternic. Este ușor să recunoaștem aceste exigențe comparând exordiu și perorația din primul volum al romanului *Moromeții*; textele au devenit, de mult, unele prin care sunt recunoscute o viziune și un stil: „În Câmpia Dunării, cu câțiva ani înaintea celui de-al doilea război mondial, se pare că timpul era foarte răbdător cu oamenii; viața se scurgea aci fără conflicte mari”.

*

„Peste trei ani izbucnea cel de-al doilea război mondial: timpul nu mai avea răbdare”.

S-a spus, în 1980, că ultima propoziție a fost premonitoare.

„MAI ÎNGHEȚAT DECÂT GERUL”. SUNETE ȘI SONORITĂȚI ALE VORBIRII LA MARIN PREDĂ²

Amintindu-ne, la fiecare început de august, de un mare scriitor, despre care Nichita Stănescu, în 1973, nota „îmi pare că greul cuvântului lui Marin Preda este greul pământului”, am luat romanul *Moromeții* drept spațiu pragmatico-discursiv de referință pentru compararea resurselor generale de care dispune limba pentru a caracteriza tonalitățile vorbirii, *paraverbalul*, cu efectele căutărilor și cu reușitele, în aceeași direcție, ale prozatorului teleormănean.

Căci acesta, inițiindu-se în misterele literaturii, mărturisea, în *Viața ca o pradă*, că „singurul lucru care mă făcea să rămân mut de fascinație era cuvântul rostit de oameni” – un motiv de a confrunta provocarea cu epitele calificând vorbirea personajelor sale.

În funcție de fire, de interlocutor, de statutul sociocultural și de momentul psihologic al situației de comunicare, acestea pot numai *șopti* (Ilie Moromete, Nilă, dar, uneori, „cu o blândețe amenințătoare” – primul, sau „gros și amenințător” – Paraschiv), sau *murmura* („câzând pe gânduri”, eventual „speriat” – Ilie; „uimită” – Catrina; „cu glas liniștit” – Birică).

Numeroase sinonime se adună în aceeași zonă, a manifestării reținute, a tonalității minore: abia *gângăvește* neajutoratul Nilă, sau Niculaie (protestând); dar acesta și *îngână* (cu glas „îndurerat”), trăsătură articulatorie atribuită și altor personaje. De exemplu, chiar lui Ilie Moromete, când caută să-i distragă atenția agentului fiscal („Mai dă-mi, mă, o țigare!”), când își povățuiește fiii (fără mare nădejde că va fi ascultat), sau când meditează cu glas tare la ce câștig s-ar putea aștepta de pe urma oilor („păi îmi dă el patru mii de lei?”), ba chiar atunci când, dormind spate în spate pe prispă, vrea să-l potolească pe un Niculaie neliniștit de soarta ce-l așteaptă (când tonul se schimbă, el îngânând „răgușit și furios”).

Absența apetitului și a performanței elocutionale, dar și neîncrederea într-o eventuală replică este atribuită prin verbele a *bolborosi* (Tudor Bălosu, fierarul Iocan, Catrina, muștrătoare la adresa soțului), a *bombăni* („nedumerit” sau „furios” – Nilă), a *îngăima* („moale, lipsit de chef” – Paraschiv sau a *mormăi* (același „cu buzele lui împletite” și „ca un urs”; Achim: „disprețuitor”, Nilă: „nepăsător”; Moromete: „sâcâit”).

Obida, neputința și furia aduc sonorități aparte, prin valențele onomatopeice ale verbelor a *mârâi* (caracterizând „disputa” dintre Anghelina și bărbatul ei) și a *scrâșni*, urmărind fie lehamitea lui Niculae de a mânca brânză (doar ca răsplată pentru a paște oile, ocupație domestică estivală ce-l amenință cu repetenția, la școală), fie năduful lui Vatică, pe când lovește un cal (subliniindu-și cuvintele de neîncredere față de promisiunea lui taică-său că va avea grijă să nu-l mai poarte în zdrențe), dar, mai ales, autoritatea momentană asumată de Achim într-o situație sau alta, respectiv

² Articolul publicat inițial: Stelian Dumistrăcel, „Mai înghețat decât gerul”. *Sunete și sonorități ale vorbirii la Marin Preda*, în „Dacia literară” (serie nouă), XXIV, 2013, nr. 7-8, p. 106-108.

punând în valoare postura de comandant de companie a învățătorului Toderici, muștrulundu-i pe „premilitari”.

Nu lipsește nici transferul dinspre manifestările *sonore* ale lumii animalelor: „smuls din odihna adâncă în care zăcea”, Nilă „*mugește* chinuit”; Niculaie, când mai vrea lapte, „miorlăie”, iar Ilinca „se miorlăie”, invocând sprijinul patern într-o împrejurare când fratele mai mic se obrăznicește față de ea.

Deosebit de bogată și de nuanțată se dovedește gama sunetelor și a sonorităților surprinzând tonalitatea, amplitudinea dar, în special, conotația *glasului*: de la cele ce concură la șarjarea comportamentelor prea puțin comunicative prezentate anterior („răgușit”, „gros”, „aprins”, „ascuțit”, „înțepat”, „sumbru”, „rece”, „tăios”, „mai înghețat decât gerul”, „îndesat și amenințător”, „turbure”, „însăpăimântat”), la caracterizările ce umanizează: „schimbat”, „șoptit”, „scăzut”, „liniștit și încet”, „copilăros”, „lung”, (care jelește), „odihnitor”, „încrezător”, „obișnuit, nici supărat, nici vesel”, „moale, parcă vinovat”, „legănat și domol, de munteancă” (iată și variabila *diatopică*!) etc.

Neobișnuitul, surprins prin determinări a căror noimă rămâne să fie descifrată contextual de cititor („cu totul deosebit”, „ciudat”, „tainic”), apare însă frecvent analizat cu rafinament de autor: glasul liniștit al lui Ilie Moromete poate suna și „cu fire de amenințare” (și poate „înfiora”); Paraschiv poate vorbi și „miorlăit” când încearcă să imite „glasul fățarnic al fratelui său mai mic”; glasul ciudat al lui Achim ascunde „ceva tainic și cumplit”.

Vibrarea coardelor vocale și rezonanța canalului fonator pot transmite multe: răspunzându-i lui Niculaie, Catrina Moromete are un glas „îndepărtat și îmbulzit de alte gânduri”; urmărind să fie cooperant, Achim își potrivește glasul după al mamei, „adică cinstit și înțelegător”; unsă la inimă de neplăcerile pe care le-a provocat familiei Moromete, intriganta Guica vorbește cu glasul „înecat de curiozitate și plăcere” („și el ce zicea?!... Alea ce zicea, puturoasele-alea? Mă-sa, mă-sa ce zicea?”).

Apoi, vocea are uneori o „blândețe suspectă”, poate fi plină „de mirare și spaimă”, din ea pot „răzbate câteva urme de interes”, „necazul și durerea” sau satisfacția fudulă: „un glas din care se vedea că îi făcea mare plăcere că nu *obișnuiește*” – Victor Bălosu, care nu bea țuică de dimineață.

Ca de obicei, performerul este Moromete; mirosind obediența contextuală a semnatarului unui articol de ziar pe care-l citește în vestita poiană a lui Iocan, el poate să-l ironizeze implicit, doar „rotunjind micios” anumite cuvinte.

La un scriitor considerat, simplist, „un realist dur”, surprinderea subtilă a brutalității și dezagreabilului, dar și a notelor reticenței și ale duioșiei, se dovedește încă un efect, în planul artei, al sintezei pe care o constituie opera lui Preda între opțiunile „pătimașilor ideologi” rurali (de tip Rebreanu) și resursele pitoreștilor scriitori de umor (și umoare) balcanic(ă). Iar „inventarul” este comparabil cu bogatele florilegii de sub cuvintele-titlu *glas* și, respectiv, *voce*, din tezaurul Academiei (DA și DLR), cuprinzând citate din limbaje funcționale diverse ale limbii române.

Rafinamentul în denumirea actului vorbirii sau articulării sunurilor și acuitatea perceperii polifoniei glasului fac din autorul *Moromeților* un artist a cărui proză ne evocă rezonanțe concurând muzica: chiar numai caracterizările selectate în rândurile de mai sus ne pot trimite la îndrăzneli ale lui Francis Poulenc din *La Voix humaine*.

Recenzii

Doina Cmeciu, *Glosar englez-român de termeni și nume biblice. Semnificații în discursul literar*, Bacău, ROVIMED, 2022, 614 p.

După o primă ediție în limba engleză, care a trecut neobservată din cauza pandemiei (*An English-Romanian Glossary of Biblical Names and Terms. Meanings in Literary Discourse*, 2020), Doina Cmeciu revine cu o versiune revizuită și adăugită, în limba română, care beneficiază de un Cuvânt-înainte și de o consistentă Addenda semnate de Nicolae Nicolescu.

Glosar englez-român de termeni și nume biblice. Semnificații în discursul literar (Bacău, Rovimed Publishers, 2022) este mai mult decât un glosar, fiindcă finalitatea demersului nu o constituie inventarierea unor lexeme relevante din *Biblie*, ci înscrierea lor într-un context mai larg de semnificații, care pleacă de la explicații de natură etimologică, lingvistică, semiotică și chiar teologică, dar creează deschideri către stilistică, hermeneutică și, nu în ultimul rând, critică literară. Cele aproape 500 de pagini care includ termeni biblici articulează, în fond, un sistem inter- și transdisciplinar, menit a depăși abordările clasice ale Cărții Sfinte. De altfel, autoarea nici nu-și propune așa ceva, asumându-și, din start, o lectură din unghiul relației între discursul teologic și cel literar, după cum mărturisește, ușor bombastic, în prefața primei ediții: „*Cine, ce, cui, unde, când*, dar, mai ales, *cum* și *de ce* este transmis un mesaj, printr-un discurs expresiv (caracteristic textului biblic și cel literar în egală măsură), celor care vor să asculte, să privească și să citească Cuvântul/cuvintele care întemeiază o realitate a unei lumi/ a lumilor, fie ele și imagine – acestea ar fi pietrele de hotar ale prezentei hărți poetice (= glosar, cartografiat dinspre textul literar către discursul biblic).” (p. 23) Mai relevantă pentru înțelegerea menirii acestei cărți mi se pare însă o precizare din prefața actualei ediții, care surprinde, cu acuitate, câteva dintre mutațiile lumii în care trăim, pledând, implicit, pentru un alt tip de interpretare a *Bibliei*: „Să nu uităm că în Europa creștinismul și creștinătatea, în urma unui îndelung proces de creștinare, au devenit «puterea» care a modelat cultura fiecărui popor, manifestându-se fie pregnant vizibil (în Evul Mediu, Renaștere, sec. al XVII-lea), fie trecând printr-o nouă «redescoperire» și «reînviere» (precum cea din epoca romantică sau cea a sec. al XIX-lea), ori «re-interpretare» postmodernistă. Sentimentul religios a potențat anumite motive, teme, personaje biblice în funcție de interesul omului, de relația ființei cu Divinitatea, dând naștere unui lexicon religios, transpus în discurs artistic, specific fiecărei epoci culturale și viziunii subiective a creatorului. Cercetarea acestui corpus teologic dezvăluie evoluția sau regresul valorilor unei nații, a percepției timpului și spațiului, a Naturii și a firii, a creșterii și descreșterii conștiinței istorice, toate acestea regăsindu-se în discursul literar reprezentativ pentru fiecare epocă culturală.” (p. 20)

Dincolo de ocurențele termenilor biblici (cercetați având ca text de referință *King James Authorised Version*, 1611, respectiv *Biblia* în versiunea diortosită a mitropolitului Bartolomeu Valeriu Anania, 2011), volumul de față are meritul de a oferi cititorului ofertante deschideri către literatură. Spre exemplu, după ce explică, în manieră convențională, semnificațiile termenului „adultery”, Doina Cmeciu extinde compasul interpretativ și indică, într-o generoasă notă de subsol, cele mai importante opere în care întâlnim valorificat acest item: „Păcatul *desfrânării* și opusul acestuia, *fidelitatea*, *devotamentul*, *credincioșia*, sunt teme biblice care hrănesc literatura engleză din toate timpurile. Menționând doar câteva nume și titluri (la fel cum vom

proceda pe parcursul acestui *Glosar*), a se vedea această temă și dezvoltarea ei, potrivit mentalității caracteristice fiecărei epoci culturale, începând cu epoca medievală (teatrul medieval, *Povestirile din Canterbury* ale lui G. Chaucer), trecând prin Renaștere (E. Spencer, Ph. Sidney, W. Shakespeare), sec. al XVII-lea, marcat de aprige conflicte religioase, urmat de perioada augustiniană (romanele lui D. Defoe, J. Swift, H. Fielding, L. Sterne) și de poezii romantici (W. Blake cu al său *Jerusalem*, G. G. Byron cu *Don Juan*), pentru a ajunge la perioada victoriană (dominată de romanele lui Th. Hardy), cea modernistă și postmodernistă (James Joyce, D. H. Lawrence, Graham Green, John Fowles etc.)”. Așa procedează de fiecare dată, depășind cadrele strâmte ale unui glosar standard și căutând să identifice cum a fecundat sursa biblică gândirea și sensibilitatea diverselor epoci literare. După sute de asemenea exemple, concluzia se impune de la sine, cu tăria unui argument imbatabil: *Biblia* nu este doar o carte religioasă fundamentală, ci și cea mai importantă sursă de inspirație pentru scriitorii și artiștii din toate timpurile. Nu întâmplător, arată autoarea, opera lui Shakespeare este dominată de teme și motive biblice.

Dintr-un alt unghi, *Glosar englez-român de termeni și nume biblice. Semnificații în discursul literar* (Bacău, Rovimed Publishers, 2022) se dovedește și un util instrument pentru cei interesați de sursele teologice ale literaturii, dar și pentru înțelegerea nuanțată a modului cum cuvântul biblic dă naștere unor lumi. Asta pentru că Doina Cmeciu trece dincolo de crusta denotativă și scoate la iveală semnificațiile de profunzime ale textului biblic, despre care afirmă că este „un sistem semnificant, un *bibliotext*, constituindu-se ca model originar pentru marile discursuri (artistic, politic, publicitar, cultural) ale secolelor ce i-au urmat. Considerăm că perspectiva hermeneutică (interpretarea caracteristicilor fundamentale ale textului biblic; relația cuvânt rostit – cuvânt scris – literă – A/adevăr conținut – Cuvânt în *Trupat*), analiza literară (genuri și specii literare: narațiune istorică, poezie, dramă, limbă aramaică/ebraică/greacă, epistolă, lege mozaică, parabolă, plângere, proverb/pildă, rugăciune, scrieri apocaliptice, profetie, psalmice, testamentare), cea retorică (folosirea mijloacelor retorice, ca element de unicitate a textului biblic: repetiția, paralelismul, gradația, contrastul, structura chiasmă, organizarea concentrică a ideilor; utilizarea parabolei) și decodarea semiotică (*semnele* distinctive ale *Sfintelor Scripturi*, tipuri de coduri, tipologia actelor de limbaj, perceperea și cartografierea *Cuvântului*, a *Înfăptuirii/Lucrării* și a păstrării în memoria via a omului, a *Zidirii* lui Dumnezeu ca *Semn* prin reinstituire/retrăire întru *scriere*) bazate pe cercetarea atentă etimologică a cuvintelor, pe cunoașterea corectă a datelor istorice, geografice și arheologice ale acelor timpuri îndepărtate ar putea *revela* cititorului modern *adevărul semnificațiilor* mesajului «vorbit» al lui Dumnezeu.” (p. 64-65) Așa se face că, după expunerea riguroasă a unor informații ce probează o documentare solidă, ele sunt dublate de sugestii interpretative care vizează nu doar literatura engleză, ci și literatura română.

O mențiune specială merită consistentul studiu semnat de Nicolae Nicolescu. Modest intitulat „*Biblia*: de la cult la cultură. Câteva considerații din perspectiva gândirii creștin-ortodoxe”, el ne propune o instructivă incursiune, în 12 capitole, în ceea ce a însemnat și înseamnă *Biblia* pentru evoluția umanității. Miezul *Addendei* îl constituie exemplificarea modului cum textul biblic se regăsește în diverse arte, autorul urmărind relațiile cu arhitectura, pictura, sculptura, muzica și literatura. În afara numeroaselor și justelor trimiteri la cultura occidentală și orientală, aş sublinia ideea potrivit căreia „*Biblia* are, dincolo de interesul religios perpetuat, și o imensă

valoare culturală.” La fel de interesantă este descrierea etapelor din traducerea *Bibliei* la noi, precum și impactul ei în stimularea limbii literare, dar și a literaturii pe care a dominat-o vreme de câteva secole. Secțiunea dedicată psalmilor în literatura română (ar merita adusă la zi, prin adăugarea *Psalmilor* lui Radu Vancu) sau trecerea în revistă a scriitorilor în opera cărora găsim elemente biblice constituie alte puncte de referință ale addendei. De altfel, trebuie spus că ea se integrează armonios întregului, rotunjind, convingător, demersul Doinei Cmeciu.

Masivă și excelent documentată, *Glosar englez-român de termeni și nume biblice. Semnificații în discursul literar* (Bacău, Rovimed Publishers, 2022) se impune ca o lucrare de referință pentru cercetarea relației între discursul biblic și cel literar/artistic, dar mai ales pentru înțelegerea nuanțată a modului cum textul religios a rodit pe terenul ficțiunii. O lucrare care confirmă pasiunea și priceperea autoarei, capabilă să ducă la bun sfârșit un proiect complex, care cere erudiție și subtilitate, răbdare benedictină și sprinteneală interpretativă. Le regăsim în acest op care ascunde o muncă sisifică, despre care dau mărturie miile de termeni inventariați, explicați și comentați, dar și notele de subsol, bibliografia și anexele cărții. Deși nu e menționată, lucrarea Doinei Cmeciu mi-a amintit de *Dicționarul de personaje biblice și reprezentarea lor în arte* al Vioricăi S. Constantinescu, de care se desparte totuși prin faptul că aici sunt incluse nu doar personaje, ci și toponime sau evenimente relevante pentru mesajul *Cărții cărților*. Ea acoperă, așa cum bine observă același Nicolae Nicolescu, în Cuvânt-înainte, o lipsă, dovedindu-și din plin utilitatea: „Prin structura materialului oferit (etimologie, definire a termenilor, semnificare contextuală și interpretare, cologații, expresii, exemple, bogate referiri la discursul literar al culturii britanice), lucrarea trece dincolo de utilitatea didactică, trezind, credem, interesul unor categorii mult mai largi de cititori.”

Adrian Jicu¹

Cătălina Bălinișteanu-Furdu, *Old and Middle English Literature. The Literature of the Renaissance*, Bacău, Editura Alma Mater, 2021, 212 pages.

The book is a survey of Old and Middle English literature, of the literature of English Renaissance which is addressed first and foremost to the students (and readers) that want to apprehend the basic information about these literary epochs, as well as about the terms/concepts specific to this period of time. The survey begins with a short presentation of the literary eras which might help the readers differentiate between certain literary movements (we mention here Romanticism, Victorianism, Modernism, Postmodernism, etc.) and know which literary movement a certain writer or creation might belong to. Cătălina Bălinișteanu-Furdu offers in the first chapter a timeline of British literary history together with definitions for specific concepts and examples of works and characters contrived in particular eras.

The second chapter of this book is a survey of Old English literature in which the author discusses the most important events in the Middle Ages which are divided

¹ Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău.

in three main stages: the Early Middle Ages (450-1066, marked by the reign of King Alfred the Great), the High Middle Ages (1066-1216, started with the Norman Conquest, marked by the first crusades and by Thomas Beckett's murder on the stairs of Canterbury Cathedral which generated the most important pilgrimages in England), the Late Middle Ages (1216-1485, devastated by plague, famine and wars; its ending was marked by the Battle of Bosworth Field where King Richard III was killed and was followed by King Henry VII's ascension to the throne which marked the beginning of Renaissance). Literature created in the Early Middle Ages is called Old English literature (or Anglo-Saxon literature) which left manuscripts with epic poems, riddles, stories with saints and sermons. Beginning with the 7th century, the Anglo-Saxon literature is strongly influenced by the spread of Christianity, so that it "buried the pagan past beneath the Christian present" (J. Donaldson, "The Middle Ages in M.H. Abrams (ed.) *The Norton Anthology of English Literature*, vol. 1, 1968, p. 4.) as it is the case of chronicles or of works such as: *Beowulf*, *The Seafarer*, *Widsith*, *Deor's Lament*, *The Wanderer*, *The Dream of the Rood* – most of them being elegies which reflect feelings of nostalgia, loneliness or alienation.

The third chapter represents an analysis of the oldest and longest epic poem about the early Germanic people, aiming at letting the readers know the structure, style and genre of this poem, learn the general characteristics of the epic poem, and understand the historical context in which this work was created, and later written down, as well as the sources and analogies for *Beowulf*. Once the readers understand the historical context, they can distinguish the cultural types and can identify the literary themes and motifs. Furthermore, the author offers an analysis of space and time (how these are illustrated in *Beowulf*) and the definition of the primitive hero that most of the time juxtaposes with the description of the Anglo-Saxon king.

The author gives us in the fourth chapter a survey of vernacular medieval literature (in the High Middle Ages, due to the Norman conquest, the Middle English literature was written in French – the second language, and official documents were in Latin – lingua franca) and an analysis of Geoffrey Chaucer's *Canterbury Tales* which offers the readers plenty of literary genres, styles, themes and motifs, as well as new cultural types. The author also offers important details about the historical and cultural context in which Chaucer wrote and published his book, about the language he used, about the social classes mentioned in his work, about the strategies he used in the characterization of the pilgrims, as well as about the woman's role in the society.

The goal of the next chapter is to present the readers the general characteristics of Renaissance and how this literary movement appeared and evolved in England. Between 1500-1660, the English Renaissance consists of various literary epochs, therefore, the author suggests an overview on the kings and queens that reigned during that period and that gave the name for different literary eras: the Elizabethan era, the Jacobean era, the Caroline era and the Commonwealth period – this is not necessarily a literary movement, it referred to 1649-1660, when no government was stable, and any administrative structure was doomed to peril because of the political and military pressure. Not surprisingly, the chapter focuses on the fundamental traits of the Renaissance and on its peak, the Elizabethan era which was by marked by the works of: William Shakespeare, Edmund Spenser, Philip Sidney, Thomas Kyd, Christopher Marlowe, etc. This era was also marked by the evolution of the Elizabethan drama and theatre which required the foundation of many acting companies and the construction of several famous theatres like: the Globe, the Blackfriars Theatre, the

Swan, the Fortune, the Curtain, the Rose theatre, etc.

The next five chapters of the book follow William Shakespeare's work and define the literary genres he uses: sonnets, tragedies, comedies, romances, and history plays. The readers will find out the general characteristics of the sonnet, as well as the novelty Shakespeare brings to his sonnet; they will also discover the most important themes and motifs used by the writer in his creations: love, beauty, the passing of time; in addition, the readers will find out the themes from the sonnets dedicated to the Dark Lady which defy the conventions of the traditional sonnet. Regarding Shakespeare's tragedies, Cătălina Bălinișteanu-Furdu prefers to give us the general traits of this genre, an analysis of the most significant themes and motifs focusing on the definition of the tragic hero based on Aristotle's *Poetics* which she further adapts to Shakespearean works. Aristotle's theory lies at the basis of Cătălinei Bălinișteanu-Furdu's definition of Shakespeare's comic hero which increases the originality of the survey. Shakespeare's comedies are analysed by discussing time and space, the discourse of love, by presenting the major themes.

A different chapter of this book is dedicated to William Shakespeare's history plays which are in fact literary biographies of different kings and historical figures: Henry VIII, Henry VII, Henry IV, King John, Richard II, Richard III, Edward III. The plays present the fall of the Lancastrians and the disputes from England until 1485 due to the Elizabethans' increasing interest in history. Shakespeare avoided writing about religious figures (because England had already become a protestant country) and about contemporary political persons to avoid censorship or the loss of sponsorship. The major theme discussed is the king's legitimacy taking into account the numerous political crises created during the War of Roses.

Romances, a literary genre which William Shakespeare approached during the Jacobean era, are contrasted to comedies by emphasizing the themes used in the five romances: *Pericles, the Prince of Tyne*; *The Winter Tale*, *Cymbeline*, *The Tempest* and *The Two Noble Kinsmen*. *The Tempest* is defined as Shakespeare's literary testament due to the roles he endows Prospero, due to the soliloquies he has with the audience, due to the discourse of power with the servant's subversive attempts to destroy the master. Cătălina Bălinișteanu-Furdu invites the readers to undertake a contrastive survey on certain motifs which Shakespeare used in many plays: the storm (*The Tempest* vs. *The Tragedy of King Lear*), the magic (*The Tempest* vs. *The Midsummer Night's Dream*), madness (*The Tragedy of Hamlet* vs. *The Tragedy of King Lear*), etc. In fact, this seems to be the main goal of Cătălina Bălinișteanu-Furdu in her book: to make the readers transgress the boundaries of the traditional discussions about William Shakespeare's work, and make them voice their own opinions and thoughts and to encourage them to expand their individuality and originality.

Veronica Grecu Balan²

² Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău.

Luminița Drugă, Nadia-Nicoleta Morărașu, *Creativitate onomastică în spațiul cultural românesc*, Bacău, Alma Mater, 2022

În cercetarea lingvistică, onomastica reprezintă încă un domeniu de cercetare care prilejuiește reale oportunități de studiere a limbii în contextul real al comunicării. Lucrarea *Creativitate onomastică în spațiul cultural românesc* propusă de Luminița Drugă și Nadia-Nicoleta Morărașu reprezintă un exemplu de cercetare care pune în lumină metoda și corpusul unui traseu de investigație complex. Este vorba de un demers subordonat onomasticii, disciplină al cărei obiect de studiu este originea, formarea și evoluția numelor, iar perspectiva propusă pune accent asupra creativității lingvistice care impregnează tehnicile de vorbire, în esență, deschise.

Cercetătoarele includ în acest volum articole publicate în ultimii zece ani în diferite reviste științifice și volume ale unor conferințe la care au adăugat câteva materiale noi care dau coerență întregului. Ținând seama de evoluția spre o perspectivă interdisciplinară a cercetărilor lingvistice, au fost incluse atât studii referitoare la termeni antroponimici, termeni toponimici, termeni referitori la nume de mărci și branduri precum și studii mai degrabă de onomasiologie referitoare la termeni din domeniul alimentației.

Prima parte a lucrării PRACTICI ONOMASTICE CREATIVE ÎN SPAȚIUL CULTURAL ROMÂNESC cuprinde o serie de studii despre practicile denominative legate de spații marcate sociocultural precum și obiceiuri de viață cotidiană, cu interes sporit asupra denumirilor din spațiul alimentației. Astfel, studiile incluse în această secțiune sunt: *Globalizarea practicilor denominative și a discursurilor multiple în spații sociopete românești* (Luminița Drugă și Nadia-Nicoleta Morărașu), *Observații lingvistice asupra numelor de hanuri și ratoșe românești* (Luminița Drugă), *Creativitatea onomastică și semnificarea ironică în Atlas de mitocanie urbană* (Nadia Nicoleta Morărașu), *O perspectivă semio-onomastică asupra „Repertoriului de nume proprii” al lui I. L. Caragiale* (Luminița Drugă), *Creativitatea lingvistică în denumirea unor preparate culinare tradiționale de fruct/dulce sau de post adaptate la spațiul urban moldovenesc* (Luminița Drugă), *Creativitatea culinară ca vector al identității locale: mămăligă-geandă-clică – „mămăligă cu mămăligă”* (Luminița Drugă)

În partea a II-a a lucrării, intitulată MODE ONOMASTICE ÎN CULTURA ROMÂNESCĂ accentul cade pe studierea fenomenul antroponimic în dinamica sa socială cu referiri la problematicile denominației în context comercial și economic. Articolele incluse în această a doua parte sunt: *Proiectarea identității etnice a țiganilor/romilor români prin practici contemporane de acordare a prenumelui* (Nadia-Nicoleta Morărașu și Luminița Drugă), *Resemnificarea prin nume alternative și nume de substituție în cultura celebrităților din România* (Nadia-Nicoleta Morărașu și Luminița Drugă), *Activarea memoriei culturale prin utilizarea frazelor antroponimice românești* (Nadia-Nicoleta Morărașu), *Regăsirea identității naționale românești prin denumiri de mâncăruri, preparate și meniuri tradiționale* (Luminița Drugă și Nadia-Nicoleta Morărașu), *Adaptarea lingvistică și negocierea culturală în traducerea gastronomiei românești* (Nadia-Nicoleta Morărașu și Luminița Drugă), *Reflectarea schimbărilor culturale și a modelor lingvistice în denumirea mărcilor comerciale/brandurilor locale românești* (Nadia-Nicoleta Morărașu și Luminița

Drugă).

Volumul de față prezintă o imagine a ceea ce înseamnă în lingvistica modernă studiile de onomastică în condițiile în care actul denominației reprezintă o măsură a evoluției societății. Un merit important al acestei lucrări este și acela că încearcă să operaționalizeze terminologia internațională din domeniul onomasticii la nivelul studiilor românești. Cum terminologia onomasticii contemporane este extrem de amplă și de diversificată, autoarele au fost puse în situația de a opera o anumită selecție și adaptare a acesteia la tradiția lingvisticii românești. În general, au fost folosiți termenii considerați definitorii pentru disciplina onomasticii care își află legitimarea în lucrările științifice de prestigiu internaționale pentru care s-au căutat echivalențele în limba română.

Lucrarea de față se adresează unui public în parte avizat în legătură cu problematica lingvisticii în general și al onomasticii în special. Pentru profesorii de limba română, ca și pentru tinerii cercetători, volumul este o sursă de completare și de actualizare a informației științifice, dar și o invitație la aprofundarea cercetării practicilor denominative.

Petronela Savin³

DEMONUL DIN AMĂNUNTE

Irina Petraș, *Eminescu – începutul continuu*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2021, 149 p.

A citi și a re-citi marii clasici înseamnă pentru Irina Petraș a se situa, în calitate de istoric literar, într-un început continuu. Operele respective se constituie astfel într-un fond ereditar al culturii noastre, din care ne putem hrăni mereu, fără a le epuiza vreodată profunzimea și deschiderile. Diferitele interpretări efectuate de-a lungul anilor se reîntorc asupra operelor avute în vedere, reactualizându-le. Astfel, pentru cartea sa *Eminescu – începutul continuu* (Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2021), autoarea reia tot ce a scris despre genialul poet de-a lungul a trei decenii (cu punctul de plecare *Un veac de nemurire. Mihai Eminescu, Veronica Micle, Ion Creangă* – 1989) și recompune o schiță de portret, în urma unor inerente revizui și adăugiri, precum ar fi interstițiile prin termeni ce-i aparțin: „romantitate”, „androgenizare a perspectivei poetice”, „murtitudine”, „obsesie noomorfică” (cunoaștere înzestrată cu memorie), „trioncitate” (imagine, gând, cuvânt).

Prin termenul de „romantitate”, de exemplu, Irina Petraș denumeste o dimensiune perenă a spiritului uman, dincolo și mai presus de cadrul curentului romantic, în privința delimitării temporale: „Romantitatea are de acoperit nelimitarea și ne-sațul, insurecția spirituală și voința exacerbată de explozie a centrului ființei, deschiderea către tot într-o expansiune dureroasă a «gândului activ»” (p. 16). Prin urmare, „romantitatea” este posibilă numai dacă se depășesc cadrele romantismului. Exegeta nu sugerează înlocuirea termenului „romantism” cu acela de „romantitate”, dar i se pare că, pentru literatura și cultura noastră, Eminescu înseamnă mult mai mult

³ Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău.

decât un romantic târziu sau ultimul mare poet romantic european (așa suntem noi, excesivi în toate: suntem ori protocroniști, ori ultimii). Prin urmare, marele poet reprezintă mult mai mult decât o verigă importantă a evoluției cronologice a literaturii noastre, contribuția sa fiind radiantă, nu interstițială. Fără a fi ocolite temele și motivele specific romantice ale creației eminesciene, tocmai această deschidere în evantai către tot este numită de autoare „romantitate”.

În demonstrația sa, Irina Petraș face apel la fraza lui Stendhal „dacă-i înțelegem bine, toți marii scriitori au fost romanticii vremurilor lor!” (p. 19) Cu alte cuvinte, exponenții „romantității” (în calitatea ei de dimensiune etern-umană), se eliberează de încorsetările unei epoci anume, reprezentându-se pe ei înșiși, dincolo de, să spunem, regula clasică a celor trei unități. Pus în această lumină, Eminescu, neîmpăcat cu limitele, „ca pasărea ce zboară peste nemărginirea timpului”, duce mai departe programul romantic al revistei „Dacia literară” și își extinde influența până în zilele noastre (a se vedea cartea Ioanei Em. Petrescu despre *Eminescu și mutațiile poeziei românești*). Lecția pe care trebuie să ne-o însușim este că, dacă îl restituim pe Eminescu sensibilității epocii în care a trăit, aceasta nu înseamnă că anulăm influența lui radiantă asupra evoluției poeziei românești.

Având la îndemână „declinarea poeziei” ca instrument personal de analiză, Irina Petraș este o veche cercetătoare a textului poetic din perspectiva recurenței genului substantivelor care organizează un anumit teritoriu scriptual. Cărțile *Limba, stăpâna noastră. Încercare asupra feminității limbii române* și *Feminitatea limbii române. Genosanalize* stau drept mărturie în acest sens. Lecturat prin grila metaforei androginiei, marele poem se încheie cu un câștig pentru ambii protagoniști lirici, deoarece ei rămân marcați de revelarea androginității ca ideal. Dar *Luceafărul* este interpretat de autoarea cărții *Știința morții* și ca un poem despre viață și moarte, muritudinii adaugându-i-se visul nemuririi. Cu spiritul de finețe, dar mai ales cu spiritul geometric de care a dat dovadă întotdeauna în analizele sale, Irina Petraș pune în ecuația poetică a lumii eminesciene și câteva figuri geometrice: „arcul”, „cercul” și „coarda” – fiecare dintre ele fiind soluții promițătoare pentru eliberarea din finitudinea înscrisă în „pătrat” și în „cub”. La rândul lor, „unda”, „pendula” și „cumpăna” sunt „jumătăți de sferă” cu rol compensatoriu care pun în aceeași ecuație poetică lumea, sugerând prezența „muzicii sferelor”.

Fibrele care leagă opera lui Eminescu de veacul al XIX-lea românesc și de contextul european respectiv reprezintă în bună parte pentru contemporaneitatea noastră o ficțiune, așa precum orice istorie se transformă într-o poveste. Iar aceasta o reprezintă rezultatul unor decantări succesive, al unor reevaluări și remanieri, al traducerilor și „trădărilor” ce țin de momentul elaborării operei. Irina Petraș pune la îndoială convingerea că, dacă Eminescu ar fi scris în una dintre limbile de largă circulație, s-ar fi numărat printre marii poeți ai lumii. Este o opinie care trebuie neapărat reținută: „dacă ar fi scris într-o limbă internațională n-ar mai fi fost poet român, iar discuția își pierde obiectul. Cât despre numărarea cuiva între cei mari, aceasta e circumstanțială și o decid cei care, în aceeași limbă trăind, îl numără ei cei dintâi între cei mari și, tot cei dintâi, lucrează pentru numărarea sa. Cât de mică e limba e cu totul secundar și «vindecabil» – exemplele sunt nenumărate. Evident, cei care învață engleza și-l pot citi, prin urmare, pe Shakespeare, să zicem, în original sunt mai mulți decât cei care învață româna și... Altminteri, pentru români, ca și Blaga și Bacovia, Eminescu a fost/este un instrument perfect de sondat ființa. La fel de bun ca Goethe pentru germani ori Shakespeare pentru englezi. Șansa românilor (și a celor

aparținând așa-numitelor culturi mici – eu le-am numit *discrete*) e că îl au și pe Eminescu, și îi au și pe ceilalți (prin traduceri succesive ori prin lecturi în original)” (p. 92).

Irina Petraș dovedește încă o dată, prin publicarea cărții *Eminescu – începutul continuu*, că este o cercetătoare căreia îi place să filtreze esențele prin exerciții analitice probatoare, fără a pierde vreodată din vedere demonul din amănunte. Nu este deloc neglijabil faptul că exegeta se folosește de obicei în analize de un instrumentar propriu.

Vasile Spiridon⁴

⁴ Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău.